

Opstaan

voor het
goede

Aanpakken, vereenvoudigen, normeren.

Verkiezingsprogramma 2025

ChristenUnie

Inleiding

Hoe gaat het met Nederland? En met jou?

Misschien gaat het best goed met je, maar maak je je ook zorgen: heb ik straks een huis, een baan of een studie? Je kinderen hebben een leuke vriendengroep, maar in wat voor wereld groeien zij op? Is er een gewaardeerde plek voor onze christelijke identiteit, waarden en normen? Wat is de impact van oorlog en geweld in de wereld op ons land? En kan de overheid onze problemen nog wel oplossen? Is de politiek er wel voor mij? En misschien geloof je daar zelfs al niet meer in en ben je afgehaakt.

We werken hard, we zorgen, we leren en we delen. Terwijl we dat doen, zien we ook grote problemen. Gewone, menselijke verlangens voelen soms onbereikbaar. Ook de basis daaronder lijkt niet altijd meer vanzelfsprekend: een overheid die aanpakt, integer en rechtvaardig. Die het kwetsbare beschermt, maar niet meer ruimte inneemt dan nodig is. En eerlijk is over wat niet goed gaat.

Deze waarden staan onder druk, vaak door kortzichtigheid en eigenbelang. Het snelle geld vergiftigt de economie. Onze aandacht en tijd zijn een vluchtig verdienmodel. Overheidsbeleid maakt problemen te vaak groter en helpt mensen niet uit de knel. Politici zijn vooral bezig met de waan van de dag.

Dit moet echt anders, want we zijn te veel kwijtgeraakt.

Verandering begint bij ons: mensen van goede wil die opstaan voor een ander, trouw zijn aan hun omgeving, luisteren en dienen. Die 'ja' zeggen tegen een land waar iedereen meetelt en 'nee' zeggen tegen onrecht. Mensen die zien wat we zijn kwijtgeraakt en daarom opstaan voor het goede. Die in de politiek het algemeen belang zoeken en hun principes trouw blijven.

Voor deze mensen is de ChristenUnie een bondgenoot. Gedreven door geloof – niet in onszelf, maar in God, de ander en in het

“Iedere dag hebben we de kans en de verantwoordelijkheid om op onze eigen plek een steentje bij te dragen. Niet door naar een ander of de overheid te kijken, maar door zelf op te staan voor het goede. En natuurlijk kun je actief worden bij de ChristenUnie.”

BEN JE NOG GEEN LID? **MELD JE DAN AAN!**

goede. Omdat we geroepen zijn om recht te doen, grenzen en normen te stellen. Om vrede te zoeken in ons land, voor elkaar en voor de schepping die ons is toevertrouwd. Om ons niet neer te leggen bij tegenstellingen en ongelijkheid. Ook als dat moeilijk is, saai, of niet populair. Omdat we geloven dat elk mens telt. En politiek weer hoopvol kan zijn.

Daarom staan we op voor ouders en kinderen die vastlopen in systemen die hen juist zouden moeten beschermen. Voor de vrijwilligers, de taalmaatjes, de mantelzorgers, de jeugdleiders en trainers op zaterdag. Voor de leraar, de verpleegkundige en de ondernemer, die elke dag met hart en ziel hun werk doen. Voor iedereen die geeft, zonder daar meteen iets

voor terug te vragen. Voor een overheid die luistert, aanspreekbaar en dienstbaar is. Voor een toekomst die eerlijk, leefbaar en rechtvaardig is voor iedereen.

Samen staan we op voor een samenleving waarin ieder mens vrij is, tot bloei komt en recht gedaan wordt.

Zo willen we ook jouw bondgenoot zijn.

“Aanpakken, vereenvoudigen, normeren”

Wij pakken aan:

De woningnood

We bouwen 100.000 woningen per jaar, waarvan ten minste tweederde goed te betalen is voor mensen met een gewoon inkomen. Daarvoor trekken we de komende jaren miljarden extra uit en maken we ruimte voor ontmoeting in buurten. Huizen bouwen is gemeenschappen bouwen.

Defensie en ontwikkelingssamenwerking

We kiezen voor veiligheid en solidariteit. Nederland gaat zich houden aan de afspraken en voldoen aan de internationale normen. Daarom geven we 3.5% van ons nationale inkomen uit aan defensie en 0.7% aan de allerarmsten wereldwijd.

Nederland van het slot

Het is onaanvaardbaar dat ons land vastloopt in het stikstofmoeras, op het volle stroomnet en op

weg en spoor. Wij durven beslissingen te nemen: investeren in de toekomst, schadelijke uitstoot terugdringen en wetten maken die echt werken.

Wij vereenvoudigen:

De financiële ondersteuning van gezinnen

Wij vinden het niet acceptabel dat er kinderen in armoede opgroeien. Gezinnen moeten kunnen rekenen op voldoende en eenvoudige financiële steun. In plaats van de huidige kinderbijslag en kindgebonden budget, komt er voor elk kind € 4.500 per jaar beschikbaar. Het verlagen van kinderarmoede wordt een wettelijk doel.

De ingewikkelde belastingen, toeslagen en sociale zekerheid

De wirwar van toeslagen vervangen we door een eenvoudige belastingkorting. Zo blijft het gegarandeerd de eerste € 30.000 die per jaar

verdient belastingvrij én is er geen sprake meer van onzekerheid en terugvorderingen.

Voor ondernemers en vrijwilligers

We snijden stevig in de bureaucratie, zodat bedrijven, maatschappelijke organisaties en vrijwilligers zich kunnen richten op hun doelen. De overheid gaat haar eigen complexiteit te lijf door elk jaar opnieuw vereenvoudigingen door te voeren. Minder regels, meer zekerheid.

Wij normeren:

Dienstplicht: iedereen draagt bij

Het wordt normaal dat iedere Nederlander zich een periode inzet voor de gemeenschap. Jongeren vervullen een maatschappelijke of militaire dienstplicht en kiezen daarbij, vanuit hun motivatie, voor de krijgsmacht of voor een rol elders in de samenleving.

Elk leven telt

Steeds meer jongeren onder de dertig vragen om euthanasie en dat baart ons grote zorgen. Zij verdienen betere zorg en begeleiding. Daarom bereiden we het palliatieve zorgaanbod voor psychiatrische patiënten uit en zorgen we dat de GGZ recht doet aan hun vaak ernstige zorgvraag. Totdat dit goed geregeld is, wordt euthanasie bij ernstig psychisch lijden voor jongeren onder de dertig stopgezet.

Recht op reparatie

Producten worden duurzaam en repareerbaar en dat wordt de norm. We moeten terug naar de situatie dat spullen (levens)lang meegaan. Niet-repareerbare gebruiksproducenten worden geweerd en fabrikanten moeten tot tien jaar verplicht reserveonderdelen aanhouden en hierbij service bieden.

[Bekijk meer van ons programma en onze plannen voor Nederland. —>](#)

Inhoud

- 2 Inleiding
- 4 “Aanpakken, vereenvoudigen, normeren”
- 7 Inhoudsopgave

Hoofdstuk 1

- 9 **Bouwen aan gemeenschappen**
  - 1. Bouwen aan betaalbare woningen
  - 2. Herstel van gemeenschappen
  - 3. Vitale dorpen, steden en regio's

Hoofdstuk 2

- 17 **Nederland van het slot**
  - 1. Uit het stikstofmoeras
  - 2. Verminder netcongestie
  - 3. Naar een nieuw, eenvoudig en eerlijk belastingstelsel
  - 4. Meer vertrouwen, minder regels
  - 5. Vlot en duurzaam onderweg

Hoofdstuk 3

- 27 **Een goede toekomst voor onze kinderen**
  - 1. Opgroeien in een liefdevolle omgeving
  - 2. Goede zorg voor onze jeugd
  - 3. Goed onderwijs geworteld in de samenleving

Hoofdstuk 4

- 35 **Een weerbare rechtsstaat**
  - 1. Defensie en vrede in Europa
  - 2. Een sterke democratische rechtsstaat
  - 3. Recht doen
  - 4. Verbonden met het Caribisch deel van het Koninkrijk

Hoofdstuk 5

- 45 **Opkomen voor goede zorg en de waarde van elk leven**
  - 1. Zorg en ondersteuning dichtbij mensen
  - 2. Waardevolle medische zorg
  - 3. Bescherm het leven

Hoofdstuk 6

- 53 **Zorg voor de schepping**
  - 1. Klimaat en energie
  - 2. Gezonde natuur
  - 3. Schone leefomgeving
  - 4. Deltaland Nederland

Hoofdstuk 7

- 59 **Groene en toekomstbestendige economie**
  - 1. Rentmeesterseconomie
  - 2. Perspectief voor boeren, tuinders en vissers
  - 3. Solide overheidsfinanciën en de euro

Hoofdstuk 8

- 65 **Waardevol werk en een einde aan armoede**
  - 1. Goed werk
  - 2. Een zeker bestaan
  - 3. Uit de schulden

Hoofdstuk 9

- 73 **Grenzen stellen, vrijheid winnen**
  - 1. Een drugsvrije samenleving
  - 2. Een samenleving zonder prostitutie, porno en uitbuiting
  - 3. Een einde aan de gokindustrie

Hoofdstuk 10

- 77 **Rechtvaardigheid wereldwijd**
  - 1. Hulp voor mensen in nood
  - 2. Internationale vrede en rechtvaardigheid
  - 3. Menswaardig en toekomstbestendig migratie- en integratiebeleid
  - 4. De Europese waardengemeenschap

Hoofdstuk 1

Bouwen aan gemeenschappen

Een eigen huis is meer dan een dak boven je hoofd. Het is de plek waar je thuiskomt na een lange dag, waar je herinneringen maakt, relaties opbouwt en je kinderen opgroeien. Een dak boven je hoofd is geen luxe, maar een eerste levensbehoefte. Toch is die basis voor steeds meer mensen onbereikbaar geworden. Jongeren blijven noodgedwongen thuis wonen, gezinnen stellen belangrijke levenskeuzes uit en senioren vinden nauwelijks een woning die past bij hun nieuwe levensfase. En het meest schrijnend: het aantal dak- en thuislozen stijgt alarmerend, ook onder kinderen.

Deze wooncrisis is niet uit de lucht komen vallen. Te veel plannen liepen vast in complexe regels of procedures, en goede bouwgrond bleef braak liggen. Inmiddels komen we meer dan 400.000 woningen tekort en in plaats van meer worden er minder bouwvergunningen afgegeven. Doordat we de laatste decennia een ongebalanceerde mix van goedkopere en duurdere woningen bouwden, namen niet alleen het tekort aan betaalbare woningen toe, maar ook de geografische verschillen. Oude volkswijken verpauperden en de leefbaarheid holde daar achteruit.

Maar het kan anders. De ChristenUnie kiest voor een overheid die regie neemt in de volkshuisvesting om betaalbaar en toekomstbestendig te bouwen. We zorgen voor een rechtvaardiger woningmarkt

die woningzoekenden en huurders niet langer benadeelt. We investeren in betaalbare woningen voor jong en oud, bouwen aan gemengde wijken en dorpen waar mensen elkaar kennen en omzien naar elkaar.

Want samenleven gebeurt niet in systemen, maar in gemeenschappen: in straten, buurten, families, kerken en sportverenigingen. Nederland heeft een rijke traditie van vrijwilligerswerk, mantelzorg en onderlinge betrokkenheid. Juist in regio's waar de onderlinge verbondenheid sterk is, zijn mensen minder eenzaam en gelukkiger. De overheid kan dit niet van bovenaf organiseren, maar moet wel ruimte geven, aanmoedigen en ondersteunen.

Bouwen aan betaalbare woningen

Steeds vaker zien we het gebeuren: een stadswijk waar agenten of verpleegkundigen geen woning meer kunnen betalen. Een dorp waar jonge gezinnen zich niet meer kunnen vestigen, waardoor de toekomst van de basisschool en de buurtsuper onzeker wordt. De woningnood is niet langer een individueel probleem, maar raakt de samenleving als geheel. De verschillen op de woningmarkt worden steeds groter. Terwijl sommigen met gemak een huis kunnen kopen, blijven anderen langdurig vastzitten in onbetaalbare huur, in het ouderlijk huis op zolder, of vinden helemaal geen plek om te wonen. Dat heeft veel oorzaken: een tekort aan woningen, te weinig sociale huur, en een markt die vooral kansen biedt aan wie al bezit heeft. Of het nu in dorpen op het platteland, of in de stadswijken is: we hebben veel meer betaalbare woningen nodig. Kortom: er is een stevig, samenhangend en koersvast antwoord nodig om de wooncrisis op te lossen.

Bouw voor jong en oud

Er is een groot tekort aan woningen: naar schatting 400.000. Om dat in te lopen, moeten we elk jaar 100.000 nieuwe woningen bouwen. De ChristenUnie wil dat dit tempo echt gehaald wordt, en maakt daar het komende decennium 20 miljard euro extra voor vrij: 10 miljard extra investeringen in betaalbare woningbouw en structureel een miljard per jaar door woningcorporaties meer investeringsruimte te bieden dan ze nu hebben. We voeren bestaande afspraken over woningbouw – zoals gemaakt op de Woontop en de Nationale Prestatieafspraken – zo snel mogelijk uit. Ook komt er een langetermijnplan van het ministerie van Volkshuisvesting, zodat bouwers weten waar ze aan toe zijn. We zorgen dat ouderen makkelijker kunnen verhuizen naar woningen die beter passen bij hun levensfase. Zo komt

er weer ruimte vrij voor gezinnen en starters. Elke gemeente moet daarom ook voldoende seniorenwoningen en hofjes voor ouderen bouwen. Plannen hiervoor leggen zij vast in hun volkshuisvestingsprogramma. Gemeenten kunnen een deel van de nieuw te bouwen sociale huurwoningen reserveren voor starters.

Betaalbaar bouwen

We willen dat wonen weer betaalbaar wordt voor iedereen. Daarom zorgen we dat minstens twee derde van de nieuw te bouwen huizen betaalbaar is, waaronder 30 procent sociale huur. Om dat mogelijk te maken, geven we woningcorporaties meer financiële ruimte. Ze mogen een deel van hun winst opnieuw investeren in nieuwe woningen (de herbestedingsreserve), dat levert elk jaar een miljard euro extra op voor meer betaalbare huizen. Ook mogen corporaties makkelijker investeren in huurwoningen voor mensen met een modaal inkomen, zonder ingewikkelde regels of toetsen. Voor deze woningen kunnen ze bovendien voordelig geld lenen bij het Waarborgfonds Sociale Woningbouw (WSW). Daarnaast zorgen we voor meer betaalbare koopwoningen. Daarom breiden we het Nationaal Fonds Betaalbare Koopwoningen uit, zodat ook starters eindelijk een kans krijgen op de koopmarkt. We onderzoeken de moeilijkheden van starters op de woningmarkt en nemen daarbij de positie van de leenstelselgeneratie mee.

Sneller bouwen

De bouw van woningen loopt vaak vast in lange en ingewikkelde vergunningsprocedures. Er zijn veel regels, verplichte onderzoeken naar natuur, archeologie en milieu én er is een tekort aan mensen die de vergunningen afhandelen. We versimpelen en versnellen daarom vergunningprocedures, zodat de meeste tijd van een bouwproject niet meer in procedures zit. Dit doen we zonder afbreuk te doen aan een gezonde en veilige plek om te leven. Landelijke en Europese regels over natuurbescherming passen we hierop aan. Voor grote nieuwbouwlocaties komt er een centrale aanpak, waarin

Rijk, provincie, gemeente en waterschap samenwerken. Alle provincies moeten meer plancapaciteit gaan programmeren, om het aantal gebouwde woningen te vergroten. Er worden steeds meer woningen in de fabriek gebouwd. Dit moedigen we aan en vereenvoudigen we door een landelijke goedkeuring, zodat niet elk project apart beoordeeld hoeft te worden. We maken het mogelijk om sneller belangrijke infrastructuur aan te leggen, zoals elektriciteitsvoorzieningen of bescherming tegen overstromingen. Hiervoor komt een wet of tijdelijke regeling. Provincies krijgen de taak om snel plannen op te stellen voor bescherming van diersoorten, zodat bouwen en natuur beter samengaan. Bezwaarprocedures worden korter: mensen of groepen zonder direct belang kunnen geen eindeloze vertraging meer veroorzaken. De Raad van State gaat werken met een snelle toets vooraf (zoals in Duitsland), om onnodige rechtszaken eruit te filteren.

Binnenstedelijke verdichting

De ruimte in Nederland is beperkt. Verdichten (méér woningen bouwen binnen bestaande steden) is daarom essentieel. Door te bouwen op plekken waar de infrastructuur al ligt, voorkomen we dat open landschap verdwijnt en houden we voorzieningen bereikbaar. Deze verdichtingsplannen lopen nu vaak vast op strikte parkeernormen, geluidsregels of toegankelijkheidseisen. De ChristenUnie wil daarom slimme aanpassingen van de regels. Binnensteden blijven autoluw, maar we leggen geen landelijke parkeernormen op: dat is maatwerk voor gemeenten. We investeren in goede bereikbaarheid, ook zonder auto. Verdichten is niet hetzelfde als volbouwen: ontmoetingsplekken en een groene omgeving horen hier bij. Geluidsnormen blijven gewaarborgd binnen redelijke kaders en bij toegankelijkheid houden we rekening met de bestaande, vaak historische bouw.

Bouw in dorp en stad

We bouwen waar dat kan eerst binnen de dorpen en steden. Vooral in dorpen stimuleren

we uitbreidingen met ‘een buurtje erbij’, zodat jongeren en starters in hun eigen dorp kunnen blijven wonen. Dit is hard nodig om voorzieningen zoals kerken, scholen, winkels en sportverenigingen in de toekomst te behouden. Grotere nieuwbouwlocaties buiten de dorpen en steden, die nodig zijn om de woningnood op te lossen, worden gebouwd op plekken die verantwoord zijn qua gesteldheid van water en bodem én goed bereikbaar zijn met het openbaar vervoer. Zo houden we Nederland leefbaar én bereikbaar.

Toekomstigbestendig bouwen

Bouwen in risicovolle gebieden wordt vermeden, bijvoorbeeld bij een kwetsbare bodem, overstromingsgevaar of ongezond leefklimaat. Rijk en gemeenten kijken minimaal 50 jaar vooruit in de keuzes waar wel en niet wordt gebouwd. Er wordt rekening gehouden met zaken zoals lokaal klimaat, voldoende schaduw door bomen, tegengaan van verstening en stedelijke oververhitting. Inpassen van verkoelende maatregelen wordt de standaard werkwijze. We willen dat nieuwbouwwoningen niet alleen energiezuinig zijn, maar ook duurzaam gebouwd worden. Daarom werken we mee aan een nieuwe Europese rekenmethode die kijkt naar de totale impact van een woning: van de CO²-uitstoot van de gebruikte bouwmaterialen tot het energieverbruik en de energieopwekking per uur. Wie kiest voor herbruikbare (circulaire) of biobased materialen, zoals duurzaam hout of hennep, wordt daarvoor beloond. Zo stimuleren we innovatief bouwen: klimaatbestendig, natuurinclusief en kostenefficiënt. We werken samen met de bouwsector en kennisinstellingen om dit verder te ontwikkelen. Zo verlagen we de woonlasten én versterken we de positie van Nederland als koploper in duurzame bouw.

Ruimtelijk rentmeesterschap

De ruimte in Nederland is schaars en kostbaar. Het vraagt zorgvuldigheid én visie om keuzes te maken over wonen, werken, natuur en infrastructuur. Vanuit christelijk-sociaal gedachtegoed noemen we dat ruimtelijk rentmeesterschap: verantwoord

en eerlijk omgaan met de ruimte, met oog voor toekomstige generaties én het geheel van mens, natuur en economie. Dit betekent ook dat we zuinig omgaan met de ruimte die nodig is voor wonen, met respect voor onze historische landschappen.

Het is hard nodig om grote keuzes voor de toekomst van Nederland te durven nemen. Het Rijk komt daarom eindelijk met de langverwachte ‘Nota Ruimte’. Daarin worden grote structuurkeuzes gemaakt, zoals de Lelylijn, Nedersaksenlijn, het aanwijzen van grootschalige nieuwbouwlocaties, Deltawind21 in combinatie met een derde Maasvlakte en natuurontwikkeling. Tegelijk stimuleren we de leefbaarheid in álle delen van het land – van stad tot platteland – en bevorderen we ruimtelijke solidariteit tussen regio’s. Voor grote woningbouwopgaven komt een landelijke aanpak, zoals eerder bij de VINEX-wijken. Zo zorgen we dat bouwen sneller en beter gebeurt, op plekken die toekomstbestendig en bereikbaar zijn. Ook komt er een nieuwe ruilverkaveling om boeren toekomstperspectief te geven en landbouwgronden logischer en duurzamer in te richten.

Eerlijk grondbeleid

Grond is in Nederland duur. Dat komt deels doordat er veel wordt gespeculeerd: grond wordt opgekocht in de hoop dat het later veel meer waard wordt. Wanneer bouwrijp gemaakte grond sterk in waarde stijgt, profiteert hier vooral de private eigenaar van – de samenleving nauwelijks. De ChristenUnie wil dat deze waardeverstijging eerlijker wordt verdeeld. Daarom zijn we voor een belasting op de winst die ontstaat als grond bouwgrond wordt (planbatenheffing), we pakken hiermee ook grondspeculatie aan. Gemeenten moeten actiever met hun grond omgaan. Ze hebben al middelen om invloed uit te oefenen – zoals het voorkeursrecht of regels uit de Omgevingswet – maar die worden nog te weinig ingezet. Wij stimuleren dat gemeenten hier krachtiger mee

aan de slag gaan. We maken de instrumenten waar nodig makkelijker in gebruik, zodat er sneller en betaalbaar gebouwd wordt en leegstand effectief wordt aangepakt.

Eigendomsneutrale fiscale behandeling van wonen

Door de hypotheekrenteaftrek worden woningzoekenden en huurders op achterstand gezet ten opzichte van woningeigenaren. Hierdoor betalen huurders bij een gelijk inkomen meer belasting dan kopers. De hypotheekrenteaftrek zorgt er bovendien voor dat huizen duurder worden, omdat kopers meer kunnen bieden dan zonder deze regeling mogelijk zou zijn. In het kader van haar algehele herziening van het belastingstelsel, wil de ChristenUnie deze regeling de komende decennia geleidelijk afbouwen. Tegelijkertijd schaffen we het eigenwoningforfait af over de eerste miljoen euro, zodat over de eerste miljoen euro aan woningwaarde geen belasting meer hoeft te worden betaald.

Slimmer gebruik van bestaande gebouwen

Bestaande gebouwen benutten we beter, bijvoorbeeld door leegstaande kantoren en gebouwen om te bouwen tot woningen, grote woningen te splitsen of door een extra verdieping op bestaande huizen toe te voegen (optoppen). Ook maken we het makkelijker om een (pre-)mantelzorg- of familiewoning in de tuin te plaatsen of een kamer te verhuren. We stimuleren hospitaverhuur en maken de regels en huurbescherming daarvoor eenvoudiger.

Meer studentenkamers

We bouwen studentenkamers zodat studenten in de stad kunnen wonen waar ze studeren en hun sociale leven opbouwen. We maken hospitaverhuur weer aantrekkelijk, onder andere door huurbescherming bij hospitaverhuur te laten gelden zolang de huurder studeert. Door de belastingdruk op verhuurd vastgoed in box 3 te verlagen, wordt het verhuren van studentenhuizen voor particuliere eigenaren weer aantrekkelijk.

1.2

Herstel van gemeenschappen

Mensen zijn geschapen om met elkaar te leven. Dat gebeurt in de eerste plaats in het gezin en familie, maar ook in buurt, wijk en dorp. We willen meer ruimte geven aan mensen die de handen ineenslaan en samen zorg dragen voor elkaar of met elkaar het verenigingsleven laten bloeien. De overheid moet dit stimuleren en ruimte geven, in plaats van in de kiem te smoren met onnodig veel regelgeving. De ChristenUnie zet zich in voor wijken waar mensen elkaar ontmoeten en ondersteunen. We investeren in leefbare buurten, goede voorzieningen en verbondenheid tussen stad en regio.

Ruimte voor elkaar

Goed samenleven begint met allemaal je eigen verantwoordelijkheid nemen. Maar ook hoe wijken fysiek worden ingericht, heeft grote invloed op hoe een wijk functioneert. Het is bijvoorbeeld belangrijk dat wijken niet worden verdeeld naar inkomen. Om dat aan te moedigen bouwen we in alle dorpen en steden twee derde betaalbare koop- en huurwoningen, waaronder 30 procent sociale huur. We zorgen voor gemengde wijken, waar mensen met verschillende achtergronden en inkomens samenleven. Gemeenten krijgen de opdracht om dit niet alleen op papier, maar juist op wijkniveau in te vullen. We geven maximaal ruimte aan wooncoöperaties, gemeenschappelijke woonvormen of vormen van collectief particulier opdrachtgeverschap, door regelgeving daarvoor te vereenvoudigen.

Afschaffen kostendelersnorm

Mensen zijn bereid om voor elkaar te zorgen. Familieleden, vrienden of kennissen openen hun deur voor iemand in woonnood. Maar wie dat doet, wordt nu financieel gestraft via de kostendelersnorm: hoe meer mensen in één huis wonen, hoe lager de uitkering per persoon. Dat is niet rechtvaardig. Daarom schaffen we de kostendelersnorm in de Participatiewet af

voor mensen die onderdak bieden aan iemand in nood of bereid zijn om hun woning te delen met iemand anders. Zo maken we ruimte voor echte solidariteit en versterken we de basis van onze samenleving: de bereidheid om naar elkaar om te zien. Bovendien helpt dit direct in de strijd tegen woningnood. Door bestaande woningen beter te benutten en mensen de vrijheid te geven om samen te wonen, creëren we snel extra woonruimte zonder dat daar nieuwbouw voor nodig is.

Zekerheid voor de huurder

Een vast huurcontract blijft de norm. Huurders moeten weten waar ze aan toe zijn. De huurtoeslag wordt omgezet in een huursubsidie, gebaseerd op het inkomen van twee jaar geleden, zodat er geen risico meer is op naheffingen en schulden (voorzien van een vangnet om mensen in schrijnende situaties goed te helpen). We willen dat ook bewoners van studentenkamers toegang krijgen tot deze subsidie. De huren moeten minder hard stijgen dan in voorgaande jaren, door ze niet meer te koppelen aan loonstijgingen maar aan de gemiddelde prijsontwikkeling over meerdere jaren. De Wet betaalbare huur blijft bestaan. Gemeenten worden gestimuleerd om huurteams op te zetten. Daar kunnen huurders terecht met vragen of wanneer ze vermoeden te veel huur te betalen. Particuliere verhuurders komen we tegemoet door de belastingdruk op verhuurd vastgoed in box 3 te verlagen.

Einde aan dakloosheid

We voeren het nationaal actieplan dakloosheid uit, zodat in 2030 niemand meer op straat hoeft te slapen. Eerst een huis (‘Housing first’) is daarbij het uitgangspunt. Wanneer iemand een fatsoenlijk dak boven zijn hoofd heeft, kan hij of zij vanuit daar begeleid worden bij andere problemen. We voorkomen dakloosheid door te investeren in bestaanszekerheid, het bouwen van voldoende betaalbare woningen, het voorkomen van huisuitzettingen bij betalingsachterstanden en het afschaffen van de kostendelersnorm. We maken een einde aan slaapzalen in de maatschappelijke opvang omdat grootschalige opvang mensen

onvoldoende rust, veiligheid en privacy biedt om tot herstel te komen. Gemeenten moeten zich inspannen om alle mensen die dakloos zijn te huisvesten, ook de niet-zichtbare daklozen omdat ze bijvoorbeeld bij vrienden op de bank slapen (EHTOS-light definitie).

Ruimte en erkenning voor kerken en ontmoeting

Kerken en geloofsgemeenschappen zijn volwaardige partners van de overheid. Ze spelen een cruciale rol in het ondersteunen van mensen in armoede en het voorkomen van eenzaamheid en sociale uitsluiting, juist op plekken waar de overheid vaak geen rol heeft. De overheid voert regelmatig overleg met kerken en andere geloofsgemeenschappen. Daarbij is aandacht voor praktische belemmeringen zoals huisvesting. Nu is de overheid hier vaak (soms vanuit religieus analafetisme, soms vanwege gebrek aan samenlevingsvisie) een sta-in-de-weg, terwijl het haar taak is om mee te denken. Bij woningbouwprojecten moet vanaf het begin ruimte worden gereserveerd voor ontmoeting: kerken, buurthuizen, verenigingsgebouwen en maatschappelijk vastgoed zoals huisarts- en hulpverleningspraktijken. Deze voorzieningen zijn essentieel voor een sterke samenleving.

Leefbare dorpen en wijken

Voor de ChristenUnie is leefbaarheid geen bijzaak, maar een kwestie van goed bestuur. Ieder mens, of je nu in de stad woont of in een krimpregio, verdient een veilige, schone en mooie omgeving om te wonen, werken en op te groeien. Toch staat die leefbaarheid in veel dorpen en wijken onder druk door het verdwijnen van voorzieningen, zoals bushaltes, bibliotheken en winkels. Verschillen in gezondheid, veiligheid en toekomstkansen nemen hierdoor toe. Dat accepteren we niet. Daarom zetten we het Nationaal Programma Leefbaarheid en Veiligheid (NPLV) voort. We zien dat dit programma effect heeft in wijken als Amsterdam Zuid-Oost, Delft-West en Dordrecht-West. We breiden dit programma uit naar regio's die nu nog buiten de boot vallen, zoals Zeeuws-Vlaanderen, de Veenkoloniën, Twente en

zogenaamde New Towns (voormalige groeikernen zoals Zoetermeer). We zetten in op een integrale versterking van de leefbaarheid door verouderde wijken te vernieuwen, sociale samenhang te bevorderen en kansen voor jongeren te vergroten. We bundelen het geld in één krachtig en meerjarig budget, zodat gemeenten gericht en langdurig kunnen investeren. We leren van de ervaringen van de New Towns en passen die toe bij nieuw te bouwen wijken.

Help vrijwilligersorganisaties en het verenigingsleven

Vrijwilligersorganisaties en (sport)verenigingen zijn de bouwstenen van de samenleving voor een bloeiend sociaal en cultureel leven. We willen meer ruimte geven aan mensen die de handen ineenslaan en samen zorg dragen voor elkaar en hun leefomgeving. Deze organisaties ondersteunen we in plaats van te overladen met regels, formuleren en controles. Wetgeving moet minder en niet meer lastendruk opleveren. Daarom willen we regels zoals de AVG zo wijzigen dat deze niet meer tot onnodige regeldruk bij kleinere vrijwilligersorganisaties leidt. De giftenaftrek houden we in stand om doneren aan goede doelen en vrijwilligersorganisaties aan te moedigen.

Fysieke leefomgeving

De volgende generatie staat centraal bij de keuzes die we maken voor het inrichten van het fysieke domein. Een groene omgeving met voldoende ruimte om te ontdekken, te ontmoeten, te sporten en te spelen is van grote meerwaarde voor de ontwikkeling van kinderen én volwassenen. We versterken de buurt met voldoende ontmoetingsplekken in de wijk, zoals speeltuinen, buurttuinen en hangplekken voor jongeren.

1.3

Vitale dorpen, steden en regio's

De Rijksoverheid heeft de verschillende regio's te lang aan hun lot overgelaten en soms zelfs bewust achterstanden gecreëerd. Door te weinig te investeren in werkgelegenheid, huisvesting, bereikbaarheid of het in stand houden van het voorzieningenniveau. Of door, zoals in Groningen, alleen maar te focussen op de (financiële) belangen van de Rijksoverheid, in plaats van de belangen van de regio en haar inwoners. De Rijksoverheid staat letterlijk en figuurlijk op grote afstand van de inwoners van de Veenkoloniën, Zeeuws-Vlaanderen of Twente. En dit geldt voor veel meer regio's.

Elke regio telt

Investerings van het Rijk moeten meer bijdragen aan sterke regio's. Het Rijk stelt met regiodeals geld beschikbaar om de kwaliteit van leven, wonen en werken in de regio te verhogen. Uitvoeringsorganisaties van het Rijk worden door heel het land gevestigd. Elke regio heeft genoeg OV, zorg- en onderwijsvoorzieningen en krijgt hiervoor geld van het Rijk. Zo houden we gebieden leefbaar. We behouden de toeslag voor kleine scholen. Hogescholen krijgen geld om kleine en kwetsbare opleidingen in de regio overeind te houden. We houden posten voor spoedeisende hulp en andere vormen van acute zorg open door het hele land.

Gemeenten op volle kracht

De Rijksoverheid moet recht doen aan gemeenten als eerste overheid. Van alle overheden krijgen burgers vaak het meest te maken met de eigen gemeente, van de wieg tot het graf. Het Rijk geeft gemeenten daarom ruimte, vertrouwen en voldoende geld om hun werk te kunnen doen. De Rijksoverheid stopt met het overhevelen van taken aan gemeenten zonder toereikend budget en herstelt waar dit de afgelopen jaren is misgegaan: geen taken zonder knaken. Gemeenten worden beter gefinancierd zodat ze ruimte hebben voor eigen beleid.

Elke regio haar eigen identiteit

Gemeenschappen behouden hun identiteit, cultuur en taal zoals het Papiaments, Nedersaksisch en Limburgs. Het Fries als tweede rijkstaal en regionale streektaalen en dialecten worden beschermd, ook voor volgende generaties.

De ereschuld aan Groningen wordt ingelost

Er wordt geen gas meer gewonnen uit de Groninger gasvelden. Nederland heeft jarenlang geprofiteerd van de gaswinning in Groningen. Hoewel de gaswinning is gestopt, werken de gevolgen nog jaren door: de aarde schudt nog steeds, scheuren blijven zichtbaar in huizen en in de levens van Groningers. De overheid heeft de schadeafhandeling en versterkingsopgave met verschillende regelingen, grondslagen, werkwijzen en normen in de loop der jaren nodeloos ingewikkeld gemaakt. De schadeafhandeling en versterkingsopgave moeten milder, makkelijker en menselijker uitgevoerd worden. De Groninger en zijn of haar verhaal centraal staan, in plaats van een dossier of een nummer. De overheid (IMG en NCG) blijft daarom naast de bewoner staan om ervoor te zorgen dat ze krijgen waar ze recht op hebben.

De voortgang van de dossiers wordt online inzichtelijk voor de bewoner. Onuitlegbare verschillen in het aardbevingsgebied worden conform het rapport Van Geel weggenomen. Hiervoor stellen we 1,8 miljard euro beschikbaar. De maatregelen uit de kabinetsreactie 'Nij Begun' op het enquêterapport worden zo spoedig mogelijk uitgevoerd, om de ereschuld in te lossen. Dit wordt, samen met uitvoering van de Sociale en Economische agenda, in de Groningenwet vastgelegd. Koste wat het kost en zo lang het duurt is het uitgangspunt. Er is blijvende aandacht voor de psychische gevolgen van de gaswinning, in het bijzonder voor het (mentaal) welzijn van kinderen en jongeren in het aardbevingsgebied. Er komt een Groningenfonds om het geld langjarig beschikbaar te houden voor Groningen. Het inlossen van de ereschuld vindt plaats in goed overleg met inwoners van Groningen. Met het Groningse erfgoed (zoals kerken, huizen en dorpsaanzichten) wordt zorgvuldig omgegaan.

Toekomst voor Zeeland

Zeeland staat voor specifieke uitdagingen, op het gebied van leefbaarheid, infrastructuur, waterveiligheid en –kwaliteit en de energietransitie. We verbeteren daarom de bereikbaarheid en renoveren de Zeelandbrug. We pakken samen met België de PFAS-vervuiling in de Westerschelde aan. We houden bij de bouw van kerncentrales in Zeeland rekening met de “Zeeuwse voorwaarden.”

Kunst en cultuur

Kunst, cultuur en creativiteit verrijken het leven en de samenleving. De overheid vervult een belangrijke rol als subsidieverstrekker, opdrachtgever en hoeder van ons culturele klimaat en erfgoed zoals musea en orkesten. Bij de verdeling van overheidssubsidies voor

culturele instellingen willen we een eerlijker verdeling over het land. Bibliotheken en muziekscholen spelen een belangrijke rol in de overdracht en kennis van cultuur. Kinderen zijn tot hun 18e jaar gratis lid van de bibliotheek. Bibliotheken zijn cruciaal in de aanpak van laaggeletterdheid, hebben een grote sociale functie voor jong en oud, vergroten kansengelijkheid en zorgen voor het behoud van leefbaarheid van de gemeenschap.

Erfgoed

Het fysieke erfgoed is een culturele drager van de ruimtelijke inrichting van Nederland. De overheid stelt blijvend geld beschikbaar om onderhoud aan Rijksmonumenten te plegen en herbestemming mogelijk te maken. Daarmee blijven ook monumentale kerkgebouwen, cultureel én beeldbepalend erfgoed behouden.

Hoofdstuk 2

Nederland van het slot

Nederland staat voor grote uitdagingen. Een groeiende en vergrijzende bevolking, woningnood, de overgang naar een duurzame energievoorziening, het klimaatvraagstuk, de toekomst van onze landbouw en industrie — het zijn geen nieuwe thema's, maar de urgentie ervan is groter dan ooit. Helaas lopen we vast. Nederland zit op slot. Er worden niet genoeg woningen gebouwd, de aanleg van nieuwe elektriciteitsnetten gaat te langzaam, allerlei vergunningen worden niet verleend. De economie verliest kracht, arbeidsproductiviteit stagneert, verduurzaming wordt belemmerd en het vertrouwen in de overheid brokkelt af.

Deze situatie kwam niet uit de lucht vallen. Jarenlang zijn problemen ontkend of vooruitgeschoven. In plaats van structurele keuzes te maken, koos men voor geitenpaadjes. We hebben de grenzen van de schepping genegeerd, het vertrouwen van onze inwoners ondermijnd en noodzakelijke investeringen vooruitgeschoven.

Het kabinet dat na de verkiezingen aantreedt, moet Nederland van het slot halen. Met dappere keuzes, doortastend beleid, grootschalige investeringen in onderhoud, uitvoering, (energie)infrastructuur en duidelijke wetgeving, komt Nederland uit het

stikstofmoeras en krijgen bedrijven perspectief op een duurzame toekomst.

We halen Nederland weer van het slot. Niet door alles maar vrij te geven, maar door wijs en moedig te bouwen aan een bloeiende samenleving binnen de grenzen van de schepping. En door gericht te investeren. Nederland verdient een overheid die ruimte laat, maar ook richting geeft, keuzes durft te maken en recht doet aan mens, natuur en economie. De ChristenUnie kiest voor structurele oplossingen op basis van een integrale aanpak in plaats van kortetermijnpolitiek.

Uit het stikstofmoeras

De stikstofcrisis verlamt ons land op allerlei vlakken. Inmiddels kunnen zelfs de broodnodige woningen niet meer worden gebouwd. Infrastructuur wordt niet aangelegd en de mogelijkheid om te ondernemen wordt beknot. De overheid heeft het recht op een dak boven het hoofd en een voortvarende vergunningverlening verwaarloosd. Daarom is het hoog tijd aan de slag te gaan met het verminderen van de stikstofuitstoot voor natuurherstel en eerlijke wetten voor rechtsherstel.

Minder stikstofuitstoot

De stikstofuitstoot wordt de komende tien jaar gehalveerd ten opzichte van 2019, zowel de uitstoot van stikstofoxiden in de mobiliteit en industrie als ammoniakuitstoot in de landbouw. Alle sectoren dragen naar rato bij. We stappen af van ingewikkelde berekeningen over waar stikstof precies terecht komt en richten ons op het verminderen van de daadwerkelijke uitstoot. Ondernemers en dus ook boeren benaderen we vanuit vertrouwen in hun vakmanschap. Daarom stappen we zo veel mogelijk over van sturen op middelen naar sturen op doelen. Elk boerenbedrijf krijgt een bindend bedrijfsspecifiek doel dat is afgeleid van de landelijke opgave en sectorale emissieplafonds. Er komt daarmee veel minder nadruk in het beleid op opkoop van boerenbedrijven. De nadruk op emissie- en doelsturing is effectiever, zorgt ervoor dat er minder boerenbedrijven verdwijnen en vergt ook minder belastinggeld. Immers, met managementmaatregelen, slimme innovaties en een gunstige extensiveringsregeling in kwetsbare gebieden, zodat een bedrijf met minder vee uit kan, is aanzienlijke ammoniakreductie mogelijk. Er komt een agrarische hoofdstructuur, waar ruimte blijft voor hoogproductieve landbouw, en overgangszones rond natuurgebieden, waarin sprake is van extensivering van veehouderij en landgebruik. Grondgebondenheid in de melkveehouderij is een randvoorwaarde en gaan we na decennia van discussie eindelijk wettelijk vastleggen.

Geborgde stikstofreductie

Bij alles wat we doen om uit het stikstofmoeras te komen is “borgen van de aanpak” het sleutelwoord. Dit houdt in dat op voorhand duidelijk moet zijn dat beleid en maatregelen leiden tot een zekere reductie van schadelijke emissies, en daarmee bijdraagt aan natuurherstel. Dat is noodzakelijk om voorbij het additionaliteitsvereiste te komen. Pas dan komt vergunningverlening weer op gang en houden afgegeven vergunningen stand voor de rechter. Dat is dan ook de reden dat bij doelsturing op het boeren erf er altijd een stok achter de deur zal moeten staan, zodat de emissiereductie op voorhand geborgd is. Daarbij is het niet de bedoeling daadwerkelijk dierrechten te schrappen, wel om er zeker van te zijn dat er minder stikstof wordt uitgestoten en vergunningen weer kunnen worden verleend. Als een boerenbedrijf in alle redelijkheid te weinig doet om onder zijn emissieplafond uit te komen, dan is op dat moment minder dieren houden de consequentie. Daartegenover staat dat er 5 miljard euro extra uitgetrokken wordt om boeren te helpen bij doelsturing, extensivering, omschakeling naar biologische landbouw, agrarisch natuurbeheer en natuurherstel.

Alle sectoren dragen bij

De stikstofproblematiek vraagt om duurzame mobiliteitsvormen. Het aantal vliegbewegingen in Nederland gaat naar beneden, ook de automobilititeit draagt bij. Industrieën met een hoge stikstofuitstoot krijgen, naast klimaatdoelen, bindende stikstofdoelen opgelegd. De regering maakt maatwerkafspraken met industriële piekbelasters. Ook worden er regionale stikstofbalansen opgesteld, zoals in Rijnmond en Chemelot, waar gebiedsspecifieke emissieplafonds gaan gelden. Industriële processen worden waar mogelijk verder geëlektrificeerd. In alle sectoren geldt dat aantoonbare stikstofreductie moet leiden tot vergunningverlening. In het stikstofbeleid gaan we daarom onderscheid maken tussen stikstofoxiden uit de pijp of uitlaat (NOx) en ammoniak uit dieren (NH₃). Op die manier kan vergunningverlening voor bijvoorbeeld woningbouw en de aanleg van elektriciteitsnetten versneld worden. De relatief snelle daling van

de uitstoot van stikstofoxiden van de laatste jaren biedt, in combinatie met een krachtige geborgde stikstofreductieaanpak, bovendien de ruimte om opnieuw een bouwvrijstelling in te voeren. Daarnaast zorgt het onderscheiden van NOx en NH₃ in het beleid voor bescherming van boerenbedrijven tegen de jacht naar stikstofruimte door grote spelers als Schiphol en Rijkswaterstaat.

Houdbare wetgeving

Stikstofwetgeving moet in de praktijk werkbaar zijn. Sturen op neerslag van stikstof in de natuur (depositie) is onwerkbaar gebleken. Het herleiden van depositiewaarden naar bedrijven is immers uiterst ingewikkeld en onzeker. Daarom moeten er landelijke, sectorale en uiteindelijk bedrijfsspecifieke emissienormen worden vastgelegd. Natuurlijk geldt de kritische depositiewaarde nog als indicator van de staat van de natuur, maar als wettelijk doel om op te sturen is de KDW onverstandig gebleken. Op deze manier creëren we handelingsperspectief. Om de bouw van woningen en wegen los te trekken voeren we een houdbare NOx-bouwvrijstelling in. Dit alles gaat samen met ambitieus emissiereductiebeleid.

Rechtsherstel voor de PAS-melder

Door onverantwoord stikstofbeleid van de overheid beschikken veel (voornamelijk)

boerenbedrijven die PAS-melder zijn niet over de juiste vergunningen. We zetten alles op alles om deze groep ondernemers te legaliseren met een natuurvergunning. Zo moeten de provincies gebiedsgericht met voorrang vrijgekomen stikstofruimte ter beschikking stellen aan deze ondernemers. Daarvoor moet wel voldaan worden aan het additionaliteitsvereiste. Legalisering kan daarom niet losstaan van op natuurherstel gerichte maatregelen in combinatie met een geborgd emissiereductieplan. PAS-melders met een lage impact op de natuur worden via een versnelde, eenvoudige procedure gelegaliseerd. Op Europees niveau wordt ingezet op het hanteren van realistische referentiedata voor de staat van de natuur.

Meer dan stikstof

Soms lijkt het alsof stikstof het enige probleem is voor de natuur. Dat is niet zo. Beleid om Nederland van het slot te krijgen, moet zich daarom niet eenzijdig richten op stikstofreductie maar integraal op natuurherstel en -ontwikkeling in samenhang met klimaat-, water- en milieubeleid. Zoals een nieuwe rentmeester zorgt voor hetgeen hem is toevertrouwd. [Zie hierover verder paragraaf 6.2 ‘Gezonde natuur’.](#)

Verminder netcongestie

Het volle stroomnet vormt een groot obstakel voor woningbouw, maatschappelijke voorzieningen en verdere verduurzaming. De elektriciteitsvraag en congestie in het stroomnet stijgen naar verwachting nog verder. We kunnen het ons niet veroorloven om dit machteloos over ons heen te laten komen. Overheden, netbeheerders, bouwers en het bedrijfsleven trekken samen op om de netcongestie aan te pakken. Het netwerk en werk van netbeheer wordt verstevigd, slim gemaakt en omgebouwd voor het toekomstige meer decentrale systeem. We weten dat het een opgave van decennia is en daarom moeten we nu aan de slag.

Kabels erbij

De netverzwaring wordt een kwestie van nationaal belang. De overheid neemt nationale regie over de energie-infrastructuur, zet in op het vereenvoudigen van de vergunnings- en beroepsprocedures en heeft oog voor het belang van uitvoering bij netbeheerders, provincies en gemeenten. We stellen extra geld uit het Klimaatfonds beschikbaar om netverzwaring en de warmtetransitie een noodzakelijke impuls te geven. Netbeheerders krijgen snel vergunningen en meer fysieke ruimte om transformatorhuisjes en kabels te realiseren. Vergunningen worden sneller verleend en kritische infrastructuur wordt via nationale coördinatie afgestemd op verwachte vraag en lokale opwekking en opslag.

Een samenwerkende netbeheerder

Gemeenten, bewoners en ondernemers krijgen te vaak van de netbeheerder een simpel 'nee' te horen na vragen over netaansluitingen, in plaats van dat er wordt nagedacht over wat wél zou kunnen. Samen met gemeenten, ontwikkelaars en bedrijven komt de netbeheerder tot een nieuwe aanpak: via een groepscontract delen gebouwen en woninggroepen hun totale aansluitcapaciteit, op voorwaarde dat deze gezamenlijke aansluiting kleiner is dan de optelsom van alle individuele aansluitingen.

Slim en flexibel energienetwerk met energieopslag

De overheid zet in op flexibilisering van de elektriciteitsvraag, netbewuste verduurzaming, aanjagen van de warmtetransitie en regie voeren op energieopslag. Projecten die de energietransitie bevorderen en het elektriciteitsnet ontlasten, zoals waterstofproductie en batterijen, krijgen een lager nettatarief. Voor thuisbatterijen komt een helder kader voor brandveiligheid, garanties en levensduur, normering voor het gebruik van zeldzame materialen en verplichte mogelijkheid voor de netbeheerder om aan- en af te schakelen. De netbeheerder mag zelf energieopslag inzetten en krijgt ruimte om in deze projecten financieel te participeren. Ook ondersteunt de overheid projecten die netverzwaring kunnen voorkomen, zoals het valmeerproject Delta21, slimme gebouwsturing en slimme waterboilers. Energiebedrijven krijgen ruimte om energie op wisselende piek- en daltaarieven aan te bieden, maar wel per seizoen met hetzelfde patroon. Verslimmen van het net gebeurt door monitoring, aansturen van de netten, flexibiliteit in aansluitingen en gebruik, en het verplicht teruggeven van netcapaciteit die niet gebruikt wordt.

Andere prioritering

Een andere prioritering en zekerheidsklassen is nodig: ziekenhuizen krijgen gegarandeerd vermogen, gevolgd door woningen, industrie, utiliteit en tot slot laadvoorzieningen. Er wordt capaciteit gereserveerd in het net voor nieuw te bouwen zorginstellingen, kritische infrastructuur en woningbouw, zodat investeringen vooraf meer zekerheid krijgen. Warmtepompen, laadpalen en batterijen krijgen een verplichte schakelmogelijkheid waardoor de netbeheerder lokaal, regionaal en landelijk stuurmogelijkheden krijgt. Inzet van het hoogspanningsnetwerk voor transport van en voor het buitenland wordt ondergeschikt gemaakt aan binnenlandse transportbehoefte.

Demping van nettarieven

De netkosten stijgen komende jaren flink. Dat heeft gevolgen voor de energierekening van zowel huishoudens als bedrijven. We zetten in op een gelijk speelveld met buurlanden en we hebben in het bijzonder aandacht voor de energierekening van huishoudens met een krappe beurs. Via langere afschrijvingstermijnen en het stapsgewijs aflossen van de lening, dempen we de snelle stijging van nettarieven. De ChristenUnie stelt via een kapitaalstorting 10 miljard euro extra beschikbaar voor de netbeheerders, zodat hun financieringskosten laag blijven.

Naar een nieuw, eenvoudig en eerlijk belastingstelsel

Ons belastingstelsel is stuk. Door de wirwar aan schijven, inkomensafhankelijke heffingskortingen en toeslagen is het voor de meeste mensen een volslagen mysterie hoeveel belasting ze betalen. Bovendien is de belastingdruk op werk vaak onacceptabel hoog. Soms betalen mensen over een extra verdiende euro meer dan 100% aan belasting, inclusief verlies aan toeslagen. Dat betekent dat een euro meer verdienen, leidt tot netto minder geld in de portemonnee. Daar komt bij dat de toeslagen achteraf vastgesteld worden, wat vaak leidt tot terugvorderingen en onzekerheid vooraf. Hoe het toeslagenstelsel mensen in de knel heeft gebracht, heeft iedereen in Nederland kunnen zien. Ook bevat het belastingstelsel tal van ideologische keuzes, waardoor bijvoorbeeld kostwinners of mensen die vanwege gezondheidsproblemen niet meer kunnen werken buitensporig worden benadeeld.

Voor de ChristenUnie is dit onacceptabel. Daarom hebben we een compleet nieuw belastingstelsel uitgewerkt, dat is doorgerekend door het Centraal Planbureau. Bij dit nieuwe stelsel staan twee kernwaarden met stip voorop: eenvoud en rechtvaardigheid. Eenvoud omdat het stelsel vooral simpeler en begrijpelijker moet zijn, zonder terugvorderingen of andere nare verrassingen. Rechtvaardigheid omdat we willen dat ook de laagste inkomens genoeg hebben om van rond te komen. Omdat meer werken beloond hoort te worden. En omdat mensen die goed verdienen en profiteren van belastingvoordelen, ook evenredig financieel bijdragen aan ons land. Concreet betekent dit dat bij de ChristenUnie-plannen onderaan de streep niemand belasting betaalt over de eerste 30.000 euro aan inkomen. Bovendien is het belastingtarief over een extra verdiende euro (marginale druk) zelfs in het extreemste geval niet meer dan 50%. Dat betekent dat als je een euro meer verdient, je altijd meer dan de helft overhoudt.

Vervang het toeslagenstelsel

We willen misstanden als het kinderopvang-toeslagschandaal voorkomen en zorgen voor een eenvoudiger systeem. Daarom vervangen we de toeslagen door slimmere alternatieven. De huurtoeslag wordt omgezet in huursubsidie, waarbij op basis van het inkomen van twee jaar geleden (inclusief vangnetregeling) huurders met lage inkomens worden geholpen om de huur te kunnen betalen. De andere toeslagen vervangen we door een verzilverbare belastingkorting.

Voer een verzilverbare belastingkorting in

In plaats van toeslagen krijgt iedere Nederlander maandelijks een korting op de te betalen inkomstenbelasting. Als de korting hoger is dan het belastingbedrag, wordt het verschil uitgekeerd. Deze belastingkorting houdt rekening met de samenstelling van het huishouden (equivalentiebenadering) en is onafhankelijk van het inkomen. De eerste persoon in het huishouden krijgt € 5.000 per jaar, de tweede volwassene € 2.500 per jaar.

€ 4500 kinderbijslag per kind per jaar

De ChristenUnie staat op voor de toekomst van kinderen. We vormen de kinderbijslag en het kindgebonden budget om tot een inkomensonafhankelijke regeling, als onderdeel van de verzilverbare belastingkorting. Het bedrag per kind is € 4500 per jaar (€ 375 per maand).

Geen belasting over eerste € 30.000 inkomen

De belasting op inkomen uit arbeid wordt fors verlaagd. Stelregel is dat onderaan de streep niemand belasting betaalt over de eerste € 30.000 aan inkomen. We vervangen bijna alle complexe inkomensafhankelijke regelingen door een eenvoudige inkomensonafhankelijke basiskorting. En we verlagen het belastingtarief naar 33,3% op het inkomen tot € 45.000 van het inkomen, 41,6% op het inkomen tussen € 45.000 en € 90.000, en 49,9% daarboven.

Meer werken moet altijd lonen

Nu is het zo dat mensen er soms in netto inkomen op achteruit gaan zodra ze meer gaan werken

of een loonsverhoging krijgen. Met ons nieuwe belastingstelsel is dat verleden tijd. De marginale druk is zelfs in het meest extreme geval lager dan 50%. Dat betekent dat je altijd meer dan de helft van hogere verdiensten terugziet in je portemonnee (en vaak nog meer).

Eén eenvoudige werkendenkorting

De arbeidskorting, die de afgelopen jaren tot onverantwoordelijke proporties is opgeblazen, wordt samen met de ondernemersregelingen in de inkomstenbelasting omgevormd naar één werkendenkorting, met een maximum van € 5.000 per jaar.

Eerlijker omgaan met leeftijdsverschillen

Op dit moment zijn de belastingtarieven en heffingskortingen voor gepensioneerden en werkenden totaal verschillend. Daar willen we vanaf. Wij willen dat ouderen ook gaan profiteren van de volledige basiskorting (dus geen lagere algemene heffingskorting, zoals nu het geval is). De AOW wordt geleidelijk verder gefiscaliseerd. Ouderen met alleen AOW of met een klein aanvullend pensioen gaan erop vooruit.

Gelijker belasten van arbeid en vermogen

In het huidige belastingstelsel wordt inkomen uit arbeid relatief zwaar belast. We willen toe naar een belastingstelsel dat inkomen uit arbeid en de daadwerkelijke inkomsten uit vermogen zoveel als mogelijk op dezelfde manier belast. De hoge lastendruk op arbeid verlagen we flink. Daartegenover staat dat we verschillende

vormen van vermogen die nu niet of nauwelijks belast worden, beter in de heffingen betrekken. De hypotheekrenteaftrek schaffen we geleidelijk af. In het licht van de grote investeringen die nodig zijn in defensie, vragen we van de grootste vermogens een extra bijdrage met een vermogensbelasting van 1% op vermogens boven de 1 miljoen euro. Vermogenscomponenten waarbij een dergelijke heffing niet geëigend is, zoals financieel laagrenderende activa met een hoog maatschappelijk rendement, worden in de vormgeving ontzien. We verlagen de huidige belasting in box 3, met name voor vastgoed.

De vervuiler betaalt en einde aan vervuilende fiscale voordelen

We werken toe naar een evenwichtigere belasting van uitstoot en vervuiling. Daarbij houden we rekening met al bestaande Europese beprijzingsmechanismen. Op vliegtuigbrandstof en -tickets moet na de benodigde verdragswijziging accijns of btw betaald worden. Ook verhogen we de vliegbelasting. Andere fiscale voordelen die leiden tot extra broeikasgasemissies, ook wel fossiele subsidies genoemd, schaffen we af. Milieuvervuiling gaat steviger belast worden, bijvoorbeeld met een NOx-heffing. We belonen duurzamere productie door het invoeren van een belasting op vervuilende verpakkingen. We gaan grond- en leidingwater beter belasten. Accijnzen op tabak en alcohol gaan verder omhoog. Op suiker en andere ongezonde producten worden heffingen ingevoerd om voedselproducenten te stimuleren gezondere producten te maken. We introduceren een verbruiksbelasting op e-sigaretten en verhogen de kansspelbelasting.

Meer vertrouwen, minder regels

Er zijn meerdere oorzaken dat Nederland op slot zit. Eén daarvan is dat veel zaken in ons land veel te complex zijn gemaakt. De reden is dat we in ons land alles goed proberen te regelen en veel groepen met maatwerk willen bedienen. Bovendien willen we misbruik tegengaan en ervoor zorgen dat iedereen zich aan de regels houdt. De keerzijde daarvan is dat bedrijven, maatschappelijke organisaties en burgers te maken hebben met een grote last aan regels, formulieren en andere vormen van verantwoording. We hebben te lang te veel van de overheid verwacht. Het belastingstelsel is zo complex gemaakt dat je bijna gepromoveerd fiscalist moet zijn om je belastingdruk uit te rekenen. Om over toeslagen, pgb's, gemeentelijke regelingen en het woud aan subsidies nog maar te zwijgen. De ChristenUnie zegt: eenvoud is ook rechtvaardigheid. Daarom maken we met gezwinde spoed werk van een radicale vereenvoudigingsagenda.

Van regelcongestie naar daadkracht

In Nederland worden oplossingen soms tegengehouden door regels, procedures en beleidslagen die elkaar in de weg zitten. Het resultaat is een 'vetocratie': iedereen kan iets tegenhouden, maar gezamenlijk krijgen we de grote zaken niet meer van de grond. Dit leidt tot frustratie en vervreemding: waarom moet een school voor elke subsidieaanvraag tientallen pagina's invullen, terwijl het geld bedoeld is voor lesgeven? De regelcongestie raakt het dagelijks leven: een dorpsfeest moet soms meer dan tien vergunningen aanvragen, inclusief geluidsplan, verkeersplan en toiletplan. Zorgverleners besteden uren aan opgelegde formulieren. Vrijwilligersorganisaties moeten voldoen aan complexe UBO- en AVG-registraties, zelfs als ze alleen een buurtbarbecue organiseren.

Door deze overregulering komen overheden tegenover burgers te staan. De ChristenUnie ziet liever een dienstbare overheid die burgers en organisaties helpt bij het zelf dragen van verantwoordelijkheden, in plaats van onnodige regeldruk. Bij alle bestaande (beleids)regels wegen we af of ze nodig zijn, of ze bijdragen aan het beoogde doel en wat het kost (in euro's en moeite) om ze uit te voeren. Alle regels die deze toets niet doorstaan, worden afgeschaft. Dit leidt tot minder knellende wetgeving, verlicht de administratieve druk en maakt dat we minder ambtenaren nodig hebben. Zo halen we Nederland weer van het slot.

Elk jaar vereenvoudigingen doorvoeren

De ChristenUnie heeft goede blauwdrukken uitgewerkt om het belastingstelsel en de sociale zekerheid te vereenvoudigen en te verbeteren. De ervaring leert echter dat zulke grote stelselherzieningen lang duren. Om geen tijd te verliezen introduceren we een jaarlijkse vereenvoudigingsdag en verplichten we de regering om elk jaar een pakket met kleinere vereenvoudigingen van het regelwoud, de fiscaliteit en de sociale zekerheid uit te werken en door te voeren.

(Migranten)kerken, stichtingen en verenigingen ontzien bij witwasbeleid

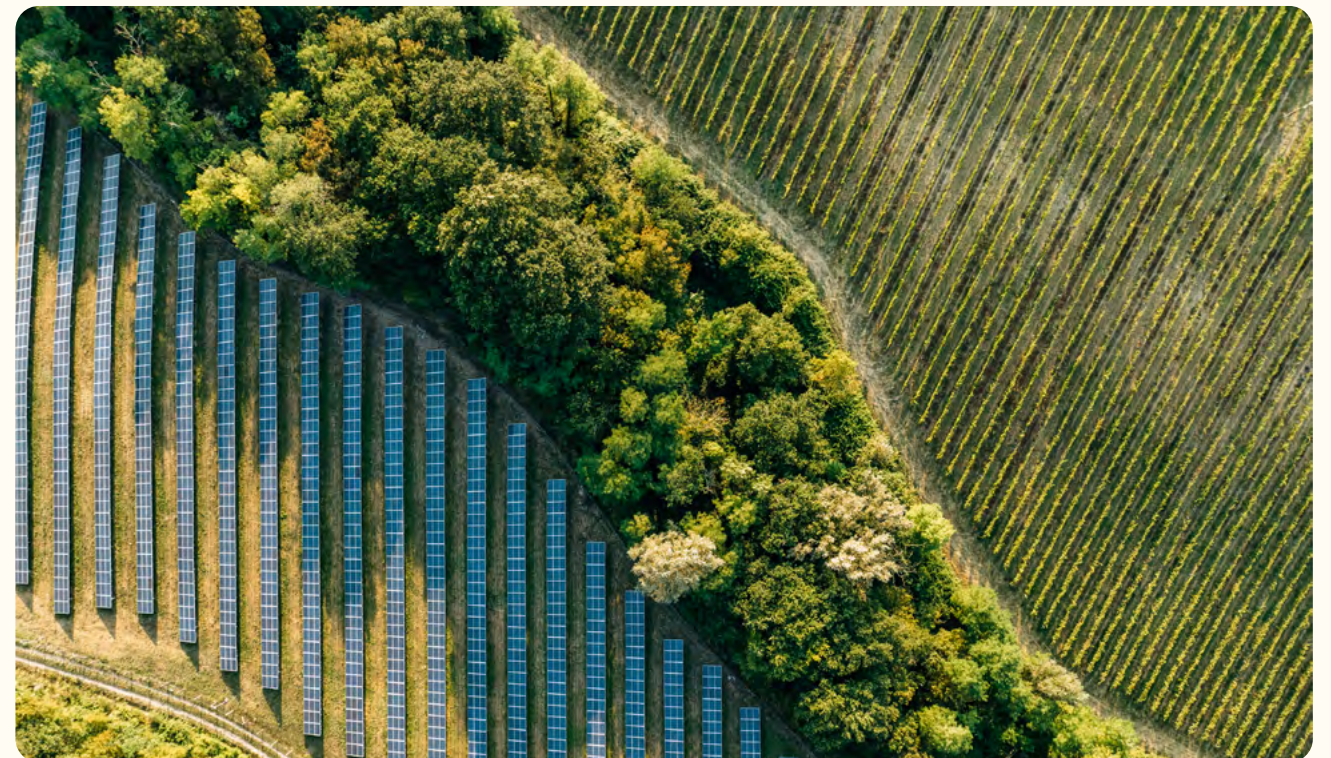
Banken voeren de afgelopen jaren een stringent beleid tegen witwassen. Dit maakt het in veel gevallen heel lastig voor kerken en andere maatschappelijke organisaties om een bankrekening te openen. Streng optreden tegen witwassen en ondermijning is essentieel. Maar onbedoelde effecten, zoals het niet kunnen openen van een bankrekening, willen we voorkomen. Bij de herziening van de witwasregels passen we dit aan.

Vlot en duurzaam onderweg

Samenleven betekent verbonden zijn. Mobiliteit brengt mensen bij elkaar. Op bezoek bij familie, naar het werk of de vereniging. Maar Nederland dreigt vast te lopen. Bussen worden wegbezuinigd, de treinen puilen uit en de snelwegen staan vol. Om heel Nederland bereikbaar te houden, zijn investeringen in infrastructuur voor schoon en slim vervoer noodzakelijk. Duurzaam vervoer moet gestimuleerd worden en onnodig verkeer voorkomen.

Investeren in openbaar vervoer

Er dreigt een kaalslag in het OV: buslijnen verdwijnen, ritten worden steeds duurder. We willen dorpen, buitenwijken en voorzieningen beter bereikbaar maken met het openbaar vervoer. We draaien de bezuiniging op het openbaar vervoer terug en stellen in navolging van de Bikker-gelden 300 miljoen euro per jaar beschikbaar voor versterking van het aanbod van busvervoer en goedkopere kaartjes. Er komt een landelijk netwerk van frequente snelle busverbindingen tussen middelgrote steden. We zetten ons in voor een structurele verbetering van het doelgroepenvervoer, inclusief het leerlingenvervoer.

Infrastructuur op orde

Grote delen van ons spoor- en vaarwegennet zijn al meer dan vijftig jaar in gebruik en toe aan onderhoud. De komende jaren gaan we aan de slag om deze infrastructurele werken te vervangen en werken achterstallig onderhoud weg. Hier trekken we extra geld voor uit.

Meer geld naar de trein

Er wordt extra geïnvesteerd in aantrekkelijk en goedkoop treinvervoer. We gaan door met de aanleg van de Nedersaksenlijn en stellen de benodigde 13 miljard beschikbaar voor de realisatie van de Lelylijn. Om de treinkaartjes goedkoper te maken en de jongerendagkaart terug te laten keren, investeren we jaarlijks 120 miljoen euro. We investeren in spoorverdubbelingen, extra, langere en bredere perrons, nieuwe keerspoelen en het verbeteren van de fundering van het spoor, zodat er meer en langere treinen kunnen gaan rijden. Op het spoorwegennet wordt – daar waar de ondergrond het toelaat – een maximumsnelheid van 160 km/u de norm. Er gaan meer internationale (slaap)treinen rijden. Jaarlijks trekken we hiervoor 500 miljoen euro uit.

Hoofdstuk 3

Een goede toekomst voor onze kinderen

Als je mensen vraagt wat hun leven betekenis geeft en hen gelukkig maakt, dan zijn het de relaties met hun naasten. Het krijgen van een kind is een groot geschenk. Een familie is de eerste basis waar gezorgd wordt voor jong en oud. Onze samenleving wordt gebouwd door al deze families. We willen dat onze kinderen, de generatie van de toekomst, kunnen opgroeien met een hoopvol perspectief. Wat we doen moet goed voor hen zijn, nu en straks.

Het is niet de taak van de overheid om te bepalen hoe kinderen worden opgevoed. Die verantwoordelijkheid ligt bij de ouders. Zij kennen hun kinderen het best en dragen zorg voor hun ontwikkeling. De opvoeding is primair de plek voor het overdragen van diepere waarden en zingeving. Pedagogische relaties in het gezin en rondom het gezin moeten beschermd worden zodat ze deze taak kunnen volbrengen. Ouders en andere opvoeders hebben ruimte en vrijheid nodig om hun kinderen

op te voeden volgens hun eigen normen, waarden en (geloofs)overtuiging. Juist ook in de keuze voor onderwijs. Onderwijsvrijheid is een fundamenteel recht dat bescherming nodig heeft.

Het is wel de taak van de overheid om opvoeders te steunen en te faciliteren én om keuzes te maken die niet alleen de korte termijn dienen, maar ook de volgende generaties. Daar zet de ChristenUnie zich voor in.

Meer wandel- en fietspaden

De fiets moet een aantrekkelijker alternatief blijven voor de auto. Een fijnmazig netwerk van wandel- en fietspaden is daarvoor noodzakelijk. Daarom investeren we jaarlijks 200 miljoen euro in verkeersveiligheid en fietsinfrastructuur. Er komen meer fietsenstallingen bij OV-knooppunten en in binnensteden. Op elk station zijn deelfietsen beschikbaar.

Veiligere wegen

Het aantal verkeersdoden moet omlaag. We verbeteren de bescherming van kwetsbare verkeersdeelnemers, zoals wandelaars, fietsers, kinderen (op weg naar school) en ouderen. Daarom investeren we jaarlijks 200 miljoen euro in verkeersveiligheid en fietsinfrastructuur. Overtredingen binnen de bebouwde kom worden harder aangepakt. Stelselmatige overtreeders worden strenger gestraft, met name bij zwaardere overtredingen. Het OM kan op verzoek van gemeenten ook op 30 km/u wegen controleren met flitscamera's. We verbinden de landsdelen beter, zoals bij knooppunt Hoevelaken, de A15 of A27. De 17 gepauzeerde projecten worden uitgevoerd. Daarvoor investeren we 5 miljard euro. Voor de A27 Ring Utrecht (Amelisweerd) wordt het regionale alternatief gevolgd. Het geldt dat vrijkomt gebruiken we voor investeringen in spoor en OV.

Schoner en slimmer vervoer

We stimuleren het gebruik van zero-emissie auto's. We passen de motorrijtuigenbelasting aan, via een gewichtscorrectie voor elektrische auto's. We introduceren voor de auto een kilometerprijs, gedifferentieerd naar milieukeurmerken, tijd en plaats: op het platteland laag, op drukke momenten in de brede Randstad hoger. Bij de invoering worden privacyoverwegingen, fraudegevoeligheid en uitvoerbaarheid meegewogen. Het wegvervoer draagt bij aan de nationale stikstofdoelstellingen. We stimuleren de productie van groene waterstof met het oog op vrachtvervoer, inclusief zwaar wegtransport.

Duurzame binnenvaart

Om duurzaam transport over water aantrekkelijker te maken, komt er een landelijk netwerk van overslaglocaties. We zetten in op verduurzaming van de binnenvaart door versneld in te zetten op innovatieve energieoplossingen zoals Zero Emission Service (batterijcontainers). Er komt een plan om de vaarwegen in de toekomst bevaarbaar te houden. We leggen meer walstroomvoorzieningen aan. Achterstallig onderhoud aan bruggen en sluizen wordt ingelopen.

Meer treinen, minder vliegen

Het aantal vluchten in Nederland wordt beperkt. Om te voldoen aan de rechtsbescherming van omwonenden en de stikstofuitstoot terug te brengen, zal Schiphol drastisch moeten krimpen. Er komt een nachtsluiting. Schiphol krijgt een normenkader voor uitstoot van CO₂, NO_x en zeer zorgwekkende stoffen. Lelystad Airport wordt niet geopend voor burgerluchtvaart. De gedane publieke en private investeringen worden ruimhartige gecompenseerd. Binnen Europa worden treinreizen aantrekkelijker gemaakt, door in Europees en internationaal verband ambitieuze afspraken te maken over een CO₂-prijs voor de luchtvaart, invoering van een kerosineaccijns en afschaffen van de btw-vrijstelling op vliegtickets. Internationale treinverbindingen worden verbeterd en samen met andere Europese landen zorgen we voor één transparant systeem voor het boeken van internationale treinkaartjes. De vliegbelasting wordt enerzijds meer gebaseerd op de daadwerkelijke CO₂-belasting, anderzijds komt er een opslag voor vluchten tot 1250 km om duurzamer vervoer per trein te stimuleren.

Opgroeien in een liefdevolle omgeving

Kinderen zijn de toekomst. Als mensen door woon- en geldzorgen levenskeuzes zoals een kinderwens uit- of afstellen, is het aan de overheid om daar meer ruimte te creëren. Dat ouders zich financieel gedwongen voelen om beide fulltime te werken om het gezin te kunnen onderhouden, is niet goed. Ons uitgewerkte belastingstelsel (zie paragraaf 2.3 ‘Naar een nieuw, eenvoudig en eerlijk belastingstelsel’) geeft financieel ruimte aan gezinnen. En ruimte is nodig, want kinderen opvoeden en jongeren begeleiden naar volwassenheid vraagt veel aandacht, liefde en zorg. Opgroeien in een liefdevolle omgeving met een fijne buurt en goede school geeft kinderen een stevige basis voor het leven.

Jeugd- en gezinsbeleid

Gezinnen moeten voorop staan, maar worden te vaak vergeten in de visie en het beleid van de overheid. Terwijl het gezin en familie de plek is waar kinderen opgroeien en familieleden op elkaar terugvallen als iemand hulp nodig heeft. De overheid moet families en gezinnen waarderen in plaats van al het beleid op de mens als individu te richten. Dit begint met samenhang in de visie en beleid op wat de eerste leefomgeving is voor de meeste mensen. Er wordt beleid gemaakt om de positie van families te ondersteunen, bijvoorbeeld financieel. Ook wordt de positie en bescherming van het gezin verankerd in de Grondwet. Een minister wordt weer expliciet verantwoordelijk voor het realiseren van samenhangend gezinsbeleid. Er komt een jaarlijkse ‘Staat van het gezin’ waarin wordt gemonitord hoe gebruik wordt gemaakt van kind- en verlofregelingen, kinderopvang, het aanbod van GGD, Jeugdgezondheidszorg en lokale teams.

(Financiële) lucht voor gezinnen, kinderbijslag naar € 4.500

Kinderen zijn de toekomst van ons land. De overheid moet het krijgen van kinderen toejuichen en haar beleid gezinsvriendelijk

inrichten. Niemand zou om financiële redenen moeten afzien van de wens om kinderen te krijgen. Daarom verhoogt de ChristenUnie de kinderbijslag naar € 4500 per kind per jaar, maken we de kinderopvang en gastouderopvang (zo goed als) gratis en vereenvoudigen we de verlofregelingen zodat ouders er kunnen zijn voor hun kinderen als dat nodig is.

Een einde aan kinderarmoede

Het is onbestaanbaar dat in een welvarend land als Nederland er kinderen in armoede opgroeien. De ChristenUnie wil kinderarmoede uitbannen en komt daarom met een radicaal ander voorstel voor belastingen en toeslagen. Het verlagen van kinderarmoede wordt een wettelijk doel.

De invloed van sociale media op onze kinderen terugdringen

Voor het eerst groeit een generatie grotendeels digitaal op. Naast de positieve kanten van de digitale wereld is dit een experiment met potentieel ontwrichtende gevolgen, voor kinderen én de samenleving als geheel. Kinderen hebben het recht veilig op te groeien, ook online. De overheid doet er veel aan om kinderen in de fysieke wereld tegen gevaar en ongezonde invloeden te beschermen. Dit terwijl kinderen in de digitale wereld aan grote techbedrijven worden overgeleverd. Het terugdringen van de negatieve invloed van smartphones en social media is een zaak van de hele samenleving. De verantwoordelijkheid hoe om te gaan met smartphones en sociale media ligt in eerste instantie bij ouders, maar met duidelijke wettelijke omkadering. Dat betekent dat sociale media niet toegankelijk mogen zijn voor kinderen jonger dan 14 jaar. Adequate leeftijdsverificatie is noodzakelijk voor sociale media, platformen met expliciete content (porno, geweld), goksites, kopen van alcohol, BNPL-diensten. Ook moet het mogelijk zijn voor 18-jarigen om op een toegankelijke manier hun gegevens permanent te kunnen wissen. Sociale mediabedrijven worden verplicht hun producten minder verslavend te maken. Smartphones worden geweerd uit scholen en ouder-initiatieven zoals ‘Smartphonevrij opgroeien’ gestimuleerd.

Investeren in stabiele gezinnen en een gezonde buurt

Jongeren gezond laten opgroeien gaat in eerste instantie over een stabiele en gezonde basis in het eigen gezin, op school, in de buurt. Zo’n stevige basis kan hulpvragen en problemen voorkomen. Daarom investeren we in gezinnen en relaties met bijvoorbeeld makkelijk toegankelijke opvoedondersteuning en relatietherapie. We versterken de buurt met voldoende ontmoetingsplekken in de wijk, zoals speeltuinen en ontmoetingsplekken. Ook maken we ruimte voor (sport)verenigingen en cultuurparticipatie en investeren in welzijns- en jongerenwerk.

Geboortezorg

Nieuw leven is welkom in onze samenleving. Een goede start maakt veel verschil. Nederland heeft een uniek systeem van goede kraamzorg. In andere landen blijven moeders vaak langer in het ziekenhuis. Met de zorgverzekeraars komt er een plan van aanpak om te voorkomen dat gezinnen zonder kraamzorg starten. We gunnen ieder gezin een goede start.

Kinderopvang

Ouders moeten zelf kunnen kiezen hoe zij werk en zorg combineren. Daarvoor zijn een eerlijk belastingstelsel en kwalitatief goede en betaalbare kinderopvang (waaronder gastouderopvang) noodzakelijk. Door hervorming van de kinderopvangtoeslag, maken de het kinderopvangstelsel eenvoudiger en betaalbaar. De herziening van de kinderopvangtoeslag wordt doorgezet. Een winsttoogmerk is, gezien de maatschappelijke functie van kinderopvang en financiering met veel gemeenschapsgeld, niet gepast. Alle kinderopvangorganisaties worden daarom non-profit. Dit betekent ook een einde van private equity partijen in de kinderopvang. Kinderopvang is meer dan een arbeidsmarktinstrument. Samen met voorschoolse educatie en peuteropvang vormt het een plek waar kinderen zich ontwikkelen. We onderzoeken de mogelijkheid om de arbeidseis in de kinderopvangtoeslag te vervangen door een maatschappelijke participatie-eis. Eenvoudigere financiering van alle vormen van voorschoolse opvang is nodig om segregatie te voorkomen.

Verlof

We zorgen allemaal voor elkaar, voor kinderen, voor ouders of de burens. Dit moet passen binnen het dagelijks leven, naast andere taken zoals opvoeding van kinderen, studie, werk en het sociale leven. We voeren één regeling in voor maatschappelijk verlof, voor zorg voor kinderen, naasten en jezelf. Dat scheelt regels en schept duidelijkheid. Tot die tijd zetten we in op verruiming en verhoging van het gebruik van bestaande verlofregelingen. Er komt een langduriger betaald mantelzorgverlof. Mantelzorgers kunnen twee maanden mantelzorgverlof (verspreid) opnemen. De maximale uitkering is 70% van het loon. Werkgevers worden gestimuleerd om werknemers ruimte te geven voor mantelzorg. Bij de verdrietige omstandigheid van het verlies van een dierbare, krijgt iedere werknemer tijd en ruimte om te rouwen en te zorgen met de introductie van rouwverlof. Ouderschapsverlof mag opgenomen worden voor kinderen tot en met 12 jaar.

Inzetten op gezonde relaties tussen ouders (ook als zij gescheiden zijn)

Kinderen en partners bloeien op in een liefdevolle relatie. Verdrietig genoeg zijn er veel echtscheidingen met grote gevolgen voor kinderen, waar niet zelden jeugdhulp voor nodig is. Om dit te voorkomen en de trend van het toenemend aantal echtscheidingen te keren, willen we ouders hulp, advies en begeleiding bieden om relaties te herstellen en problemen te voorkomen. Relatietherapie wordt daarom voortaan vergoed. Er moet meer aandacht en beleid komen om ouderverstoting tegen te gaan.

Zondag als rust- en familiedag

In een tijd waarin alles steeds sneller gaat en de druk om altijd ‘aan’ te staan groeit, blijft het belangrijk om momenten van rust te koesteren. Vrije dagen krijgen pas echt betekenis als je die kunt delen met de mensen om je heen. De zondag is bij uitstek zo’n dag: een moment voor ontmoeting, ontspanning, familie en ruimte voor geloof en bezinning. Voor christenen heeft de zondag traditioneel een bijzondere waarde. We blijven ons daarom inzetten voor het behoud van de zondag als rustdag, en verzetten ons

tegen de normalisering van werkdruk en winkelenstelling op deze dag. Rust is geen luxe, maar een noodzaak voor een gezonde samenleving.

Wetgeving rond ouderschap en ouderlijk gezag

Het belang van kinderen en biologisch ouderschap staat centraal bij wetgeving rond ouderschap en ouderlijk gezag. Dit betekent dat donor- en adoptiekinderen het recht hebben om hun afkomst te kennen. De ChristenUnie is, gezien de conclusies uit het rapport van de Commissie Joustra, voor een zorgvuldige afbouw van interlandelijke adoptie.

Tegen draagmoederschap

De ChristenUnie blijft tegen draagmoederschap en commerciële spermadonatie. We verzetten ons tegen het reguleren van draagmoederschap waarbij het kind genetisch slechts gedeeltelijk of in het geheel niet verwant is met de wensouders. We willen geen praktijk bevorderen waarin ouderschap wordt versplinterd en familiebanden verbroken. Er komt een verbod op internationaal draagmoederschap en spermadonatie, om misbruik, misstanden (zoals massadonaties) en kinderhandel te voorkomen.

3.2

Goede zorg voor onze jeugd

De druk in onze samenleving is hoog, ook voor kinderen en jongeren. Onder invloed van de prestatiecultuur en sociale media lijkt alles goed en snel te moeten. In veel situaties is de boodschap dat afwijken van de norm niet oké is. Zo leggen we elkaar en vooral kinderen en jongeren veel druk op. En als het even niet gaat, kijken we al gauw naar professionele hulp. Daarmee geven we kinderen ten onrechte de boodschap dat zij het probleem zijn en worden steeds meer kinderen afhankelijk van professionele zorg. De vraag naar jeugdhulp neemt al jaren toe. Dat is geen goed teken en is niet vol te houden. Als 1 op de 7 kinderen jeugdhulp nodig heeft om op te groeien, is er wat aan de hand in de samenleving.

De ChristenUnie wil bouwen aan liefdevolle omgevingen waarin meer kinderen gezond en veilig opgroeien, zodat zorg van buitenaf minder vaak nodig is. Vragen en twijfels horen bij opgroeien en opvoeden. Jeugdhulp heeft niet voor alle vragen van het leven een oplossing. Bovendien spelen er vaak ook andere vragen in en rond een gezin, bijvoorbeeld bij relatieproblemen, schulden of gebrek aan een netwerk. Daarom versterken we de pedagogische basis van ouders, school en buurt en lossen we de daadwerkelijke problemen (armoede, schulden, relatieproblemen) op, in plaats van kinderen de boodschap te geven dat het aan hen ligt.

Hulp bieden binnen de school

Op school ontwikkelen kinderen en jongeren zich en doen ze belangrijke vaardigheden op voor het leven. Maar niet elk maatschappelijk probleem wordt opgelost door het onderwijs. We stoppen met over-diagnostisering en geven het onderwijs ruimte voor brede persoonsontwikkeling. Gemeenten, scholen en samenwerkingsverbanden werken samen aan een goede pedagogische basis, waarin pedagogische relaties worden aangegaan en op elkaar afgestemd. De pedagogische ondersteuning is binnen de school beschikbaar en wordt op een collectieve manier aangeboden en gefinancierd. Zo halen we zorg erbij in de eigen omgeving van het kind, in plaats van dat we kinderen verwijzen naar individuele zorgtrajecten buiten de school.

De jeugdzorg snel verbeteren met een stabiele financiering

De hervormingsagenda, die samen met het veld is opgesteld en breed gesteund wordt, is leidend voor het verbeteren van de jeugdzorg. Dit betekent sterke lokale teams, die de ruimte hebben om lokale steunstructuren te versterken en zinloze zorg terug te dringen. Ook vraagt dit investeren in de sociale basis, samenwerking met het onderwijs en duidelijke keuzes welke behandelingen wel en niet onder de Jeugdwet vallen.

We organiseren de jeugdhulp beter door slimmere regionale (en waar nodig landelijke) inkoop en minder papierwerk. Daardoor wordt juist de specialistische jeugdhulp beter beschikbaar, zodat jongeren met bijvoorbeeld suïcidale gedachten, trauma of een eetstoornis sneller geholpen worden. Gemeenten krijgen structureel voldoende financiële middelen krijgen voor passende inzet van jeugdhulp. Daarbij wordt heroverwogen of de huisarts en de jeugdbescherming zonder overleg met de gemeente jeugdzorg kunnen inzetten. De ChristenUnie is tegen de invoering van een eigen bijdrage in de jeugdzorg.

Zorg die aansluit bij het gewone leven

We investeren in nabije zorg die pedagogische relaties rond jeugd versterkt. Geen losse programma's, maar samenwerking tussen ouders, scholen, kerken en buurtorganisaties. Denk aan gezamenlijke opvoedgesprekken over thema's als social media en prestatiedruk en ondersteuning bij kinderen met onbegrepen gedrag. Kerken, scholen, lokale teams, opbouwwerkers en jongerenwerkers spelen daarin een belangrijke rol.

Kinderen zoveel mogelijk thuis, ouders beschermd

Uithuisplaatsing is een buitengewoon ingrijpende gebeurtenis, juist omdat die de bloedband en het diepe emotionele verbond tussen ouder en kind verbreekt. Niet voor niets is het recht op gezinsleven verankerd in mensenrechtenverdragen. Uithuisplaatsing is een allerlaatste optie wanneer de veiligheid van een kind op het spel staat. Samen met de jongere en de ouder(s) moet eerst alles op alles worden gezet om te voorkomen dat dit nodig is. Jeugdzorgorganisaties die hier succesvol werk van maken, worden beloond. Als uithuisplaatsing onvermijdelijk is, zijn pleeggezinnen en gezinshuizen te prefereren boven opvang in een instelling. Er wordt zo snel als mogelijk gewerkt aan wat er nodig is om een kind weer bij de eigen ouders op te laten groeien. De rechtsbescherming van kinderen en ouders wordt fors verbeterd. Gesloten jeugdzorg wordt zorgvuldig afgebouwd. Er komt passende aanvullende financiering voor het toekomstscenario Kind- en gezinsbescherming, waarbij professionals in de keten veel beter samenwerken rond een gezin. Een stelselwijziging is geen doel op zich.

Pleegzorg

Pleegouders zijn cruciaal om kinderen die (tijdelijk) niet bij hun ouder(s) kunnen wonen toch een thuis te geven. Daarom is goede begeleiding van pleegouders en zorgvuldige werving van nieuwe pleegouders noodzakelijk. Pleegouders kunnen ook na het 18e levensjaar van de kinderen die zij opvoeden een belangrijke rol vervullen en krijgen zo nodig een financiële compensatie tot maximaal 26 jaar.

Goed onderwijs geworteld in de samenleving

Onderwijs is meer dan het overdragen van kennis. Het vormt kinderen en jongeren tot wie ze zijn, hoe ze in het leven staan en hoe ze bijdragen aan de maatschappij. De verantwoordelijkheid voor die vorming ligt in de eerste plaats bij de ouders. Ouders hebben het recht hun kinderen qua normen, waarden en (geloofs)overtuiging op te voeden zoals zij dat willen. Dat recht werkt door in het onderwijs. Het grondwettelijke recht op onderwijsvrijheid maakt het mogelijk dat verschillende levensbeschouwelijke en pedagogische visies naast elkaar bestaan en versterkt de diversiteit en keuzevrijheid in het onderwijs. Het biedt een sterke garantie voor vormend onderwijs en betrokkenheid van ouders.

Goed onderwijs vormt voor iedereen de basis om zijn of haar weg te vinden in de wereld. Dat begint bij een stevig fundament: lezen, schrijven en rekenen vormen samen met burgerschap en digitale geletterdheid de basis waarop kinderen zich kunnen ontwikkelen tot zelfstandige en betrokken volwassenen. Deze vaardigheden zijn essentieel om volwaardig mee te kunnen doen in een steeds veranderende samenleving. Maar tegelijkertijd: scholen zijn geen leerfabrieken. Onderwijs is meer dan leren lezen en schrijven. Onderwijs helpt leerlingen vormen als persoon, hun talenten ontwikkelen en hun plek in de samenleving te vinden.

Het onderwijs staat onder druk door lerarentekorten en doordat de politiek te veel van haar eigen wensen en eisen bij de scholen neerlegt. Scholen en hoger onderwijsinstellingen ervaren te veel controle, waar juist vertrouwen gevraagd wordt. Het is van belang dat scholen rust en ruimte krijgen om hun werk te doen. Daar wordt onderwijs beter van.

Onderwijsvrijheid

Ouders kunnen vrij kiezen voor onderwijs dat past bij hun levensovertuiging of

onderwijskundige visie. De ChristenUnie staat daarom pal voor artikel 23 uit de Grondwet. Scholen behouden hun vrijheid in inrichting (dus niet nog meer wettelijke deugdelijkheidseisen), personeelsbeleid en financiering via lumpsum, met extra middelen voor identiteit en kleine scholen. Levensbeschouwelijk onderwijs in het openbaar onderwijs wordt gewaarborgd en leerlingenvervoer beschermd.

Verbeteren basisvaardigheden

Nederlandse kinderen kunnen steeds slechter rekenen en schrijven. Deze trend is zorgelijk en moet gekeerd. Basisvaardigheden dienen gedurende de hele schoolcarrière onderhouden te worden. De overheid respecteert dat de uitvoering in handen is van scholen en stelt alleen randvoorwaarden. Scholen waarvan kinderen goed presteren delen hun lessen met andere scholen. We blijven investeren in voor- en vroegschoolse educatie en nieuwkomersonderwijs.

Geen zondagsschoolpolitie

Overheidstoezicht hoort niet thuis in het informeel onderwijs, gegeven door bijvoorbeeld (sport) verenigingen en kerkgenootschappen. De overheid kan nu al ingrijpen wanneer de regels van de rechtsstaat overtreden worden. Overheidstoezicht op al het informeel onderwijs schiet zijn doel voorbij en staat niet in verhouding tot de mogelijke risico's.

Gelijke kansen in het onderwijs

Voor het creëren van gelijke kansen is het belangrijk om gericht te investeren. Via de bekostiging en het onderwijsachterstandenbeleid blijven we extra middelen vrijmaken voor scholen waar veel uitdagingen en achterstanden zijn. De ouderbijdrage blijft vrijwillig en de inspectie ziet erop toe dat scholen dit respecteren, niet discrimineren, en dat het vrijwillig karakter voor iedereen duidelijk is. Komen scholen tekort, dan kunnen ze worden gecompenseerd zodat er geen onacceptabele verschillen tussen scholen ontstaan. Het is onwenselijk als er een omvangrijk buitenschools circuit van bijlesorganisaties ontstaat ('schaduwonderwijs'), mede als symptoom van een prestatiecultuur. Als een leerling bijles of extra ondersteuning nodig

heeft, wordt dat gratis aangeboden en zo veel mogelijk op de school zelf. Ook investeren we in het versterken van ouderbetrokkenheid in het onderwijs. Scholen krijgen middelen om ouders te ondersteunen bij de opvoeding en schoolgerelateerde uitdagingen.

Lerarentekort

Nederland heeft breed opgeleide vakbekwame leraren en schoolleiders nodig. Het aanpakken van het lerarentekort begint bij de waardering van de onderwijsprofessional. Naast een goede beloning en vermindering van de werkdruk, gaat het om loopbaanperspectieven, regie en verantwoordelijkheid voor het onderwijs en professionele ruimte. Het is geen goede werkwijze om tekorten op te vangen door vluchtig opgeleide leraren voor de klas te zetten. Ook een schoolweek van vier dagen zou een verschraling zijn voor de ontwikkeling van kinderen. Goede mogelijkheden voor zij-instromers in het onderwijs zijn belangrijk. Dat betekent een lage toegangsdrempel maar hoge eisen aan het opleidingsniveau.

Ruimte voor levensbeschouwelijke vorming

Kinderen groeien op in een wereld vol vragen over goed leven, geloof, zingeving en samenleven. Levensbeschouwelijke vorming helpt hen om daarin hun weg te vinden. De ChristenUnie wil dat alle scholen structureel aandacht besteden aan levensbeschouwelijke vorming.

Passend onderwijs voor ieder kind

Ieder kind, ongeacht thuissituatie, achtergrond of leerproblemen, heeft recht op goed onderwijs dat bijdraagt aan een brede ontwikkeling, met ondersteuning die aansluit bij zijn of haar mogelijkheden. De behoefte van het kind staat centraal. We blijven stappen zetten richting inclusiever onderwijs, waarbij alle kinderen zoveel mogelijk naar dezelfde school gaan. Voorwaarde is dat de scholen dit kunnen doen zonder bureaucratie en geschuif met budgetten. Er wordt gekeken naar wat een kind nodig heeft om tot leren te komen en niet naar labels en indicaties. Dit vraagt nauwe samenwerking

tussen onderwijs, ouders, jeugdhulpverlening en zorg, met bijbehorende gecombineerde financieringsstromen. Schoolgebouwen dienen beter te worden ingericht op inclusief onderwijs. De overheid zorgt voor voldoende speciaal onderwijs (primair en voortgezet) in elke regio, inclusief volwaardig voortgezet speciaal onderwijs op havo- en vwo-niveau. In het primair onderwijs komt een landsdekkend passend onderwijsaanbod voor (hoog)begaafden met een extra ondersteuningsbehoefte om schooluitval in deze groep terug te dringen. Er wordt aandacht besteed aan soepele terugkeer en doorstroming naar regulier onderwijs, waarbij het leerrecht van kinderen even centraal staat als de leerplicht. Door in te zetten op later selecteren zal de overgang van PO naar VO soepeler verlopen en worden de kansen voor ieder kind eerlijker. Daarvoor kan nu al ingezet worden op brede en verlengde brugklassen.

Antisemitismebestrijding in het onderwijs

Het onderwijs, van basisschool tot universiteit, moet een veilige plek zijn voor Joodse studenten en medewerkers. De taskforce in het onderwijs wordt ingezet om antisemitisme terug te dringen en te voorkomen dat steeds meer Joodse jongeren besluiten in het buitenland te studeren. De zwarte bladzijden in onze geschiedenis hoe we zijn omgegaan met Joodse medeburgers worden op elke school besproken. Iedere jongere moet een keer in zijn schooltijd het Nationaal Holocaustmuseum of één van de herdenkingscentra zoals kamp Amersfoort of Westerbork bezoeken.

Structurele financiering voor herinneringscentra Tweede Wereldoorlog

De ChristenUnie maakt zich sterk voor het levend houden van de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog. Daarom krijgen Kamp Amersfoort, Kamp Westerbork, Kamp Vught, het Oranjehotel, het Nationaal Holocaustmuseum en het Indisch Herinneringscentrum structurele financiering, zodat zij hun educatieve taak duurzaam kunnen vervullen.

Vakmensen voor de arbeidsmarkt

Of het nu in de zorg, techniek of bouw is: onze samenleving en arbeidsmarkt kan niet zonder vakmensen. We zetten in op positieve beeldvorming en stimuleren jongeren om vol vertrouwen te kiezen voor het vmbo en het mbo. Er komt gericht beleid voor meer praktisch gericht onderwijs, bijvoorbeeld de techniekhavo. Het mbo moet toegankelijk zijn voor instromers zonder startkwalificatie na beoordeling door de opleiding. De samenwerking tussen mbo-instellingen en werkgevers wordt versterkt, zodat elke jongere verzekerd is van een kwalitatief goede stageplaats, inclusief stagevergoeding.

Hoger onderwijs

Het hoger onderwijs speelt een belangrijke rol in innovatie en beleidsontwikkeling. Studentenaantallen dalen echter komende jaren en de kosten nemen toe. Een beter en rechtvaardiger systeem om instellingen in het hoger onderwijs te financieren is daarom nodig. In de nieuwe bekostiging worden studentenaantallen minder belangrijk, de vaste voet van instellingen groter en de variabele voet kleiner. Overheadkosten worden verminderd, zodat er meer ruimte is voor onderwijs en onderzoek. Er is in het bijzonder aandacht voor startende academici, bijvoorbeeld via vaste contracten.

Onderzoek en innovatie

Investerings in wetenschap en onderzoek zijn nodig als we ons als land willen blijven ontwikkelen, in lijn met de Lissabondoelstelling van 3%. Innovaties zijn nodig om de omslag naar een ecologisch verantwoorde en competitieve economie te maken waarin we op een duurzame manier samenleven, consumeren en produceren. We investeren blijvend in praktijkgericht onderzoek op hogescholen en bevorderen de samenwerking binnen het hoger onderwijs door geschikte fondsen en subsidies. Bovendien investeren we in sectorplannen en in ongebonden onderzoek op de universiteiten.

Internationalisering van het hoger onderwijs

Het opleiden van Nederlandse studenten vormt de kerntaak van Nederlandse universiteiten; we zetten daarom in op vermindering van het aantal studiemigranten. Nederland verwelkomt talent uit het buitenland, maar is geen (bekostigde) opleidingsplaats voor iedere student die zich meldt. Dit legt in sommige steden een te grote druk op beschikbare voorzieningen. Het aanbieden van Nederlandstalig bacheloronderwijs is het uitgangspunt. Om (top)sectoren van internationaal talent te kunnen voorzien, maken we in lijn met de inzet van Universiteiten van Nederland (UNL) een landelijke afweging welke studies en bijpassende studiemigratie daarvoor verantwoord en nodig zijn. Hierover maken we in internationaal verband nieuwe afspraken. We passen het financieringsmodel aan om te voorkomen dat internationale studenten nodig zijn voor het voortbestaan van studies of instellingen. [Zie ook het punt ‘Studiemigratie’ in paragraaf 10.3.](#)

Aandacht voor kleine studies

Over de hele breedte van het hbo en wo zijn er kleine studies (talen, techniek) die in de knel komen. Toch vervullen ze een wezenlijke en onmisbare functie voor (een gevarieerd aanbod van) het hoger onderwijs. Er is gerichte ondersteuning en coördinatie nodig om bepaalde disciplines, bijvoorbeeld in de geesteswetenschappen, te behouden voor Nederland.

Levensbeschouwelijke identiteit in het hoger onderwijs

De theologische en andere levensbeschouwelijke universiteiten vervullen een belangrijke functie in het bestel. Zij stimuleren de ontwikkeling van levensbeschouwelijke perspectieven in het onderwijs en samenleving. We zorgen dat deze instellingen afdoende gefinancierd worden en kunnen blijven voortbestaan. Ook in het hbo wordt de positie van instellingen met een levensbeschouwelijke identiteit verstevigd, waarbij in het onderwijs de levensbeschouwelijke identiteit van studenten in verband kan worden gebracht met de beroepspraktijk.

Hoofdstuk 4

Een weerbare rechtsstaat

Vrijheid en democratie zijn niet vanzelfsprekend. Er is een oorlog gaande in Europa. Toenemende geopolitieke spanningen zorgen voor onzekerheid en een schemergebied tussen oorlog en vrede. In een instabiele wereld moeten Europa en Nederland meer op eigen benen staan om onze veiligheid en democratische rechtsorde te beschermen en weerbaarder te worden. De rechtsstaat en ons vrije democratische bestel staan niet alleen onder druk van (sabotage door) andere landen, maar ook door terroristische dreiging van het jihadisme, criminele ondermijning of extremistische netwerken die onze rechtsorde bedreigen.

Naast externe bedreigingen voor onze democratie zien we dat onze klassieke grondrechten dreigen af te brokkelen doordat bijvoorbeeld de vrijheid van onderwijs, de vrijheid van vergadering en het demonstratierecht onder druk staan. Het gezag van de rechtspraak wordt ter discussie gesteld en media gewantrouwd. Hetzelfde geldt voor het gezag van internationale instellingen en verdragen. Dit vraagt om politiek die stevig staat voor grondrechten, een weerbare samenleving, een krachtig en effectief justitieapparaat en scherpe normerende keuzes door de overheid.

De ChristenUnie wil een overheid die dienstbaar is aan de samenleving en een hoeder van publieke

gerechtigheid. De overheid draagt een hoog gezag. We geloven dat ze door God is gegeven tot welzijn van mensen en de opdracht heeft zich in te zetten voor recht, zowel in het Europees als in het Caribisch deel van ons Koninkrijk. Dit vraagt een betrouwbare overheid die kwalitatief degelijke wetgeving maakt en daarbij rekenschap geeft van de kaders van grondrechten, mensenrechten en andere fundamentele waarborgen. Het vraagt ook om een gedragen en stabiele rechtshandhaving en rechtspraak waarin zonder aanzien des persoons recht gedaan wordt. De ChristenUnie verdedigt een rechtsstaat die zijn kracht juist bewijst op de kwetsbaarste plekken.

Defensie en vrede in Europa

De Russische inval in de Oekraïne heeft pijnlijk duidelijk gemaakt dat vrede en vrijheid niet vanzelfsprekend is. Vrijheid kan niet zonder bescherming. De krijgsmacht heeft een duidelijke taak bij het bewaken van die vrijheid, door het grondgebied van Nederland en onze bondgenoten te beschermen en door het bevorderen van de internationale rechtsorde. De nieuwe NAVO-norm vraagt veel van de Nederlandse schatkist, defensieorganisatie en defensie-industrie, maar is noodzakelijk om onze vrijheden te kunnen verdedigen. Onze inzet van de krijgsmacht is onderdeel van een doordachte integrale benadering, in afstemming met de inzet van diplomatie, internationale- en ontwikkelingssamenwerking. Juist omdat het bij defensie om een ultiem machtsmiddel gaat, namelijk de inzet van wapens en militairen, is het belangrijk dat defensie onderdeel is van een integraal veiligheidsbeleid met voldoende politieke controle.

Meer geld, ruimte en materieel voor defensie

We investeren de komende jaren fors in defensie om te kunnen voldoen aan de NAVO-norm om in 2035 3,5% van ons BBP uit te geven aan defensie en daarnaast 1,5% aan bijvoorbeeld infrastructuur die ook defensie ten goede komt. Naast financiële ruimte is er fors meer fysieke ruimte nodig om te kunnen uitbreiden en om meer op Nederlands grondgebied te kunnen oefenen. De uitbreiding van kazernes en oefenterreinen gebeurt altijd in afstemming met lokale overheden. Er wordt zo veel mogelijk rekening gehouden met lokale wensen, bijvoorbeeld als het gaat om infrastructuur. Bij nieuwe kazernes kijken we met nadruk naar gebieden waar deze ook een bijdrage kunnen leveren aan economische ontwikkeling en werkgelegenheid.

De forse uitbreiding van het defensiebudget gaat waar mogelijk gepaard gaan met de groei van de Nederlandse defensie-industrie en met onderzoek en ontwikkeling, zodat investeringen vanuit belastinggeld voor een deel terugkeren in de vorm van economische groei, innovaties

en groei van werkgelegenheid. We rusten de Nederlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten zowel financieel als qua bevoegdheden toe om de Nederlandse veiligheidsbelangen te beschermen.

Maatschappelijke of militaire dienstplicht

Het moet gewoon worden dat iedere Nederlander zich een specifieke periode van zijn leven inzet voor de gemeenschap. Iedereen vervult dienstplicht, maatschappelijk of militair. Op basis van persoonlijke motivatie kunnen jongeren de keuze maken voor de krijgsmacht of elders in de samenleving. In aanloop naar deze dienstplicht breiden we het dienjaar bij defensie uit naar Zweeds voorbeeld. Alle achttienjarigen vullen een enquête in en de gemotiveerde jongeren worden uitgenodigd voor een dienjaar. Dit model verlaagt de drempel voor jongeren om voor defensie te kiezen. We blijven ook op andere manieren inzetten op de werving van defensiepersoneel (zoals Defensity college en de mbo-opleiding VeVa als voorbereiding voor een mogelijke carrière bij defensie).

Investeer in basisgereedheid en unieke taken

De basisgereedheid van onze krijgsmacht moet op orde zijn, zodat de krijgsmacht aan de hoofdtaken kan blijven voldoen. Daarbij moet prioriteit liggen bij het verdedigen van het grond gebied van Nederland en bondgenoten. Verder moet de krijgsmacht in staat blijven nationale bijstand te verlenen bij rampen en crises (zoals langdurige stroomuitval of watersnood). Ook investeren we in luchtverdediging en veilige communicatie, en zorgen we ervoor dat eenheden van de krijgsmacht in staat zijn gevechtstaken uit te voeren en zich hierop voor te bereiden. Daarnaast zet Nederland in op hoogtechnologische capaciteiten, om te kunnen optreden tegen dreigingen vanuit het cyberdomein en hybride dreigingen. Hiermee beschikt onze krijgsmacht over unieke capaciteiten die het verschil maken bij bondgenootschappelijk optreden.

Steun Oekraïne

We blijven Oekraïne financieel en militair steunen in de strijd tegen de wrede Russische

agressie. Nederland spant zich internationaal in voor verdere verzwaring van de sancties om Rusland en de Russische oligarchen financieel en persoonlijk te raken. Nederland blijft zich inzetten voor hoofdstuk 7 van het Ukraine Peace Formula dat zich onder andere richt op het onderzoek doen naar schendingen en de berechting van daders door het opzetten van een tribunaal voor Russische oorlogsmisdaden. Nederland steunt Oekraïne in het traject naar lidmaatschap van de NAVO en de EU. Oekraïne zal hiervoor moeten voldoen aan de reguliere voorwaarden.

Cybersecurity

Nederland (en Europa) moet investeren in de ontwikkeling van hoogwaardige technologie waarmee we als land en continent onafhankelijk worden van de Verenigde Staten en China. Onze digitale infrastructuur, zowel van overheden als bedrijven, is kwetsbaar voor manipulatie door kwaadwillenden. We zijn te veel afhankelijk geworden van partijen buiten Europa. Dat moet anders. Voor het waarborgen van onze strategische autonomie is het hebben van een Europese cloudoplossingen noodzakelijk. Nederland zet zich in om dit te realiseren.

Goede zorg aan militairen, veteranen en het thuisfront

Militairen en hun naasten brengen persoonlijke offers voor onze veiligheid. Dit verplicht de samenleving om militairen, hun thuisfront en veteranen goede ondersteuning te bieden in de vorm van goed personeelsbeleid en goed(e) veteranenzorg en -beleid. Met de groei van defensie, groeit de geestelijke verzorging navenant mee.

Europese defensiesamenwerking versterken

De mate waarin Europa afhankelijk is van de VS binnen de NAVO is niet toekomstbestendig. Daarom moet de samenwerking binnen de Europese pijler van de NAVO worden versterkt. Dit doen we door investeringen, werkwijze en strategieën beter op elkaar aan te laten sluiten (bijvoorbeeld via het NAVO Defensieplanningsproces). Binnen de

Europese Unie kan efficiënter gebruik worden gemaakt van nationale defensiebudgetten door gemeenschappelijke ontwikkel- en inkoopprogramma's. We willen de EU-commandostructuur uitbreiden om daadkrachtig Europees optreden en een snelle operationele inzet mogelijk te maken. Voor de inzet van Nederlandse troepen blijft altijd expliciete Nederlandse instemming vereist.

Weerbaar tegen digitale en hybride oorlog

Nederland moet zich goed beschermen tegen spionage, diefstal van militaire technologie, ontwrichting door desinformatie en het hacken van wapensystemen en vitale infrastructuur (zoals een waterkering). Nederland is goed in cyberveiligheid en dat willen we zo houden. Extra geld voor defensie gebruiken we daarom ook voor het verbeteren van cyberveiligheid. De veiligheid op de Noordzee staat onder druk. Er komt een strategie om met bondgenoten de vitale onderdelen van de infrastructuur, zoals zeekabels, te beschermen. We werken daarbij nauw samen met bondgenoten aan de Oostzee die soortgelijke ervaringen hebben.

Militarisering van veiligheid voorkomen

Veiligheid wordt niet slechts bereikt met militaire middelen. Internationale inzet van de krijgsmacht is onderdeel van een doordachte integrale benadering, in nauwe samenwerking met de inzet van diplomatie, ontwikkelingssamenwerking en de inlichtingen- en veiligheidsdiensten, gericht op een lange termijn commitment, (weder) opbouw, conflictpreventie en civiel-militaire samenwerking. Dit is een extra reden voor ontwikkelingssamenwerking en daarom keren we terug naar de internationale norm om hier 0,7% van het bruto nationaal inkomen aan uit te geven. We zien in gewapende conflicten steeds vaker inzet van (deels) autonome wapensystemen. Dat stelt ons voor grote morele vragen. We willen internationale regulering met betrekking tot de vraag of en onder welke voorwaarden autonome wapensystemen kunnen worden ontwikkeld en ingezet.

Een sterke democratische rechtsstaat

De basis van onze samenleving is de democratische rechtsstaat, gefundeerd op waarden die in het christendom geworteld zijn, zoals menselijke waardigheid, gelijkwaardigheid, vrijheid, verantwoordelijkheid, naastenliefde en ruimte voor verschil. We zijn in ons land gezegend met de vrijheid om samen te geloven, om hartgrondig van mening te verschillen, om met protestborden te demonstreren en om in het stembokje ons hart te volgen. We beseffen soms te weinig hoe uitzonderlijk dat is in de wereld.

We leven in een sterke democratische rechtsstaat en in een betrokken samenleving. Toch voelt onze manier van samenleven soms kwetsbaar. We kunnen het zomaar kwijtraken. Mensen en meningen lijken steeds scherper tegenover elkaar te staan. Dat zien we in de media, in de politiek en steeds vaker ook op straat. Er is strijd over wie we zijn als land, over onze gedeelde waarden en cultuur, en over wie daarvan eigenaar is. Mensen voelen zich soms niet meer thuis. Onze tijd heeft vredestitelers nodig: mensen die hun mouwen oprollen en bijdragen aan onze samenleving. De ChristenUnie wil deze mensen aanmoedigen en helpen waar dat kan.

Strijden voor de klassieke grondrechten

De vrijheid van godsdienst, vereniging, onderwijs en meningsuiting zijn belangrijke pijlers van de manier waarop we samenleven. Die mogen niet worden aangetast. Deze vrijheden gelden voor iedereen, juist ook voor minderheden. De gedachte dat vrijheid alleen geldt als je dingen doet of zegt die passen bij de opvatting van de meerderheid is een bedreiging van deze grondrechten.

Leve de koning

De constitutionele monarchie is de Nederlandse staatsvorm. Nederland is vanaf zijn ontstaan verbonden met het huis van Oranje. De koning is ons staatshoofd: symbool van nationale eenheid en continuïteit. Er is behoefte aan een stabiele en onafhankelijke regie op kabinetsformaties, om ellenlange formaties en politiek getouwtrek te voorkomen. De procesregie over de formatie gaat daarom terug naar ons staatshoofd.

Koester geloofsvrijheid

Iedereen heeft het recht om in vrijheid zijn geloofs- en levensovertuigingen te delen, met elkaar, met hun kinderen en in de samenleving. Iedereen heeft ook het recht om van geloof te veranderen.

Moderniseren demonstratierecht.

Het grondrecht om te demonstreren is een groot goed. Het merendeel van de demonstraties verloopt vreedzaam, maar acties die de orde buitensporig verstoren of de rechten en vrijheden van andere mensen ernstig beperken, zijn in opkomst. Om dit gericht aan te kunnen pakken, moeten de voorwaarden om te kunnen demonstreren waar nodig aangescherpt. Onderdeel daarvan is het verbod op gezichtsbedekkende kleding en het zo mogelijk verhalen van schade op de organisatoren. Daarnaast moet intimidatie en het op andere manier verhinderen van vreedzame bijeenkomsten worden tegengegaan door misbruik van het beginsel van zicht- en gehoorsafstand aan te pakken.

Geen plaats voor racisme en discriminatie

De mens is naar het evenbeeld van God geschapen en iedereen deelt in menselijke waardigheid. De ChristenUnie stelt zich daarom teweer tegen het kwaad van racisme, antisemitisme en discriminatie op basis van levensovertuiging, geslacht, handicap of op welke grond dan ook. We zijn als mensen in deze wereld in verscheidenheid aan elkaar gegeven. Daarom staat de ChristenUnie voor een overheid die initiatieven stimuleert die het samenleven in verscheidenheid bevorderen en

scherpen we wet- en regelgeving om racisme en discriminatie tegen te gaan verder aan.

Toetsen aan de grondwet

Het verbod op constitutionele toetsing wordt afgeschaft zodat rechters wetten ook aan de grondwet kunnen toetsen.

Leve de representatieve democratie

Grootschalige politieke vernieuwing is geen oplossing voor het versterken van de relatie tussen burger en politiek. Referenda bieden schijninvloed en horen dus niet thuis in de grondwet. De Tweede Kamer wordt als gekozen volksvertegenwoordiging niet langer automatisch ontbonden als een regering valt. Het mandaat van de kiezers geldt voor vier jaar. We voeren geen districtenstelsel of kiesdrempel in. In een districtenstelsel gaat het meer over poppetjes en minder over inhoud. Een kiesdrempel en districtenstelsel zorgen er bovendien voor dat het moeilijker wordt voor kleinere groepen in de samenleving om een eigen politieke inbreng te hebben. Wij geloven dat je de kracht van een samenleving kunt afmeten aan de ruimte die meerderheden geven aan minderheden.

Politieke partijen moeten leden hebben

We vinden het belangrijk dat burgers betrokken worden bij politiek. Dat begint bij partijdemocratie binnen partijen. Interne partijdemocratie wordt een eis voor politieke partijen. Politieke partijen moeten leden hebben.

Media

Onafhankelijke journalistiek en vrije media spelen een belangrijke rol in onze democratische rechtsstaat. Ze zijn de waakhonden van een open samenleving. Ook goede lokale en regionale journalistiek is daarvoor noodzakelijk. De conglomeraatvorming in het medialandschap is daarentegen onwenselijk. De overheid waarborgt de persvrijheid en komt op voor de veiligheid van Nederlandse journalisten wereldwijd. Geweld tegen journalisten is onacceptabel.

Publieke omroep

De publieke omroep is waardevol als een plek van onafhankelijk en pluriform media-aanbod. Omroepen, en niet de NPO, gaan over de inhoud en de vorm van hun programma's. Bij de verdeling van de budgetten weegt het ledenaantal van een omroep mee. Om de publieke opdracht die de NPO heeft waar te kunnen maken is een stabiele financiering nodig, die onafhankelijk is van reclame-inkomsten. Levensbeschouwing is een pijler van de publieke omroep. De inhoudelijke invulling daarvan vraagt ruimte qua budget, platform en momenten van uitzending van programma's op radio en tv.

Digitalisering

Digitalisering biedt veel kansen maar kent ook risico's. De overheid moet grenzen stellen waar het gaat om de inzet van technieken en de regulering van ons digitale maatschappelijke verkeer, bijvoorbeeld bij het gebruik van kunstmatige intelligentie en algoritmes. De overheid zelf maakt een gedegen afweging of voor machine learning algoritmes of alternatieven gekozen wordt. Het algoritmeregister wordt uitgebreid en verplicht gesteld, zodat transparant is hoe algoritmes worden ingezet. Ons recht op privacy en onze vrije en ongefilterde toegang tot gegevens kunnen in het gedrang komen als we niet meer grip krijgen op grote techbedrijven die grote hoeveelheden data over ons verzamelen en steeds meer bepalen welke informatie wij zien. Social media bedrijven worden verplicht om minder "polariserende algoritmes" in te zetten, bijvoorbeeld door gebruikers keuzevrijheid te geven over hoe aanbevelingen tot stand komen.

Digitale platforms die door overheden worden ingezet om heimelijk de publieke opinie te beïnvloeden of desinformatie te verspreiden, worden verboden. De overheid zorgt ervoor dat ze zelf niet afhankelijk wordt van niet-Europese techbedrijven, door zo veel mogelijk gebruik te maken van Europese alternatieven of open source oplossingen. Er komt een stevige Europese zorgplicht voor digitale platforms en hostingbedrijven om op te treden tegen strafbare

uitingen en gedragingen wanneer die op of door middel van deze platforms plaatsvinden. Uitgangspunt is hierbij dat wat in de fysieke wereld niet is toegestaan, ook digitaal niet is toegestaan. Via het auteursrecht krijgen Nederlanders, naar Deens voorbeeld, copyright op hun eigen lichaam, gezichtskenmerken en stem, als vorm van bescherming van de lichamelijke integriteit. Er komt een beter wettelijk geborgd recht op een schone lei, zodat consumenten op een duidelijke plek een verzoek kunnen indienen om al hun data te laten vernietigen.

AI in de rechtsstaat

De opkomst van kunstmatige intelligentie (AI) is een van de grootste maatschappelijke uitdagingen van onze tijd, met potentieel ontwrichtende gevolgen voor onder andere de rechtsstaat. Daarom vindt de ChristenUnie dat dit duidelijke ethische kaders en regie van de overheid

vraagt. We moeten onze democratie, mensen en natuur beschermen tegen de potentiële risico's en tegelijkertijd de kansen benutten voor maatschappelijke vooruitgang.

Kritisch op de Europese Digitale Identiteit

De ChristenUnie is kritisch op de ontwikkelingen rondom de Europese Digitale Identiteit (eID). Als er een eID komt, moet dit vrijwillig, transparant en privacy-proof zijn. Er komt geen Europees Burgerservicenummer.

4.3

Recht doen

De politie is een belangrijke linie voor veiligheid en de strijd tegen onrecht. Onze samenleving heeft een sterke en professionele politie nodig, die voor iedereen zichtbaar, aanspreekbaar en benaderbaar is. Die aangiftes opneemt en verdachten oppakt. Die ook op het web criminaliteit opspoot. Maar nog beter, die criminaliteit voorkomt. Dit kan alleen door de versterking van de nabijheid van de politie in de wijken en buurten. En door aanwezigheid van de politie in het digitale domein. Ons rechtssysteem is een dam tegen onrecht, onveiligheid en criminaliteit. Daarbij is niet alleen vergelding, maar ook de weg naar herstel belangrijk om op de lange termijn de maatschappelijke vrede en het rechtsgevoel van burgers te bevorderen.

Samenleving paraat voor crises

In dit tijdperk van hybride oorlogsvoering is het niet de vraag of, maar wanneer een crisis plaatsvindt. Burgers kijken hiervoor terecht naar de overheid. Maar een crisissituatie vraagt ook iets van de samenleving zelf. Bijvoorbeeld doordat kerken functioneren als hulppunten, of doordat buurten of lokale gemeenschappen zorgdragen voor kwetsbaren.

Een slagvaardig politiekorps en meer wijkagenten

De druk op de politie is hoog, ondanks de investeringen van de laatste jaren. De ChristenUnie investeert daarom in de politiecapaciteit, zodat de politie zichtbaar en aanspreekbaar blijft in wijken en dorpen, ook in minder bevolkte gebieden. Het aantal politievrijwilligers wordt uitgebreid. Politieagenten (en andere hulpverleners) worden goed ondersteund wanneer zij bij de uitoefening van hun taken fysiek en/of mentaal beschadigd raken.

Veiligheid op straat

Veel vrouwen durven 's avonds niet alleen over straat te lopen of bereiden zich voor om alleen op weg te gaan door het delen van hun live locatie

met een naaste. Dit is niet oké. Iedereen, jong of oud, man of vrouw, moet veilig over straat kunnen zonder angst om lastig gevallen te worden. We onderzoeken of intimiderend groepsgedrag strafbaar gesteld kan worden. De ChristenUnie wil dat gemeenten actief optreden tegen structurele overlast. We investeren in goede straatverlichting, meer handhaving en zichtbare politie in de buurt. Van meer blauw op straat gaat een preventieve werking uit én het vergroot het veiligheidsgevoel. Daarnaast maken we ruimte voor straatcoaches, jongerenwerk en preventieve programma's die gericht zijn op gedragsverandering en respectvol samenleven.

Hard optreden tegen antisemitisme

Het actieplan Bestrijding Antisemitisme wordt doorgezet en waar nodig uitgebreid. De extra financiering voor ondersteuning van het Joodse leven wordt voortgezet. Het aangenomen initiatiefwetsvoorstel van de ChristenUnie dat een antisemitisch oogmerk bij delicten strafbaar stelt, wordt goed gemonitord. Als blijkt dat de strafmaat verhoogd of opsporing geïntensiveerd moet worden, doen we dat. Het is vreselijk dat beveiliging voor Joodse instellingen noodzakelijk is. De overheid draagt hiervoor de beveiligingskosten. Antisemitisme op scholen en onderwijsinstellingen wordt bestreden. [Lees hierover meer onder het kopje 'Antisemitismebestrijding in het onderwijs' in paragraaf 3.3.](#) Voor politieagenten die weigeren Joodse instellingen te beschermen of zich antisemitisch (of anderszins racistisch) uitlaten, is geen plaats bij het korps.

Aanpak verwarde en overlastgevende personen

Een persoon met verward of onbegrepen gedrag kan voor burens of omgeving veel overlast veroorzaken. De politie is te veel capaciteit kwijt aan overlastgevende of verwarde personen, terwijl de oorzaak voor dit lijden veelal bij tekorten in de GGZ ligt. Adequate begeleiding vanuit de GGZ of persoonlijke begeleiders is nodig om iemand zelfstandig te kunnen laten wonen. Wanneer zelfstandig wonen een brug te ver is, is een plek in een intramurale instelling noodzakelijk.

Verbonden met het Caribisch deel van het Koninkrijk

Hoewel duizenden kilometers uit elkaar gelegen, is Nederland onlosmakelijk verbonden met het Caribisch deel van het Koninkrijk. Vanuit solidariteit en wederzijds respect werken we aan goede oplossingen voor de uitdagingen op de eilanden, zoals huisvesting, armoedebestrijding, klimaatverandering en milieuvraagstukken. Daarin moet er blijvend oog zijn voor de wonden die de koloniale band en het slavernijverleden hebben achtergelaten.

Bestaanszekerheid op Bonaire, Sint Eustatius en Saba

We dragen bijzondere verantwoordelijkheid voor de drie bijzondere Nederlandse gemeenten in Caribisch Nederland. De demografische ontwikkelingen op de eilanden vragen om duidelijk beleid. Het leven in de Caribische landsdelen is te duur. We schrappen zoveel mogelijk dubbele importtarieven die de kosten van levensonderhoud onnodig opvoeren. De lokale productie van energie, voedsel en drinkwater wordt ondersteund. We bouwen meer sociale huurwoningen, verbeteren de betaalbaarheid van huren, bijvoorbeeld via huursubsidie, en voeren de Woningwet BES in. De inkomens van werkenden, bijstandsgerechtigden en gepensioneerden omhoog zodat mensen in hun levensonderhoud kunnen voorzien. We introduceren een WW-uitkering op de BES en streven ernaar de onderstand (bijstand) en AOV (AOW) in lijn te brengen met de regelingen zoals die in Europees Nederland gelden. Het aantal zwangerschapsafbrekingen op de BES moet dalen. Er komt betere ondersteuning van jonge ouders, meer hulp voor zwangere vrouwen en verbeterde seksuele voorlichting.

Er wordt geïnvesteerd in veiligheid op de BES, bijvoorbeeld via een tbs-kliniek voor het Caribisch Koninkrijksdeel, versterking van de opsporingscapaciteiten van de politie en ratificatie van het verdrag van Istanbul (aanpak huiselijk geweld en kindermishandeling). De

Rijksoverheid draagt bij aan bereikbaarheid en bestrijding van milieuproblematiek, zoals bij Selibon.

Verbonden met Curaçao, Aruba en Sint Maarten

De wederzijdse verbondenheid in het Koninkrijk betekent dat landen elkaar bijstaan, met respect voor de eigen taal, cultuur en tradities, en blijven investeren in wederzijds vertrouwen en invoelingsvermogen (met speciale aandacht voor geopolitieke spanningen in de regio, zoals nabij Venezuela, en versterkte samenwerking met Caribische overheden bij veiligheid en maritieme dreigingen). Nederland gaat samen met de CAS-landen in overleg om het democratisch tekort bij wetten die het gehele Koninkrijk aangaan op te lossen (en betreft daarbij ook de stem en talenten van de Caribische en Zuid-Amerikaanse diaspora om wederzijdse betrokkenheid te versterken). We dragen bij aan het versterken van de democratische rechtsstaat in de Koninkrijkslanden. We bestrijden de ondermijnende gokindustrie op Curaçao en Sint Maarten. Nederland werkt samen met de eilanden aan een gezamenlijke aanpak tegen mensenhandel. Het mandaat van de Nationaal Rapporteur Mensenhandel wordt daarvoor uitgebreid, in ieder geval naar de BES-eilanden.

Duurzame eilanden

Het energiesysteem in Caribisch Nederland is merendeels fossiel, en dat is duur en vervuילend. Nederland investeert in het ontsluiten van duurzame energie en energieopslag.

Historische ereschuld

Het koloniale verleden van Nederland in Indonesië, Suriname en de Caribische delen van ons koninkrijk schept bijzondere verplichtingen jegens die landen en haar inwoners. We erkennen de zonde van het slavernijverleden en hebben oog voor de wijze waarop dit nog altijd doorwerkt in onze samenleving. Daarom wordt er geïnvesteerd in educatie en in herdenken en vieren (Keti Koti). En de verblijfsregeling voor ongedocumenteerd geraakte Surinaamse oud-Nederlanders wordt tijdelijk hervat.

Aanpak van huiselijk geweld en eerwraak en femicide

Teveel volwassenen en kinderen zijn jaarlijks slachtoffer van ernstig geweld in huiselijke kring, straatintimidatie, seksueel geweld, femicide of van eerwraak. Ook worden in Nederland veel vrouwen vermoord door – vaak – hun (ex-)partner. Dit is onverteerbaar. Om het tij te keren, verlagen we drempels om geweld of stalking te melden, zorgen we voor gezinsgerichte ondersteuning en opvangplaatsen voor slachtoffers, maken het voor instanties eenvoudiger om gegevens uit te wisselen ter bevordering van de veiligheid en versterken we de Centra voor Seksueel Geweld. We leren van de aanpak uit andere landen om femicide te voorkomen. Daders van huiselijk geweld en eerwraak worden streng gestraft en met begeleiding en therapie willen we spiralen en patronen van geweld, die soms van generatie op generatie worden doorgegeven, doorbreken.

Toegang tot het recht voor iedereen

Iedereen heeft recht op goede en toegankelijke rechtsbijstand. De sociale advocatuur heeft daarin een belangrijke rol, maar loopt tegen grenzen aan. In onze visie zouden alle advocaten moeten meewerken aan toegankelijke rechtsbijstand, door deels rechtsbijstandzaken te doen of bij te dragen aan een fonds voor sociale rechtsbijstand. De overheid draagt meer bij aan de financiering van sociale advocatuur. Het griffierecht mag niet worden ingezet om gaten in de begroting van Justitie en Veiligheid te dichten.

Einde aan beïnvloeding uit onvrije (islamitische) landen

De Parlementaire ondervragingscommissie ongewenste beïnvloeding uit onvrije landen (POCOB) heeft verontrustende conclusies gepresenteerd. Uit het onderzoek blijkt dat bepaalde islamitische landen met geldstromen invloed uitoefenen in onder meer moskeeën en informeel islamonderwijs. Om dit tegen te gaan leggen we geldstromen uit onvrije landen aan banden. We streven er naar organisaties die dergelijke invloed uitoefenen te verbieden. Vaak zijn deze organisaties in andere landen om

deze reden al verboden. Landen die onvrijheid of terrorisme subsidiëren worden gesanctioneerd. Hierin telt de dreigingsappreciatie van de NCTV zwaar mee. De Nederlandse regering stuurt geen afvaardiging naar sportevenementen in dergelijke landen.

IS-strijders worden berecht

De ChristenUnie spant zich in voor de berechting van jihadstrijders, bij voorkeur internationaal en in de regio waar zij hun misdaden hebben gepleegd.

Evenementen betalen voor politie-inzet

Grootschalige commerciële evenementen als voetbalwedstrijden dragen zelf zorg voor de veiligheid. Eventuele politie-inzet bij ongeregelde heden wordt uiteraard niet geweigerd, maar de rekening gaat naar de organisatoren.

Gevangenen niet ongestraft naar huis

In een rechtsstaat moeten rechterlijke vonnissen worden uitgevoerd. Momenteel gebeurt dat bij kortere gevangenisstraffen niet altijd vanwege het cellentekort. Daarom investeren we in meer en betere gevangenen.

Straffen met perspectief

(Gevangenis)straffen hebben een vergeldend doel, maar zijn ook een vorm van resocialisatie. Dit vraagt een goede invulling van de straf. Vanwege de positieve effecten op gedrag en de beperking van de kans op recidive, krijgen gedetineerden waar mogelijk tijdens hun gevangenschap meer verantwoordelijkheid. We steunen reclassering op maat en vrijwilligersorganisaties zoals stichting Exodus en Gevangenezorg Nederland die (ex-)gedetineerden begeleiden. Er komt meer ruimte voor vrijwilligerswerk in gevangenen. We willen de negatieve impact van gevangenschap op de ouder-kind relatie zoveel mogelijk beperken. Om recidive te voorkomen wordt betere begeleiding geboden aan (ex)gedetineerden rond financiën en het oplossen of voorkomen van schulden.

Hoofdstuk 5

Opkomen voor **goede zorg en de waarde** van elk leven

De ChristenUnie staat voor een zorgzame samenleving waarin elk mensenleven ertoe doet. Juist wanneer je ziek bent, een beperking hebt of je eenzaam voelt, is het belangrijk dat de samenleving je niet laat vallen. Uit onderzoek blijkt dat gezondheidszorg maar beperkt bijdraagt aan echte gezondheid en een beter leven. Grote positieve impact hebben zingeving en betekenisvolle relaties, terwijl stress vanwege geldgebrek of slechte huisvesting negatieve impact hebben. Daarom richten we ons, naast goede zorg, op het bevorderen van een gezonde samenleving.

Zorg ontvangen is onderdeel van ons mens-zijn. Naast afhankelijkheid van zorgprofessionals, wil ieder mens vaak ook iets betekenen voor een ander die hulp of zorg nodig heeft. Zeker bij familie, zoals je oudere moeder of een kind met beperking. Ook verder weg, door als vrijwilliger in een hospice betrokken te zijn. Of als burens elkaar praktische hulp bieden. Kerkgemeenschappen die bidden voor een zieke. Deze betrokkenheid, aandacht en ondersteuning maakt ons mens.

De overheid kan deze onderlinge betrokkenheid stimuleren en ondersteunen, als aanvulling op goede, toegankelijke zorg. De overheid faciliteert een goede samenwerking tussen formele en informele zorg. Hierdoor krijgen mensen

passende zorg en ondersteuning op een manier die toegankelijk, warm en op de lange termijn betaalbaar is.

We zijn dankbaar dat Nederlanders gemiddeld steeds ouder worden. Tegelijkertijd kennen wij de moeilijkheden die ouderen, familie en naasten ook kunnen ondervinden in de laatste levensfase. Als straks meer mensen liefdevolle zorg nodig hebben, willen wij dat die beschikbaar is. De pijlers onder ons denken zijn de zorg voor elkaar en de bescherming van het kwetsbare leven vanaf het prille begin tot aan het laatste moment. Want ieder leven is vol waarde en betekenis.

Zorg en ondersteuning dichtbij mensen

Wij willen zorg dichtbij mensen. Veel zorg is (gelukkig) informeel en nabij: buurtbewoners die boodschappen doen voor een oudere met beginnende dementie of een groep vrijwilligers die een vervuild huis schoonmaken. Ook formele zorg moet dichtbij georganiseerd zijn. Een huisarts die zijn patiënten kent, betrokken is en goed helpt of verwijst. De wijkverpleegkundige die regelmatig langskomt en naast de zorgtaken ook tijd heeft voor een praatje. De jongen met een beperking die samen met andere kinderen kan spelen in de speeltuin. De psycholoog die in de wijk samenwerkt met andere hulpverleners.

Huisarts dichtbij

De huisarts blijft waar hij voor is bedoeld: dichtbij en toegankelijk. Meer tijd voor de patiënt bij de huisarts levert betere zorg op en voorkomt meer specialistische zorg. Het dreigend tekort aan huisartsen is een nijpend probleem als fundamentele schakel in de geneeskundige zorg. We maken er prioriteit van om de overnames van huisartsenpraktijken door investeringsmaatschappijen te stoppen. We beperken de winstuitkering tot het gebruikelijk loon voor eigenaren.

Tandarts voor iedereen

De tandarts wordt door veel mensen gemeden in verband met de hoge kosten. Het basispakket wordt uitgebreid met periodieke controle en het herstellen van gaatjes bij de tandarts om te voorkomen dat kleine problemen uitgroeien tot grote gezondheidsproblemen.

Een gezonde generatie

Een rookvrije generatie is ons doel. Daarom willen wij een totaalverbod op de verkoop van vapes. In verband met zwerfafval worden natuurgebieden rookvrij. Voor het roken van tabak kiezen we voor het Nieuw-Zeelandse rookbeleid. Dat richt zich op een rookvrije generatie door de verkoop van tabak blijvend te verbieden aan iedereen geboren na 2008,

en stapsgewijs de leeftijdsgrens te verhogen. Alcohol is de grootste leverancier van onze verslavingszorg. Daarom willen we problematisch alcoholgebruik aanpakken. Alcohol moet minder zichtbaar worden in de openbare ruimte, zeker voor jongeren. De goedkoopste alcohol wordt duurder, zodat we buitensporig alcoholgebruik financieel ontmoedigen.

Niet elke hulpvraag is een zorgvraag

Medisch en sociaal domein sluiten beter elkaar aan om (informele) zorg en welzijn te faciliteren. Vanuit de zorgverzekeraars wordt er geïnvesteerd in preventie en de sociale basis. Dit gebeurt nu nauwelijks terwijl preventie en een stevige sociale basis veel (gespecialiseerde) zorg voorkomen.

Ondersteun mantelzorgers

Inzet van familie en naasten bij de zorg is vaak onmisbaar. Mantelzorgers krijgen meer mogelijkheden om toegerust te worden op hun verantwoordelijkheden. Mantelzorgondersteuning wordt in elke gemeente flexibeler. Respijtzorg wordt beter aangesloten op de behoeften van hulpvragers en hun mantelzorgers. Mantelzorgers krijgen meer vertrouwen en minder controle, door de bureaucratie van een mantelzorgverklaring te schrappen.

Woongemeenschappen van en met ouderen

Geclusterd wonen van ouderen met een (beginnende) zorgvraag gebeurt nog op te kleine schaal. Daarom maakt elke gemeente afspraken met zorg- en welzijnsorganisaties, kerken, woningcorporaties en verenigingen over huisvesting, zinvolle dagbesteding, bestrijding van eenzaamheid en de invulling van zorg en ondersteuning. Deze afspraken gaan ook over gezamenlijke zorgfinanciering en de bouw van geclusterde woningen waar verpleeghuiszorg thuis geleverd kan worden. Gemeenten krijgen meer beleidsruimte om echt regie te kunnen nemen.

Herkenbare wijkverpleging

Per wijk is er één herkenbaar en aanspreekbaar wijkverpleegkundig team. Wijkverpleegkundigen krijgen een bedrag per cliënt in plaats van tijdgebonden financiering.

Zorg voor voldoende verpleeghuisplekken

Naast goede zorg in de wijk zijn er de komende twintig jaar meer structurele verpleeghuisplekken nodig. De indicatiestelling voor verpleeghuiszorg wordt vereenvoudigd, met financiering op basis van populatie of beschikbaarheid. Dit voorkomt enorm veel bureaucratie.

Een goede omgang met dementie

Mensen met dementie zijn onderdeel van onze samenleving. We verbeteren en vereenvoudigen de dementiezorg vanuit de gedachte van de Sociale Benadering Dementie. Hiervoor zijn dementievriendelijke wijken met ontmoetingsplekken noodzakelijk en komt er betere ondersteuning van casemanagers dementie.

Palliatieve zorg

Palliatieve zorg wordt breder beschikbaar, op de plek waar iemand wil sterven – dus ook thuis. Voor iedereen moet zorg in hospices toegankelijk zijn. Een tijdig gesprek over zorg en welzijn rond het levenseinde (Advance Care Planning) wordt standaard onderdeel van goede (eerstelijns) zorg voor kwetsbare ouderen.

Geestelijke verzorging verankerd in de wet

Een zorgvraag kan allerlei behoeften en levensvragen oproepen die vragen om verdieping en reflectie. Daarom zorgen we voor geld voor geestelijke verzorging en leggen we dit ook vast in de wet.

Huishoudelijke hulp, inkomensafhankelijk

Huishoudelijke hulp blijft via de Wmo toegankelijk voor mensen die dit nodig hebben. De eigen bijdrage wordt zo snel mogelijk inkomensafhankelijk.

Goede gehandicaptenzorg

De bezuiniging op de gehandicaptenzorg wordt teruggedraaid. We investeren in de kwaliteit en beschikbaarheid van personeel en voorzieningen in de gehandicaptenzorg en gaan naar een

financiering die niet afhankelijk is van het aantal bezette bedden. Het VN-verdrag Handicap wordt volledig ingevoerd, ook bij de toegankelijkheid van bestaande en nieuwe woningen.

Een nieuwe benadering van de GGZ

Ongeveer 1 op de 13 Nederlanders maakt jaarlijks gebruik van GGZ. Deze zorg is hard nodig, zeker voor de meest kwetsbare cliënten. Tegelijkertijd zijn de wachtlijsten fors en is er een gebrek aan capaciteit. Dat vraagt een andere benadering van omgaan met GGZ – vraagstukken om onnodige medicalisering van levensvragen tegen te gaan. Er komen meer praktijkondersteuners GGZ bij de huisarts om verergering van mentale gezondheidsproblemen en inzet van zwaardere gespecialiseerde zorg te voorkomen. Herstelacademies gerund voor en door mensen met een psychische kwetsbaarheid krijgen prioriteit in de financiering. Voor ernstig psychiatrische patiënten komt er een adequaat en landelijk dekkend systeem waarvan de financiering op beschikbaarheid wordt geregeld. Er komt een einde aan de cherry-picking door GGZ-instellingen. Zorgaanbieders blijven patiënten ondersteunen in hun zoektocht naar passende zorg, ook als de zorgaanbieder zelf niet de beste zorg kan bieden.

113 net zo bekend als 112

Suicide is de belangrijkste doodsoorzaak onder jongeren en ook boeren en mannen zijn oververtegenwoordigd in de suïdecijfers. In totaal verliezen we ruim 1.800 mensen per jaar aan suïcide. Dat is een diep verlies voor de naasten van deze mensen en voor de samenleving als geheel. Suïcidepreventie is een opgave voor de hele maatschappij: van de GGZ, tot onderwijs en werkgevers. De landelijke en gemeentelijke overheid nemen het voortouw in integraal beleid voor suïcidepreventie, samen met andere sectoren. Daar moeten voldoende middelen voor beschikbaar zijn. De hulplijn 113 blijft bereikbaar, ook bij een groeiende hulpvraag.

Genderzorg

We zijn voor transgenderzorg die gebaseerd is op wetenschappelijk bewijs en deskundigheid. Zelfidentificatie zonder

professionele toetsing kan daarbij geen basis zijn voor juridische geslachtsregistratie. Daarnaast maken we ons zorgen over de snelle toename van jongeren met gendervragen en verzoeken om gendertransitie. Het is belangrijk dat het bevragen van genderidentiteit niet de norm wordt, en dat de eigen sekse als uitgangspunt wordt gerespecteerd. Naar aanleiding van onderzoeken in onder meer het Verenigd Koninkrijk en Scandinavische landen is het verstandig ook in Nederland te onderzoeken of de daar geleerde lessen over te snelle medische interventies hier toegepast moeten worden.

Minder administratie, meer vertrouwen
Onnodige regels en doorgeschoten kwaliteitskaders maken werken in de zorg minder aantrekkelijk. Wij kiezen voor vertrouwen in professionals en zetten registraties alleen in voor noodzakelijke sturing op hoofdlijnen.

Passende zorg met het pgb
Het persoonsgebonden budget (pgb) blijft in stand, omdat het een middel is om met eigen regie en op basis van vertrouwen passende zorg te realiseren. Om het pgb op lange termijn te behouden is het nodig om misbruik van dit instrument te voorkomen en op te sporen. We verminderen de regelgeving door bij mensen met

een fysieke beperking de controle (en herindicatie) één keer per vier jaar te laten plaatsvinden, in plaats van jaarlijks.

Technologie in de zorg
Slimme technologie die bewezen goed werkt in een zorginstelling of thuissituatie, wordt onderdeel van het dagelijkse leven en de zorgverlening. De bekostiging in de zorgwetten wordt hierop aangepast.

Medicijntekorten pakken we aan
Medicatie moet voldoende beschikbaar zijn. Medicijntekorten pakken we aan. Om minder afhankelijk te worden van internationale productie, stimuleren we productie op het Europese continent.

Ruimte voor identiteitsgebonden zorg
Omdat zorg raakt aan de persoonlijke levenssfeer blijft er ruimte voor zorg die passend is bij de religieuze identiteit.

5.2

Waardevolle medische zorg

We zijn dankbaar voor de hoge kwaliteit van de medische zorg in Nederland. Het is niet vanzelfsprekend dat dit ook zo blijft. Te vaak stuurt geld de zorg in plaats van andersom. De zorg is geen markt; daarom wordt de invloed van de markt in de zorg teruggedrongen. Dit betekent dat perverse prikkels worden weggenomen en dat het geld besteed wordt aan waar de zorg voor bedoeld is.

Het eigen risico stijgt niet
Het eigen risico blijft € 385. We zorgen ervoor dat mensen die altijd hun eigen risico moeten opmaken, zoals chronisch zieken en gehandicapten, een tegemoetkoming krijgen.

We halveren de zorgpremie
In ons belastingvoorstel vervangen we de zorgtoeslag door een uitkeerbare belastingkorting. We halveren de maandelijkse zorgpremie. Het resterende deel van onze financiële bijdrage aan de zorgkosten wordt verrekend via de loonstrook. Het netto gevolg van deze wijziging is dat mensen met een lager inkomen voortaan minder geld kwijt zijn aan de zorg en mensen met een hoger inkomen iets meer.

Alle medisch specialisten in loondienst
Alle medisch specialisten komen in loondienst. Dit vermindert de prikkel om zo veel mogelijk behandelingen uit te voeren. De Wet normering topinkomens (Wnt) gaat gelden voor iedereen in de gezondheidszorg.

Een einde aan marktwerking in de zorg
Marktwerking hoort niet thuis in de zorg. Het leidt tot prikkels die niet passen bij een samenleving waarin we omzien naar elkaar. Afnemende bereikbaarheid in combinatie met winstuitkeringen geeft een toenemend ongemak. Dit betekent ook dat we de aanbestedingsregels uit Brussel voor de zorg loslaten. Aanbestedingen en concurrentie leiden zelden tot betere zorg. Gespecialiseerde privéklinieken die hoogrenderende inkomsten bij de publieke zorgketen weghouden worden afgebouwd, doordat zorgverzekeraars alleen behandeling in ziekenhuizen vergoeden.

Spoedeisende zorg in de regio
We houden posten voor spoedeisende hulp en andere vormen van acute zorg beschikbaar in het hele land. Ziekenhuizen, huisartsenposten, ambulancediensten en wijkverpleegkundige SEH-inzet in minder dichtbevolkte gebieden krijgen daarvoor extra geld.

Focus op passende zorg
Personeelstekorten, stijgende zorgkosten en vergrijzing dwingen om na te denken over wat passende zorg is en wat niet. Professionele zorg kan niet alles oplossen. Bovendien staat van te veel medische behandelingen niet vast of ze effectief zijn en voor wie. Daarnaast vergroot en/of verlengt overbehandeling het lijden van de patiënt. Kosten-effectiviteitsstudies die bepalend zijn voor de keuzes voor het zorgverzekeringspakket nemen daarom ook een betekenisvol leven als uitgangspunt. Het Zorginstituut krijgt meer instrumenten om dit te sturen zodat alleen passende zorg in het zorgverzekeringspakket zit. De arts bepaalt samen met de patiënt of behandelen echt nodig is voor goede zorg. Richtlijnen in de zorg zijn niet alleen gericht op ‘doen’, maar ook op ‘laten’.

Onderzoek naar postinfectieuze aandoeningen
Er wordt meer geïnvesteerd in (biomedisch) onderzoek naar en behandeling van long covid en ME/CVS en andere PAIS (post acute infectiesyndromen). De opgerichte expertisecentra blijven behouden. Professionals in poortwachtersfuncties (zoals huisartsen, bedrijfs- en verzekeringsartsen) worden beter geschoold.

Big data en artificiële intelligentie (AI) in de zorg
Kunstmatige intelligentie kan een middel tot mogelijke detectie zijn voor een arts, zolang de arts eindverantwoordelijk blijft en het middel niet interfereert met de goede relatie tussen arts en patiënt. Er zijn bijvoorbeeld algoritmen die beter dan mensen in staat zijn afwijkingen (nieuwvormingen) te detecteren in beelden van menselijk celmateriaal. Voorwaarde is dat de privacy van patiënten wordt geborgd en commercieel gebruik van data uitgesloten.

Bescherm het leven

Ieder mens is door God geschapen en vanaf het prille begin tot het einde van het leven door Hem geliefd. Dit uitgangspunt betekent dat de ChristenUnie zich altijd verzet tegen de Nederlandse abortus- en euthanasiepraktijk die indruist tegen één van onze meest elementaire waarden: de beschermwaardigheid van het menselijk leven.

Elke abortus is een tragedie, een diep verdriet dat raakt aan het hart van het menselijk bestaan. Wij zetten ons in voor een samenleving waarin abortus niet als oplossing voor onbedoelde zwangerschappen wordt gezien. Vrouwen in noodsituaties verdienen alternatieven, waarin zij veilig zijn en de juiste ondersteuning krijgen.

Ook rond het levenseinde heeft de overheid de taak om kwetsbaar leven te beschermen. Elk mensenleven is intrinsiek waardevol, ongeacht gezondheid, beperkingen, leeftijd of bijdrage aan de samenleving. We willen dat ouderen zorg en waardering ontvangen en hun betekenis erkend wordt, en dat er geen glibberig pad naar normalisering van euthanasie bij lichamelijke achteruitgang of levensmoeheid ontstaat.

Bij medische technologische ontwikkelingen hanteren we een ‘ethiek van voorzichtigheid’: bij twijfel niet inhalen. Besluiten over ingrijpende technieken horen thuis in het volle licht van de maatschappelijke dialoog, niet alleen in de beslotenheid van laboratoria of wetenschappelijke congressen.

Abortus niet normaliseren

De ChristenUnie blijft zich inzetten voor de bescherming van het ongeboren leven en minder abortussen. We verzetten ons tegen het verstrekken van de abortuspil in de huisartsenpraktijk: het is geen ‘gewone medische zorg’. Nu de abortuspil sinds 2025 door de huisarts mag worden voorgeschreven, hecht de ChristenUnie des te meer aan gewetensvrijheid voor huisartsen. We zijn tegen

brede scholing om abortus laagdempeliger aan te bieden. Wij willen juist dat huisartsen beter worden opgeleid om vrouwen goede begeleiding te bieden bij onbedoelde zwangerschappen. De zwangerschapsafbreking wordt niet uit het Wetboek van Strafrecht gehaald. Dit is een bescherming van het ongeboren leven en het beschermt de vrouw tegen een gedwongen abortus. Abortus is geen mensenrecht. De Nederlandse abortuspraktijk, bijvoorbeeld de beschikbaarheid van abortuspillen, wordt niet naar het buitenland geëxporteerd.

Help onbedoeld zwangere vrouwen (en hun partners)

Geen enkele vrouw moet zich door praktische zaken als huisvesting, inkomen, werk of studie, genoodzaakt voelen om te kiezen voor abortus. Om die reden vinden wij het gepast en getuigen van goede zorg als in de counseling van ongewenst zwangere vrouwen aandacht wordt besteed aan de overwegingen om een zwangerschap wel of niet te willen uitdragen. Praktische redenen voor een abortus moeten weggenomen worden, bijvoorbeeld via een urgentieverklaring voor een woning of hulp bij het voortzetten van een opleiding.

Voorkom onbedoelde zwangerschappen

Het voorkomen van onbedoelde en ongewenste zwangerschappen staat centraal. Vormen van anticonceptie die bijdragen aan een afname van ongewenste zwangerschappen en abortussen en zelf geen abortieve werking hebben, worden opgenomen in het basispakket. Succesvolle preventieprogramma’s, zoals ‘Nu niet zwanger’, breiden we uit. Daarnaast investeren we in voorlichting via scholen, huisartsen en verenigingen. De beste manier om begeleiding, counseling en nazorg voor onbedoeld zwangere vrouwen (en betrokken vaders) te waarborgen, is via de huisarts.

Wettelijke zorgvuldigheidseisen

Niemand wil dat het besluit om een zwangerschap af te breken lichtvaardig wordt genomen. De ChristenUnie is tegen de versoepelingen van de abortuswetgeving in de afgelopen jaren en blijft pleiten voor zorgvuldigheid en bescherming van het ongeboren leven. De zorgvuldigheidseisen in de

wet dienen nageleefd te worden. De noodsituatie van de vrouw, waarvan volgens de wet sprake moet zijn, dient duidelijk te zijn voor de arts. We zijn voor herinvoering van de beraadtermijn. De medische ontwikkelingen rond levensvatbaarheid van ongeboren kinderen zijn gunstig; dit moet gevolgen hebben voor de wekengrens die daarop gebaseerd is. Voorstellen om de wekengrens vast te leggen op 24 weken laten de koppeling met levensvatbaarheid los en leggen de grens te hoog. Wij wijzen die voorstellen af. Levensvatbaarheid blijft het wettelijk uitgangspunt. Als er een wettelijke maximumgrens komt, pleiten wij voor een lagere wekengrens. We willen investeren in perinatale zorg zodat Nederland voorop gaat in zorg voor te vroeggeboren kinderen.

Euthanasie

Het absolute en relatieve aantal euthanasiegevallen stijgt elk jaar. Dat is meer dan de demografische ontwikkelingen kunnen verklaren. Euthanasie lijkt een steeds meer gangbare manier van sterven te worden. We zetten in op trendbreuk: een daling van het aantal euthanasiegevallen via verbeterde voorlichting over natuurlijk sterven, goede en voldoende beschikbare hospice- en palliatieve zorg.

Euthanasie onder jongeren

Ook de stijging van het aantal jongeren onder de dertig dat een euthanasieverzoek doet, baart ons grote zorgen. Dit vereist nader onderzoek. Tegelijk moet worden ingezet op het ontwikkelen van nieuwe manieren om jongeren nabij te zijn en te ondersteunen, bijvoorbeeld door verbreding en verbetering van het palliatieve zorgaanbod voor ernstig psychiatrische patiënten. En er wordt gekeken hoe de GGZ aan de vaak ernstige zorgvraag van deze jongeren recht kan doen. Totdat hier samen met de sector goed naar is gekeken, wordt euthanasie voor jongeren met ernstig psychisch lijden onder de dertig gestopt. Euthanasiezaken waarover in de toetsingscommissies discussie bestaat, dienen altijd aan het Openbaar Ministerie (OM) te worden voorgelegd.

Euthanasie bij voltooid leven

De ChristenUnie is tegen een wettelijke regeling voor euthanasie bij mensen met een ‘voltooid leven’. ‘Middel X’, zelfdodingscapsules of nog te ontwikkelen zelfdodingsmiddelen blijven verboden. Organisaties die dergelijke middelen ontwikkelen en/of beschikbaar stellen, worden strafrechtelijk aangepakt.

Prenatale screening

Een zwangerschap wordt niet onnodig gemedicaliseerd. De NIPT-test en de 13- en 18-weken echo behoren geen vast onderdeel van reguliere prenatale zorg te zijn. Aanstaaende ouders worden zorgvuldig en eerlijk voorgelicht over de voor- en nadelen van de tests en de handelingsopties. Ouders kunnen bepalen waarop ze hun ongeboren baby laten testen bij de NIPT. Het counselinggesprek bij de NIPT gaat niet ten koste van het eigen risico. Dragerschapstesten worden alleen toegelaten als sprake is van zeer ernstige erfelijke aandoeningen.

Geen Downvrije samenleving

Ieder kind heeft het recht om te leven, om geboren te worden, ook kinderen met een beperking. Eerlijke voorlichting over leven met het Downsyndroom of andere beperkingen, bijvoorbeeld na de NIPT-test, is niet alleen medisch. Contact met andere ouders van een kindje met het Downsyndroom of een andere beperking helpt aanstaande ouders om een goed beeld te vormen van het leven met deze beperking.

Wetenschappelijk onderzoek

Het gebruik van embryo’s voor wetenschappelijk onderzoek en genetische modificatie, past niet bij het uitgangspunt dat elk menselijk leven beschermwaardig is. Zeker als genetische modificaties in het embryo onomkeerbaar zijn en aan het nageslacht worden doorgegeven (kiembaanmodificatie), past grote terughoudendheid. De ChristenUnie houdt daarom vast aan het huidige verbod hierop in de Embryowet.

Hoofdstuk 6

Zorg voor de schepping

De schepping is een bron van blijvende verwondering. Ze is door God aan mensen toevertrouwd om ervan te genieten, er gebruik van te maken en ervoor te zorgen. De schepping is een rijke bron van leven en geeft ons veel voor ons levensonderhoud. De aarde is rijk en groot genoeg om ons allemaal te voeden. Goed zorgen voor de aarde en verbonden leven met de schepping is een dagelijkse opdracht en verantwoordelijkheid voor iedereen.

Maar de schepping zucht. De leefomgeving raakt vervuild. Diersoorten sterven uit. Het klimaat warmt op. Hele ecosystemen dreigen te verdwijnen. De mens buit de schepping uit, terwijl we een opdracht hebben haar te beheren en goed te verzorgen. De zelfzucht van de mens moet daarom beheerst worden. De grenzen van de schepping zijn onze grenzen. Dat vraagt om ambitieus natuur-, milieu-, en klimaatbeleid. De ChristenUnie kiest voor een koers van herstel.

Wij geloven dat een gezonde samenleving en een gezonde natuur bij elkaar horen. Daarom zetten we ons in voor het beschermen en versterken van biodiversiteit, het verbeteren van de lucht- en waterkwaliteit, en het terugdringen van vervuiling.

Het veranderende klimaat vraagt om doortastend beleid. We nemen onze verantwoordelijkheid om de uitstoot van broeikasgassen te verminderen,

en maken Nederland weerbaar tegen extreme weersomstandigheden. Tegelijkertijd kiezen we voor een ruimtelijke ordening waarin water en bodem sturend zijn. Zo gaan we verstandig om met de ruimte die we hebben en is er toekomst voor natuur, landbouw, wonen en energie.

Duurzaamheid is voor de ChristenUnie een morele opdracht en verantwoordelijkheid. Het gaat niet alleen om cijfers, modellen of beleidsinstrumenten, maar om de vraag hoe we recht doen aan mens en natuur. Het vraagt om keuzes die verder kijken dan de korte termijn en die rekening houden met de impact op toekomstige generaties. In verbondenheid met elkaar en met de aarde, bouwen we aan een samenleving die leeft binnen de grenzen van wat de planeet aankan.

Klimaat en energie

Om de schepping te bewaren is ambitieus klimaatbeleid noodzakelijk. Bovendien draagt goed klimaatbeleid bij aan energie-onafhankelijkheid: we zijn nu voor onze energievoorziening afhankelijk van landen waar we niet afhankelijk van willen zijn. Dat moet stoppen. Klimaatverandering houdt zich niet aan grenzen: het is een wereldwijd vraagstuk dat een internationale aanpak vraagt. Daarom is het goed dat Nederland zich al jaren, in internationaal verband, inzet voor goede, bindende afspraken om de impact van het menselijk gedrag op het klimaat te verkleinen.

De klimaat- en energietransitie zit in een taaie fase. Klimaatdoelen afspreken bleek nog vrij eenvoudig, klimaatdaden stellen en volhouden blijkt een stuk ingewikkelder. Dat heeft deels te maken met de ingewikkelde internationale context, maar ook met het feit dat Nederland zijn randvoorwaarden voor vergroening van de economie niet op orde heeft: het elektriciteitsnet zit overvol, de vergunningverlening zit op slot en er is een gebrek aan goed opgeleide vakmensen. Die randvoorwaarden moeten met voorrang op orde worden gebracht, anders komen burgers en bedrijven in de knel, omdat er geen reëel handelingsperspectief is (zie ook hoofdstuk 2 ‘Nederland van het slot’).

Zorg voor het klimaat

Wij zien het Akkoord van Parijs en de Europese doelstellingen die daarop zijn gebaseerd als een goede basis. Dat geldt ook voor de Nederlandse Klimaatwet waarin is vastgelegd dat we in 2030 55% CO₂-reductie moeten hebben behaald ten opzichte van 1990. De ChristenUnie richt zich op een hogere reductie in 2030, zodat tegenvallers er niet direct toe leiden dat we het minimale doel niet halen. Vermindering van uitstoot in eigen land mag niet leiden tot hogere uitstoot elders. Daarom wordt bij klimaatbeleid zoveel mogelijk ingezet op een Europees gelijk speelveld, met zo min mogelijk weglek. We normeren verstandig, maken gerichte afspraken met (top)sectoren en subsidiëren innovatie, zoals via schoon- en emissieloos bouwen. In het Klimaatfonds trekken

we extra geld uit voor energie-infrastructuur, zoals elektriciteits- en wartmenetten, isolatie van huizen en verduurzaming van de industrie, zodat Nederland een sterke en schone industriële sector behoudt.

Naar een nieuwe energiemix

Het fundament van onze toekomstige energievoorziening bestaat uit een mix van wind en zonne-energie. We faseren de gas- en kolencentrales uit, en vullen het energiesysteem aan met twee nieuwe grote kerncentrales. Daarnaast onderzoeken we de inzet van kleine modulaire kerncentrales (SMR's) van Europese producenten als alternatief voor of aanvulling op grote kerncentrales. Wind op zee vormt de basis. Daarbij passen we het voorzorgsbeginsel toe, zodat negatieve effecten op ecologie en visserij(gemeenschappen) worden geminimaliseerd. Via slimme contracten worden risico's tussen markt en overheid gespreid.

Investeer in duurzaam vermogen

In het toekomstig energiesysteem is het van belang dat de vraag zoveel mogelijk meebeweegt met het aanbod, maar hier zitten in de praktijk grenzen aan. Batterij-opslag is noodzakelijk voor het moment dat de wind niet waait en de zon niet schijnt. Ook moeten gascentrales die nu voor flexibiliteit zorgen in het aanbod, worden omgebouwd naar CO₂-vrije centrales op waterstof of een andere regelbare brandstof. Dit vraagt om actieve interventie van de overheid om duurzaam vermogen te waarborgen. Bijvoorbeeld in de vorm van het opzetten van een capaciteitsmarkt.

Biomassa

Biomassa zetten we gericht in op hoogwaardige toepassingen, zoals via bijmenging in de luchtvaartsector en groen gas in het aardgasnetwerk. Er komt op den duur een einde aan het verbranden van biomassa. We stimuleren de ontwikkeling van aardwarmte als duurzaam en lokaal alternatief voor aardgas, om huizen, gebouwen en kassen mee te verwarmen. Onder strikte voorwaarden blijft het voor de middellange termijn mogelijk om in de Noordzee (niet onder de Waddenzee) gas te winnen.

Warme woningen

Het Nationaal Isolatieprogramma wordt voortgezet en uitgebreid, richting een gerichte wijk-voor-wijkaanpak samen met woningcorporaties. Bij isoleren wordt gezond ventileren de norm. Slecht geïsoleerde huizen pakken we met voorrang aan, straat voor straat, zonder ingewikkelde procedures of subsidieaanvragen, met verplichte sturing op energielabels. Per wijk wordt bepaald wat de beste manier is om van het aardgas af te komen: met individuele opties zoals een (hybride) warmtepomp of via een collectieve voorziening zoals een warmtenet. Waar een warmtenet maatschappelijk optimaal is, moet dit ook voor de bewoner financieel de aantrekkelijkste optie zijn. Nieuwbouw is altijd gasloos, voorziet in ecologische oplossingen en is klimaatbestendig. De geschrapte normering voor hybride warmtepompen voeren we weer in per 2029.

Groene industrie

Om grote uitstoters te verduurzamen, steunen we het Europese plan om versneld de uitstootrechten voor broeikasgassen in het emissiehandelssysteem in 2040 naar nul af te bouwen. We blijven werk maken van maatwerkafspraken met grote, strategische bedrijven en sectoren. Bedrijven die een plan hebben om volledig te verduurzamen, krijgen steun. De nationale CO₂-heffing blijft als instrument bestaan, maar zetten we voor bedrijven waar de overheid in gebreke blijft op nul. Het doel van de heffing is niet om geld op te halen. Mochten er opbrengsten zijn, dan komen die ten goede aan de industrie om de overstap van fossiele naar duurzame productiemethoden te realiseren. We maken in Europees verband werk van het normeren van de vraag, zodat er ook Europese markten zijn voor de duurzaam (en circulair) geproduceerde producten. We stimuleren waterstofinnovatie, om duurzaam opgewekte energie ook te kunnen gebruiken. Naast eigen productie en opslag in Nederland richten we ons op de import van groene waterstof uit landen waar meer ruimte is voor duurzame energieopwekking.

Energiecoöperaties en lokale initiatieven

Waar mogelijk willen we toe naar een lokaal vormgegeven energiesysteem van volledig hernieuwbare energie inclusief mogelijkheden voor batterij-opslag. Energiecoöperaties brengen de energietransitie dicht bij de burger. We investeren in de ondersteuning van deze energiecoöperaties. We willen dat lokale participatie in duurzame energieprojecten wordt gestimuleerd, waarbij ten minste 50% lokaal eigenaarschap het uitgangspunt is. Zo kunnen bijvoorbeeld omwonenden ook profiteren van duurzame opwekking. Er komt gerichte inkomensondersteuning voor huishoudens met energiearmoede (bijvoorbeeld via een noodfonds).

De vervuiler betaalt

Duurzame producten die voldoen aan milieu- en productiestandaarden zijn doorgaans duurder dan vervuilende alternatieven of producten waarbij arbeiders worden uitgebuit. We willen dat die kosten worden meegerekend, zodat de werkelijke prijs ('true price') van producten wordt betaald. Dat stimuleert bedrijven om duurzame en eerlijk geproduceerde producten aan te bieden. Bovendien sturen we zo met een simpele maatregel, in plaats van met een web aan rapportageregels en afspraken. Deze vorm van beprijzing vindt idealiter plaats op Europees niveau, om weglekeffecten te voorkomen.

Europees klimaatbeleid is een kans

We zien aanvullende Europese regelgeving voor verduurzaming en maatschappelijk verantwoord ondernemen niet als bedreiging, maar als een kans. Het is zaak om dergelijke regelingen pro-actief en verstandig te implementeren, om niet de boot te missen, en te voorkomen dat het bedrijfsleven wordt overladen met onnodige regeldruk en onduidelijkheid. De opbrengsten van beprijzingsmechanismen als ETS-2 komen ten goede aan de vergroening van de economie en financiële compensatie van bedrijven en burgers. Nationale heffingen bovenop Europese maatregelen zijn niet altijd effectief, omdat vervuiling in sommige gevallen niet minder wordt, maar simpelweg verplaatst. Dergelijke effecten moeten worden meegewogen bij beleidsvorming.

Vaart maken met met de circulaire economie

Circulaire bedrijven hebben het zwaar terwijl de circulaire economie de toekomst is. Circulaire producten zijn duurder dan wegwerpproducten en de vraag blijft achter. Normering van de vraag op Europees niveau is noodzakelijk om het circulair maken van de economie te laten slagen. We stimuleren de circulaire capaciteit van de industrie, bijvoorbeeld met ketenafspraken. Ketenafspraken met onvoldoende resultaat, zoals statiegeld op blikjes, worden dwingender opgelegd. Producenten worden waar mogelijk

verantwoordelijk voor identificeerbare stromen, zoals luiers of plastics. Bij dit alles is van belang dat een eerlijk speelveld ontstaat en dat geen onnodig zware administratieve verplichtingen worden opgetuigd. Bestaande, soms prille hergebruikketens worden indien nodig financieel ondersteund. Met verplichte bronscheiding of nasortering en een verbrandingsverbod op recyclebare materialen, blijven deze langer beschikbaar voor de economie. Er komt een heffing op het gebruik van nieuw plastic (virgin plastic), zodat hergebruik van plastic lonend wordt.

Gezonde natuur

Nederland kent schitterende natuurgebieden. Het wereldwijd unieke Waddengebied, de bossen van de Veluwe, het Drents-Friese Wold, of de Oosterschelde. Ook zijn er prachtige cultuurlandschappen, zoals in het Groene Hart en de Achterhoek. Deze erfenis moeten we koesteren, verzorgen en bewaren voor volgende generaties. Dat vraagt soms stevige keuzes om te voorkomen dat natuurgebieden onherstelbaar beschadigd raken.

Natuurbehoud en natuurontwikkeling

De ChristenUnie ziet het als onze opdracht om goed te zorgen voor Gods schepping. De huidige staat van de natuur in Nederland baart ons grote zorgen: soorten verdwijnen in rap tempo, natuurgronden verzuren door stikstofuitstoot, flora sterft af door aanhoudende droogte en vervuiling tast kwetsbare gebieden aan. Natuur is altijd in beweging, maar wordt door klimaatverandering extra kwetsbaar. Droogte, overstromingen en temperatuurveranderingen hebben steeds meer invloed op flora en fauna. Sommige dieren trekken naar andere gebieden toe. In het natuurbeleid moet hier rekening mee gehouden worden, door niet alleen te focussen op behoud en herstel, maar ook op natuurontwikkeling. Daarbij is een gezonde bodem en een veerkrachtig watersysteem van levensbelang: voor huidige en toekomstige

generaties, dieren en planten. Daarom komt er een integrale aanpak voor natuurherstel, gericht op het tegengaan van versnippering, vermesting en verdroging.

Biodiversiteit

We willen biodiversiteit behouden en versterken, en onze ecosystemen veerkrachtiger maken. Boeren en natuurorganisaties worden beloond voor het onderhoud van landschapselementen en het beheer van soorten en leefgebieden. Nationale Parken en overige natuur met unieke internationale waarde worden juridisch beter beschermd. Ook buiten natuurgebieden versterken we de kwaliteit en biodiversiteit van de omgeving. Gaswinning onder de Waddenzee wordt stopgezet. Invasieve exoten, zoals de Amerikaanse rivierkreeft en Japanse duizendknoop, worden gericht aangepakt omdat ze een bedreiging vormen voor onze biodiversiteit. Om soorten in stand te houden, maken we natuurgebieden robuuster en stiller. Het Natuurnetwerk Nederland wordt voltooid met speciale aandacht voor bosaanplant, kruidenrijk grasland, houtwallen en moerassen. Boeren krijgen hierbij een duidelijke rol, ondersteund met passende vergoedingen voor het beheer. We maken meer werk van het beschermen van trek- en weidevogels, in het bijzonder onze nationale vogel: de grutto. De aanleg en beheer van infrastructuur wordt zoveel mogelijk natuurinclusief. Dit wordt een criterium in aanbestedingen.

Terugkeer van de wolf

We gaan de populatie wolven actief beheren, met een zorgvuldig vastgesteld quotum en, als het niet anders kan, gecontroleerd afschot. Wolven die mensen aanvallen worden afgeschoten.

Groen in stad en dorp

Groen in de stad en het dorp zorgt voor een leefbare en koele buitenruimte. Elke Nederlander moet vanuit huis makkelijk in de natuur kunnen komen, daarvoor is een groen en waterrijk netwerk door het hele land – binnen en buiten stedelijk gebied nodig. Gemeenten houden meer ruimte in hun omgevingsplannen voor groenstroken, bomen, water en parken. Verdichting en vergroening moeten hand in hand gaan om hittestress te verminderen, de biodiversiteit in de stad te vergroten en bij te dragen aan schonere lucht en betere leefbaarheid. Er komen meer bomen en struiken op en rond bedrijventerreinen, luchthavens en langs (snel) wegen.

6.3

Schone leefomgeving

De leefomgeving van Nederland is niet schoon genoeg. Vervuiling door de industrie, vervoer en de consument beïnvloedt dagelijks de gezondheid en het wooncomfort van duizenden Nederlanders. Bij milieukwesties hebben burgers vaak het idee dat de overheid als vergunningverlener tegenover hen staat, in plaats van hen te steunen in de strijd om een veilige en gezonde leefomgeving.

Handhaaf de regels

De laatste jaren zijn er te veel incidenten met bedrijven geweest waarbij uitstoot van stoffen werd geconstateerd die schadelijk zijn voor het milieu, zoals PFAS, (ultra)fijnstof of staalslakken. De overheid moet de sociale grondrechten op het gebied van leefmilieu en volksgezondheid garanderen door zelf normen te stellen en deze te handhaven. Omgevingsdiensten en de

GGD zijn onvoldoende in staat gebleken snel en adequaat te handelen. Zij moeten beter toegerust worden om schadelijke uitstoot te voorkomen, handhavend op te treden en vergunningen in te kunnen trekken. Bedrijven houden zich helaas niet vanzelf aan de regels, we gaan minder uit van zelfregulering. Leefomgeving en ruimte gaan hand in hand. Daarom voegen we milieu weer toe aan het ministerie van VRO en herstellen we het succesvolle model van het voormalige ministerie van VROM.

PFAS-verbod

PFAS-vervuiling is een ongekend probleem. De gezondheidsrisico's zijn enorm, terwijl deze stoffen al overal in onze leefomgeving en zelfs in ons lichaam zitten. We pakken het probleem bij de bron aan en zorgen voor een Europees verbod op PFAS. Zodra er van een product een PFAS-vrij alternatief is, verbieden we het PFAS-houdende product.

Verbod op gebruik van staalslakken

Vanwege gezondheids- en milieuschade wordt het gebruik van staalslakken in de openbare ruimte verboden.

Milieuvervuilers aanpakken

Aanstichters van milieuvervuiling, zoals Chemours en TATA Steel, worden aangesproken op en verantwoordelijk gehouden voor de gevolgen van de vervuiling: kosten voor reiniging en eventuele gezondheidseffecten worden op hen verhaald. Bij nieuwe stoffen wordt het voorzorgsprincipe strikt gehanteerd. Er wordt een inventarisatie uitgevoerd naar stoffen waarvan onbekend is of ze schadelijk zijn voor mens en natuur. Daarmee voorkomen we situaties zoals bij PFAS, waarbij na decennia de gevolgen bijna niet meer te overzien zijn. Bermen en struiken liggen vol met plastic verpakkingsmateriaal. Al dit plastic afval draagt bij aan de wereldwijde plasticsoep. Er wordt daarom toegewerkt naar een verbod op het gebruik van niet-afbreekbaar plastic ten behoeve van eenmalige verpakkingen.

Schone lucht

De Nederlandse lucht is veel te vies. We pakken de uitstoot van schadelijke stoffen in de lucht van de industrie, mobiliteit en luchtvaart aan. Gemeenten moeten voortvarend aan de slag met het Schone Lucht Akkoord.

Omwonenden centraal

De leefomgeving van omwonenden wordt beter beschermd door de laatste inzichten over gezondheidsrisico’s leidend te laten zijn in de vergunningverlening en handhaving. Gezondheid

van omwonenden komt centraal te staan bij het afgeven van nieuwe vergunningen. We sturen vanuit de bescherming van de gezondheid van omwonenden, niet vanuit de maximaal toegestane emissies van bedrijven. De overheid treedt actief op als hoeder van de belangen van slachtoffers van milieuovertredingen – zoals mensen met (long)ziekten, vervuilde grond, of schade aan hun woning. Bij faillissementen worden slachtoffers als eerste vergoed; nu staan zij als schuldeisers nog achteraan in de rij.

Deltaland Nederland

Nederland is een waterland. “Denkend aan Holland zie ik breede rivieren, traag door oneindig laagland gaan” dichtte Marsman ooit. De verhouding met ons water is altijd gespannen geweest omdat een groot deel van ons land onder de zeespiegel ligt. Na de watersnoodramp van 1953 lag de focus van het waterbeleid vooral op veiligheid. Hoge dijken, innovatieve keringen. Hollands glorie in de delta. Nu staan we voor nieuwe uitdagingen: de bedreigingen van extreme neerslag, aanhoudende droogte en vervuiling. We moeten als land de omslag maken van kampioen water afvoeren, naar kampioen water vasthouden.

Veilig water

Het Deltaprogramma wordt voorzien van voldoende middelen om het veilig voortbestaan van ons land te garanderen. We realiseren de Hollandkering om dijkverhogingen in het achterland te beperken. Dijkversterkingen gaan gepaard met nieuwe natuuraanleg, bijvoorbeeld via groene dijken. Water en bodem worden sturend in het ruimtelijk beleid (en landgebruik) van Nederland: de structurerende keuzes uit de beleidsbrief Water en Bodem Sturend worden uitgevoerd. Bij nieuwe vergunningen moet het waterbelang dwingend doorwerken op ruimtelijke plannen en besluiten die invloed (kunnen) hebben op het watersysteem.

Voldoende water

Nederland heeft steeds vaker te maken met langere periodes van droogte. Dat heeft gevolgen voor de beschikbaarheid van water voor drinkwater, voedselvoorziening en natuur. Zoetwatervoorziening wordt daarom een voornamere pijler binnen het Deltafonds. We voeren het Actieprogramma beschikbaarheid drinkwater snel uit. Provincies geven prioriteit aan het aanwijzen van nieuwe waterwinpunten. Het watersysteem wordt opnieuw ingericht om in de winter water beter vast te houden. Het grondwaterpeil wordt waar het kan verhoogd. Er komen meer waterbuffers, door diepere en meanderende beken en het aanleggen van natuurlijke waterreservoirs.

Schoon water

In 2027 moeten we voldoen aan de Europese kaderrichtlijn water (KRW). Op dit moment voldoet Nederland er nog niet aan. Dat heeft niet alleen consequenties voor de chemische en ecologische kwaliteit van het water en wat daarin leeft, maar ook voor de vergunningverlening. Er komt een snelle en geïntegreerde aanpak om de KRW-doelen te halen. Dit werkt door in het beleid voor mest, gewasbescherming en geneesmiddelen en de inrichting van de waterlopen. De KRW-doelen en bijbehorende normen worden expliciet en bindend opgenomen in wet- en regelgeving en in besluitvorming op alle relevante beleidsterreinen.

Hoofdstuk 7

Groene en toekomstbestendige economie

Voor een bloeiend Nederland zijn ondernemers van essentieel belang. Met hun creativiteit en lef zorgen zij voor het verdienvermogen van de toekomst. Voor de ChristenUnie is dit toekomstige verdienvermogen meer dan financieel van aard. Natuurlijk is een goede boterham van belang, maar welvaart is breder dan geld alleen. We willen dat onze economie de grenzen van de schepping respecteert en recht doet aan eerlijke arbeidsverhoudingen en productiestandaarden wereldwijd.

We staan ook voor een bloeiende agrarische sector en zijn trots op de historische plek van de visserij in ons land. We maken daarom werk van een bestendige en goede toekomst voor boeren, tuinders en vissers.

Een florerende samenleving en competitieve economie kan niet zonder veilige, moderne en duurzame infrastructuur en mobiliteit. De ChristenUnie investeert fors in openbaar vervoer, het onderhoud van infrastructuur en verkeersveiligheid. De fiets en fietsveiligheid zijn daarbij ook van groot belang.

De duurzame economie van de toekomst kan alleen bloeien bij de juiste macro-economische condities. De ChristenUnie staat daarom voor een prudent financieel beleid en beheersing van de staatsschuld. Investeren is goed en moet, maar wel in de juiste zaken. En de rekening mag niet eenzijdig worden doorgeschoven naar toekomstige generaties.

Rentmeesterseconomie

De ChristenUnie staat voor een toekomstbestendige economie. Dat vraagt om gerichte keuzes om de economie te vitaliseren en te vergroenen. De ChristenUnie stelt mens, maatschappij en milieu centraal en voelt zich thuis bij het Rijnlandse model van de economie. Niet het maximaliseren van de kortetermijnwinsten, maar het duurzaam en langjarig floreren van ondernemingen en werknemers staat voorop.

We koesteren de rol van familiebedrijven, die vaak geworteld zijn in lokale gemeenschappen. Deze focus op welvaart in de brede zin van het woord draagt bij aan het bloeien van maatschappij, mens en milieu, ook op de lange termijn. Een Rentmeesterseconomie van genoeg, waarin vakmanschap en mooie, duurzame, repareerbare producten centraal staan. We zetten in op de nieuwe economie via innovatie en nemen afscheid van het consumentisme dat de grenzen van de schepping niet respecteert. We willen een einde aan de overconsumptie van goedkope prullaria die horen bij een wegwerpeconomie. De overheid reduceert de regeldruk en wordt een stabiele en betrouwbare partner voor bedrijven. Het uitblijven van (snelle) vergunningverlening, een gebrek aan netcapaciteit en veel regeldruk staan een goed ondernemersklimaat in de weg. Deze obstakels worden met vaart aangepakt, [zie hiervoor hoofdstuk 2 'Nederland van het slot'](#).

Ondernemers krijgen de ruimte

Dat een vitale en duurzame economie mogelijk is, laten veel bedrijven al zien. Ze dragen door slimme innovaties bij aan de waardecreatie van de toekomst. Als goede werkgevers dragen ze zorg voor hun personeel en maken verantwoorde keuzes als het gaat om duurzaamheid en milieu. Natuurlijk is normering vanuit de overheid hierbij nodig, bijvoorbeeld om achterblijvers te prikkelen om ook die goede keuzes te maken. Dit leidt soms echter tot overregulering, waarbij van bedrijven wordt gevraagd om kolossale administratiesystemen bij te houden die niet of zeer beperkt bijdragen aan een redelijk doel. Ondernemers die alle ritten van hun personeel

bijhouden en rapporteren. Kleine bedrijven die met moeite voldoen aan de gedetailleerde CSRD-uitvragen van bedrijven verderop in de keten. Of financiële instellingen die rapporteren over talloze indicatoren, zonder dat dit hun portefeuille daadwerkelijk duurzamer maakt.

Deze onnodige regeldruk moet minder, of het nu om mkb-bedrijven, financiële instellingen of beursgenoteerde ondernemingen gaat. Wat de ChristenUnie betreft stuurt de overheid op doelen in plaats van middelvoorschriften, waarbij ondernemers zelf aan het stuur zitten om deze te bereiken, en niet voorgeschreven krijgen op welke wijze ze deze doelen moeten halen.

Duidelijk en stabiel overheidsbeleid

De overheid wijzigt te vaak van koers, bijvoorbeeld als het gaat over belastingtarieven, subsidieregelingen of regelgeving. Die onvoorspelbaarheid is fnuikend voor ondernemers. Zij hebben behoefte aan een duidelijk en voorspelbaar beleid. Regels en belastingtarieven moeten daarom voor langere periodes worden vastgesteld. Dat leidt tot meer zekerheid en draagt bij aan een gezond vestigingsklimaat.

Familiebedrijven koesteren

Familiebedrijven zijn vaak geworteld in de (lokale) samenleving. De ChristenUnie waardeert die rol van familiebedrijven, en steunt initiatieven die bijdragen aan het floreren van dit deel van de economie. Een goede, doeltreffende en doelmatige bedrijfsopvolgingsregeling (BOR) maakt daar deel van uit. Onevenwichtigheden in de fiscale behandeling van vreemd vermogen ten opzichte van eigen vermogen reduceren we waar mogelijk.

Inzetten op een eerlijk Europees speelveld

Nederlandse bedrijven ervaren momenteel geen gelijk Europees speelveld, bijvoorbeeld als het gaat om staatssteun of Nederlandse nettarieven die hoger zijn dan in buurlanden. Ook vangen verschillende Europese landen elkaar vliegen af door belastingconcurrentie om grote bedrijven binnen te halen. Dat moet anders. Er komen Europese ondergrenzen en een vergelijkbaar én mondiaal aantrekkelijk Europees (fiscaal) speelveld met duidelijke en handhaafbare kaders voor nationale staatssteun.

Niet importeren wat niet aan onze regels voldoet

Regels die voor Nederlandse bedrijven gelden, zijn ook van kracht op geïmporteerde goederen. Het kan en mag niet zo zijn dat Nederlandse productie die voldoet aan de hoogste standaarden wordt weggeconcurrerd doordat vergelijkbare producten met lagere standaarden wel geïmporteerd mogen worden, zoals gebeurt met dierlijke producten.

Plastic meuk is niet leuk

De ChristenUnie is voor repareerbare en duurzame producten. We moeten terug naar de situatie dat mensen spullen kopen die (levens)lang meegaan. Niet-repareerbare gebruiksproducten worden geweerd van de Nederlandse markt: fabrikanten worden verplicht om tien jaar reserveonderdelen aan te houden en hierbij service te bieden. Hiermee gaan we 'geplande veroudering' van producten en onnodig milieubeslag tegen. We maken ons hard voor een Europese wettelijke grondslag die regelt dat producten én (online aanbieders) met minder dan 5 jaar garantie kunnen worden verboden op de Nederlandse markt. Waar nodig zetten we hiervoor ook nationaal stappen.

Keihard optreden tegen onrechtvaardige productieketens

Er is in onze economie geen enkele plaats voor kinderarbeid en uitbuiting. De Wet Zorgplicht Kinderarbeid, die al door beide Kamers is aangenomen, wordt met spoed uitgevoerd. Producten waarvan de productie in strijd is met internationale afspraken op het gebied van mensenrechten, kinderarbeid of milieu, worden geweerd, óók als dat de exit van platforms als Temu en AliExpress uit Nederland betekent. Het uitgangspunt wordt dat bedrijven die van overheidssteun gebruikmaken, de OESO-normen rond internationaal maatschappelijk verantwoord ondernemen onderschrijven en naleven.

Voor een missiegedreven innovatieagenda

Om onze toekomstige welvaart zeker te stellen is het van belang om nu te investeren in innovatie en productiviteit. Dat vraagt om een beter samenspel van wetenschap, kennisinstituten, opleidingen en bedrijven. Er komt een nationale

investeringsbank, als voortzetting van InvestNL. Op macroniveau bedragen op termijn de publieke en private uitgaven aan innovatie en onderzoek 3% van het nationaal inkomen. We verbeteren de toegang van het mkb, start-ups en scale-ups tot groeikapitaal, ook via non-bancaire financiers als Qredits. We versterken de regionale industrieclusters, bijvoorbeeld via een investeringsdeal waar huisvesting onderdeel van is. Hierbij valt te denken aan de herbestemming van ongebruikte kantoorpanden.

Investeer in de vakmensen en ondernemers van de toekomst

We investeren volop in het beroepsonderwijs en geven ruimte aan jonge ondernemers. Dat is nodig, nu veel kennis met pensioen gaat. Elke provincie verdient een techniekhavo en technasia. Bedrijven worden via samenwerkingen actief betrokken bij het onderwijs, zowel in het voortgezet als vervolgonderwijs. We stimuleren ondernemerschap vanuit het hoger en wetenschappelijk onderwijs, bijvoorbeeld door het mogelijk maken van afspraken over het intellectueel eigendom van tijdens een studie ontwikkelde innovaties.

De overheid geeft het goede voorbeeld als inkoper

Het Rijk moet haar rol beter pakken om bij te dragen aan verduurzaming en om het mkb en sociale ondernemingen te betrekken bij aanbestedingen. We maken lokaal, duurzaam en biologisch inkopen de norm, ook bij aanbestedingen. Aanbesteden moet anders: de grens voor directe gunning aan het mkb wordt verhoogd, teksten bij aanbestedingen worden leesbaar en we stellen praktijkvoorbeelden van eenvoudiger inkopen ter beschikking. In het kader van strategische autonomie geven we de voorkeur aan de inkoop van Europese goederen en diensten, om de afhankelijkheid van China en de VS te verminderen.

Bloeiende bedrijven en werknemers

Te veel sectoren draaien op goedkope buitenlandse arbeidskrachten. In een bloeiende economie gaat de bloei van een bedrijf en haar werknemers hand in hand. Sectoren die alleen kunnen bestaan dankzij slechte primaire en secundaire arbeidsvoorwaarden hebben geen toekomst in Nederland. [Zie hiervoor ook het kopje 'Arbeidsmigratie' in paragraaf 10.3.](#)

Perspectief voor boeren, tuinders en vissers

Onze boeren, tuinders en vissers werken dagelijks in weer en wind om ons van ons voedsel te voorzien. Vaak zijn het familiebedrijven die, ondanks vaak te lage prijzen en ingewikkelde regels en rechtsonzekerheid, ons van voedsel voorzien en voor onze omgeving zorgen. Als rentmeesters geven ze invulling aan Gods opdracht om de schepping te bewerken en bewaren. Ze onderhouden ons prachtige Nederlandse landschap. Helaas is het huidige landbouw- en voedselsysteem door politieke en commerciële druk niet meer in balans met de omgeving en natuur. De ChristenUnie streeft naar een gebalanceerde landbouwsector: extensiever en met meer oog voor de natuur. Krimp van de veestapel gaat daarbij gepaard met een passend hernieuwd verdienmodel voor de boer.

De boer aan het roer

Boeren moeten weer kunnen ondernemen. Er komt daarom zoveel mogelijk doelsturing in plaats van middelvoorschriften. Om de boer in zijn kracht te zetten, worden abstracte, landelijke doelen bedrijfsspecifiek gemaakt. De overheid werkt vanuit vertrouwen in het vakmanschap van de boer, en ondersteunt waar nodig. In plaats van bijvoorbeeld kalenderlandbouw, waarbij boeren op zandgrond verplicht zijn hun aardappels vóór 1 oktober te oogsten terwijl die nog niet volgroeid zijn, krijgt de boer zelf de ruimte om keuzes te maken die passen binnen de gestelde emissienormen. Het huidige stikstofbeleid is te veel gericht op de neerslag (depositie) van stikstof. Dit levert schijnzekerheid en complexe techniek op zoals het Aerius-model. Daar willen we van af. Om ondernemers aan de slag te laten gaan met stikstofreductie wordt er gestuurd op emissies. Duurzaamheidsdashboards zoals de Kringloopwijzer in de melkveehouderij en benchmarkingsinitiatieven in onder andere de akkerbouwsector worden verder uitgerold. Aan dergelijke instrumenten worden eerst beloningen en op termijn heffingen of sancties verbonden. We steunen jonge boeren en zij-instromers door bedrijfsovernames makkelijker te maken, bijvoorbeeld met garantieregelingen. Kortlopende,

vrije pacht wordt ontmoedigd en langlopende, loopbaanbestendige pacht gestimuleerd. De overheid helpt boeren die willen extensiveren actief aan de benodigde grond via de Nationale Grondbank.

Natuur- en landschapsbeheer

Landbouw en natuur lijken in de discussie over bijvoorbeeld stikstof tegenpolen te zijn. Dit terwijl landbouw en natuur bij uitstek met elkaar verbonden kunnen worden. Agrarisch natuur- en landschapsbeheer, uitgevoerd door (een collectief van) boeren, is daar bij uitstek dé route daarvoor. Hier zetten we vol op in en trekken we extra middelen voor uit zodat natuur- en landschapsbeheer door boeren wordt uitgebreid en boeren een passende langjarige vergoeding ontvangen voor hun werk. Zo is er erkenning voor de boer als beheerder van het landschap.

Waardering voor voedsel

Landbouw gaat gepaard met onzekere omstandigheden, zoals het weer, ziekten en plagen. De consument moet bewuster leren omgaan met voedsel. We verminderen voedselverspilling door kwaliteit voorop te stellen in plaats van schoonheidsidealen. Het moet duidelijk zijn waar voedsel vandaan komt, zodat de consument kan kiezen voor lokaal (duurzamer) geproduceerd voedsel. Boeren worden structureel beloond voor de extra prestaties op het gebied van milieu en dierenwelzijn.

Pak door met grondgebondenheid

De komende tien jaar werken we toe naar een melkveesector in balans met de omgeving. Daarom komt er een onderbouwde norm voor de verhouding tussen productie en bijbehorende grond per bedrijf. Dit kan op verschillende manieren worden ingevuld, waarbij grasland behouden blijft en de samenwerking tussen veehouders en akkerbouwers wordt bevorderd. Door het schrappen van de derogatie blijven Nederlandse boeren met enorme mestoverschotten zitten. Om deze te dempen, streven we voor alle diersectoren naar een beter sluitend kringloopsysteem van mest, gewas, voer, voedsel en restproducten. Dat houdt ook in dat we veel minder veevoer uit bijvoorbeeld Zuid-Amerika gaan importeren. De kalverhouderij wordt in balans gebracht met de melkveehouderij en de import van kalveren wordt ingeperkt. Het verbod op nieuwe geitenstallen blijft van kracht gedurende

de onderzoeken naar gezondheidseffecten. We verbeteren de waterkwaliteit om kans te maken op herinvoering van graslandderogatie.

Om bedrijfsgericht te kunnen sturen op een duurzame kringloop zetten we in op het herinvoeren van een systeem van inputs en outputs, waardoor het mineralenoverschot per bedrijf inzichtelijk en handhaafbaar wordt. Krimp van de veestapel is geen doel, maar de omvang van de veestapel moet wel in balans komen met het natuurlijke systeem (bodem, water, natuur). Daarbij wordt rekening gehouden met natuurlijk verloop door vergrijzing. Met de boer aan het roer kunnen veel schadelijke emissies worden teruggedrongen. Daar waar boeren zicht redelijkerwijs te weinig inspannen voor het behalen van een haalbaar doel, kan krimp van de veestapel op bedrijfsniveau de consequentie zijn.

Vruchtbare akkers

Landbouw en natuur kunnen niet zonder elkaar. Een hoge biodiversiteit is van levensbelang voor bestuiving van allerlei gewassen, goede bodemvruchtbaarheid en daarmee weerbaarheid tegen ziekten en plagen. Voldoende afwisseling tussen soorten gewassen, natuur en landschapselementen is essentieel. We zetten in op fors minder gebruik van chemische gewasbeschermingsmiddelen en stellen daarom met de sector een reductiedoel op. Groene middelen moeten sneller beschikbaar komen. De toelating van gewasbeschermingsmiddelen door het Ctgb wordt in lijn gebracht met kwaliteitsnormen voor de natuur, water en volksgezondheid. We willen een gericht verbod op het gebruik van glyfosaat voor grasland en groenbemesters. Hardnekkige uitbraken van ziekten en plagen vanwege afnemende resistentie door klimaatverandering vragen om realistisch beleid. Dat betekent enerzijds een sterke reductie van gewasbeschermingsmiddelen door bijvoorbeeld precisietechnieken. Anderzijds verdienen kleinschalige teelten en de oer-Hollandse vollegrondsgroenteteelt bescherming.

Toekomst voor de visserij

Vissers staan voor forse uitdagingen. De eeuwenoude visserijtraditie verdient een eerlijke doorstart, met een goed verdienmodel, rechtszekerheid en in goede samenhang met de

natuur. Nederland staat in Europa en tegenover het Verenigd Koninkrijk op voor de belangen van deze sector. Daarom geven we niet op als het gaat over pulskorvisserij, waarbij vis veel duurzamer wordt gevangen dan met de boomkor. De aanlandplicht moet flexibeler worden om daadwerkelijk bij te dragen aan een gezonde zee. Vissers worden actief betrokken bij de ontplooiing van activiteiten op zee, zoals windmolenparken. Medegebruik van deze ruimte door vissers wordt mogelijk gemaakt. Bestaande visserijgebieden worden niet gesloten. Via gerichte nieuwbouw- en ombouwsubsidies wordt geïnvesteerd in een toekomstbestendige CO₂-neutrale vloot. We staan voor goed rentmeesterschap ter zee, daarom verscherpen we en handhaven we internationale afspraken over overbevissing, omgang met bijvangst en “spookvistuig” (het verliezen van netten en lijnen). Onderzoek naar het werkelijke effect van moderne visserij op vissoorten en zee- en bodemleven wordt versterkt.

Duurzaam voedsel

De agrarische sector kan een grote bijdrage leveren aan de klimaatdoelen. De landelijke doelen worden bedrijfsspecifiek gemaakt. Innovatieve bronmaatregelen en schone productietechnieken worden gestimuleerd. Daarom krijgt de landbouwsector toegang tot het Klimaatfonds. Door vernatting en minder intensieve grondbewerking wordt de CO₂-uitstoot door landgebruik teruggedrongen.

Blijvend oog voor dierenwelzijn

Mensen hebben de verantwoordelijkheid en de plicht om op een goede manier met dieren om te gaan. Voor de dierhouderij betekent dit dat er eisen worden gesteld (en gehandhaafd) aan dierenwelzijn met betrekking tot het kunnen vertonen van natuurlijk gedrag. Boeren worden bij dit traject naar het voldoen aan de (wettelijke) verplichting, geholpen met voorlichting en met financiële prikkels. Er is ook aandacht voor weidegang, het voorkomen van stalbranden, het terugdringen van het gebruik van antibiotica, regels rond transport van dieren en het naleven van de regels in slachthuizen. Voor consumenten moet de registratie van huisdieren verbeterd worden, malafide handel op online platforms worden aangepakt en dierenleed worden bestreden.

Solide overheidsfinanciën en de euro

Elke investering of belastingverlaging kost geld. Net als in een huishouden of bedrijf moet dat onderaan de streep wel rondrekenen. Daarom kiezen we voor gerichte en slimme keuzes die zorgen voor een bloeiend land, maar tegelijkertijd ook voor houdbare overheidsfinanciën. In tegenstelling tot het huidige kabinet gaan we geen consumptieve uitgaven financieren met meer schuld, maar stoppen we juist geld in investeringen die zich terugverdienen, zoals woningbouw, infrastructuur en energienetten. Solide en houdbare overheidsfinanciën zijn een randvoorwaarde voor de duurzame bloei van ons land.

Voor transparantie en budgettaire degelijkheid en brede welvaart

De ChristenUnie staat voor transparante en verstandige politiek. Daarom laten we onze keuzes in kaart brengen door de onafhankelijke experts van het CPB. In deze doorrekening is gedetailleerd te zien wat de gevolgen zijn van ons programma voor zaken als de staatsschuld, belastingdruk, armoedecijfers en klimaatindicatoren. De ChristenUnie wil dat bredewelvaartsindicatoren een prominente rol spelen in het begrotingsproces en de politieke besluitvorming. BBP-groei als heilige graal ontnemt het zicht op wat echt telt voor mensen en wordt daarom minder leidend.

Beheersbaar begrotingstekort

De ChristenUnie onderstreept het Stabiliteits- en Groeipact, en de bijbehorende richtlijnen voor begrotingstekorten en de overheidsschuld. Liever koersen we op een lager (structureel) tekort.

Inflatie tegengaan

Een overheid die veel consumptieve uitgaven doet in een oververhitte economie, jaagt de inflatie aan. De ChristenUnie kiest er daarom niet voor om met geleend geld onnodige financiële cadeautjes uit te delen. Liever investeren we in zaken die zich op termijn terugverdienen of de economie weerbaarder en duurzamer maken (zoals infrastructuur, OV en stroomnetten).

Voor solidariteit, maar tegen eurobonds

In tijden van nood is solidariteit nodig, zoals de financiële plannen rond het Europese herbewapeningsplan. Dit alles mag echter geen aanleiding zijn voor het doorvoeren van eurobonds als vaststaand onderdeel van de Europese begroting. Als er onverhoopt toch wordt gekozen voor het gezamenlijk aangaan van schulden, dan moet dat duidelijk afgebakend zijn in tijd en omvang, en gebonden zijn aan een noodgeval.

Niet automatisch de euro

De ChristenUnie wil het automatisme dat landen die toetreden tot de EU automatisch ook toetreden tot de Europese Monetaire Unie (EMU) loslaten. Zo voorkomen we dat landen die toetreden tot de politieke unie maar niet binnen de monetaire unie passen in een te strak keurslijf gedwongen worden.

Tegen het voorstel voor een digitale euro

Het huidige voorstel voor een digitale euro is een oplossing op zoek naar een probleem, waar de ChristenUnie vooral bezwaren tegen heeft (bijvoorbeeld als het gaat om privacywaarborgen).

Hoofdstuk 8

Waardevol werk en een einde aan armoede

Werk past bij ons doel als mensen. Zowel betaald als onbetaald werk dragen bij aan onze samenleving en economie. Vaak gaat het alleen over de economische waarde van werk. Dat is te beperkt. In het goede leven is werk zoveel meer dan dat. Werk is een manier om jezelf te ontplooien, om bij te dragen aan de samenleving en om je samen met collega's aan een missie te verbinden. Op die manier profiteren ondernemers, werkgevers en werknemers van elkaars talenten. Ieders talent is nodig om de uitdagingen van deze tijd (zoals de verduurzaming of vergrijzing) het hoofd te bieden.

Ons land kent een lange traditie van overleg tussen werkgevers en werknemers. In de befaamde Nederlandse polder zijn werkgevers en werknemers belangrijke partners bij grote hervormingsbesluiten over de arbeidsmarkt en sociale zekerheid. In tijden van polarisatie en verwijdering blijven we samen zoeken naar overeenstemming en het gezamenlijk algemeen belang.

Naast betaald werk is ook veel onbetaald werk waardevol en noodzakelijk om onze samenleving draaiende te houden. Iedereen – werkend of niet-werkend – moet een voldoende, zeker en voorspelbaar inkomen kunnen ontvangen om te kunnen bijdragen aan de samenleving.

Goed werk

De enige zekerheid die veel werknemers op de huidige arbeidsmarkt hebben, is de flexibiliteit van hun baan. We willen af van de situatie dat tijdelijke werknemers voor een werkgever goedkoper zijn dan werknemers die voor onbepaalde tijd in dienst zijn. We streven duurzame arbeidsverhoudingen na tussen werkgevers en werknemers. Bedrijven en werknemers die in elkaar investeren. Voor mensen die duurzaam of tijdelijk afhankelijk zijn van een beschermde werkomgeving, moeten sociale werkvoorzieningen voldoende werkplekken bieden als vangnet en als springplank.

Minder belasting op werk

Werkenden met gewone inkomens – van een minimumloon tot circa twee keer modaal – moeten netto meer overhouden van hun loon. De ChristenUnie heeft een doordacht en werkend voorstel voor belastingen en toeslagen. [Lees hierover meer in paragraaf 2.3 ‘Naar een nieuw, eenvoudig en eerlijk belastingstelsel’](#). Voor inkomen uit werk betekent dit concreet dat de eerste € 30.000 inkomen belastingvrij is. Nu is de belastingdruk op extra verdiensten (het percentage belasting dat je betaalt over elke euro meer inkomen, marginale druk) veel te groot. In sommige gevallen zelfs boven de 100%. Dat betekent dat één euro extra verdienen ertoe kan leiden dat je er netto op achteruit gaat. In het door het CPB doorgerekende nieuwe belastingstelsel van de ChristenUnie is de marginale druk altijd lager dan 50%. Werken wordt daarmee veel lonender.

Arbeidsmarktkrapte en vergrijzing

De krimpende beroepsbevolking, bestaande arbeidsmarktkrapte, grote maatschappelijke uitdagingen (bijvoorbeeld verduurzaming) en groeiende vraag naar personeel in publieke sectoren zoals defensie en zorg, is een grote puzzel voor de arbeidsmarkt en economie. Deze structurele krapte vraagt om een gezamenlijke, met ‘de polder’ gedragen, aanpak. Werkgevers, werknemers, overheid en maatschappelijke

organisaties maken samen de arbeidsmarkt toekomstbestendig. In goed polderoverleg maken we eerlijke keuzes over hoe we arbeid anders organiseren, arbeid eerlijker verdelen en welke prioriteiten we stellen in publieke dienstverlening. Arbeidsmigratie is daarbij geen eenvoudig antwoord voor de oplossing van onze structurele tekorten.

Hervorm de arbeidsmarkt

De negatieve uitwassen van onze flexibele arbeidsmarkt pakken we aan. Zoals de doorgeschoten flexibilisering in de vorm van een cultuur van uitbesteden en tijdelijke contracten. De sterke groei van het aantal werknemers met een flexibel contract en het aantal zzp'ers is geen natuurverschijnsel. Het is het gevolg van regels in het arbeidsrecht, de sociale zekerheid en de fiscaliteit. Het is de hoogste tijd om werk te maken van deze plannen en werknemers meer zekerheid te geven. Bijvoorbeeld via de wetsvoorstellen ‘Meer zekerheid flexwerkers’ en ‘Verduidelijking beoordeling arbeidsrelaties en rechtsvermoeden’, die spoedig door de Tweede Kamer behandeld moeten worden. Aan de andere kant moet het voor werkgevers (financieel) aantrekkelijker worden om mensen in vaste dienst te nemen. Daarom verlagen we de aof- en awf-premies.

ZZP'ers weer echte ondernemers

De verschillen tussen zelfstandigen en werknemers in loondienst worden verkleind. Een verplichte verzekering tegen arbeidsongeschiktheid is noodzakelijk. Fiscale voordelen voor zelfstandigen worden in een verstandig tempo omgevormd naar één werkendekorting. Die voordelen waren een belangrijke oorzaak voor de groei van het aantal zzp'ers in de afgelopen vijftien jaar.

Strengere controle van de uitzendsector.

Er wordt streng toegezien op de naleving van het nieuwe toelatingsstelsel voor de uitzendbranche. Na inwerkingtreding van het wetsvoorstel wordt de uitzendsector eindelijk gereguleerd. Het is nu te makkelijk om met een uitzendbureau veel geld te verdienen ten koste van de werk- en woonsituatie van kwetsbare werknemers, vaak arbeidsmigranten. Arbeidsmigranten worden

in te veel gevallen behandeld als stukgoed, waarbij zij door de koppeling van bed en baan kwetsbaar zijn voor dakloosheid. Sectoren die geen verbetering laten zien in hoe ze met mensen omgaan (zoals de vleessector), krijgen een uitzendverbod opgelegd. [Zie hierover ook het kopje ‘Arbeidsmigratie’ in paragraaf 10.3.](#)

Pak schijnconstructies aan

Er zijn Europese afspraken nodig over vestigingseisen voor ondernemingen om brievenbusfirma's te voorkomen. Ook moeten er afspraken komen over doordetachering van niet-EU burgers die hier via landen als Litouwen of Roemenië komen werken.

Matig topsalarissen

De trend dat de salarissen aan de top sneller groeien dan salarissen op de werkvloer, moet worden gekeerd. Zeker in semipublieke sectoren zoals de zorg, de pensioensector of het openbaar vervoer, is het ongemakkelijk dat bestuurders zeer hoge inkomens verdienen terwijl het geld

(grotendeels) publiek is. De Wet normering topinkomens (Wnt) moet strakker gehandhaafd worden en ook van toepassing worden op semi-publieke sectoren zoals pensioenfondsen (en –uitvoerders), overheidsbedrijven, de gehele gezondheidszorg en alle staatsdeelnemingen.

Een baan is de beste sociale zekerheid

Werk is meer dan inkomen: het geeft mensen structuur, eigenwaarde en verbondenheid met collega's. Een baan is daarmee de beste vorm van sociale zekerheid. Iedereen die aan de kant staat of een afstand heeft tot de arbeidsmarkt, moet volwaardig kunnen meedoen in de samenleving. De ondersteuningsbehoefte van de werknemer staat centraal, bijvoorbeeld via extra begeleiding of een beschutte werkplek. De verschillende instrumenten (zoals jobcoaching of loonkostensubsidie) worden eenvoudiger toegankelijk voor werkgevers, ongeacht via welke wet (WIA, WW, bijstand) de werknemer nu een uitkering ontvangt.

Een zeker bestaan

Nederland is een welvarend land. Het is onacceptabel dat veel kinderen in armoede, met schaamte en tekorten, opgroeien. Veel gezondheidsklachten komen voort uit zorgen over de kosten van het dagelijks leven. Het is bovendien onrechtvaardig dat er in Nederland werkenden zijn die nauwelijks rond kunnen komen. De ChristenUnie wil armoede structureel terugdringen. Met eerlijke lonen, een rechtvaardiger belastingstelsel en goede schuldhulpverlening.

Een einde aan (kinder)armoede

Het aantal mensen en kinderen dat in armoede leeft moet sterk omlaag. Voor een beter armoedebeleid is het advies van de Commissie Sociaal Minimum de leidraad. Het sociaal minimum moet voldoende zijn om van rond te kunnen komen. Periodiek wordt getoetst of het sociaal minimum nog voldoende is. Ook wordt het niet-gebruik van regelingen teruggedrongen (bijvoorbeeld via gegevensuitwisseling). De verschillen in armoederegelingen tussen gemeenten zijn nu te groot en een aantal verschillende regelingen te ingewikkeld. Dit moet eenvoudiger. Gemeenten moeten adequate financiële middelen hebben om goed, lokaal toegespitst armoedebeleid te voeren. De Rijksoverheid gaat weer werken met een doelstelling om de (kinder)armoede te verlagen in plaats van armoede niet te laten toenemen.

Voorspelbaar inkomen

We willen een eenvoudiger systeem voor inkomen en toeslagen waarbij mensen van tevoren duidelijkheid hebben over hun inkomen. Daarom vervangen we de toeslagen door slimmere alternatieven. Het huidige toeslagenstelsel zorgt voor inkomensonzekerheid en grote naheffingen of nabetalings. [Lees hierover meer in paragraaf 3.3 ‘Naar een nieuw, eenvoudig en eerlijk belastingstelsel’.](#)

Geen huisontruimingen en afsluiting van water, gas en elektra bij huishoudens met kinderen

Kinderen mogen niet de dupe worden van de financiële situatie van hun ouders. Er komt een wettelijk verbod gecombineerd met vroegtijdige schuldhulpverlening en begeleiding.

Samenwerken met kerken, voedselbanken en stichtingen

Kerken zijn al eeuwen actief om armoede te bestrijden. In plaats van hun rol te bemoeilijken geven we ruim baan aan kerken en maatschappelijke organisaties (zoals voedselbanken en Schuldhulpmaatje). Hun rol wordt beter verankerd in het beleid en er komt een duidelijkere rolverdeling tussen de overheid en vrijwilligers.

Gerechtigheid voor toeslagenouders

Geduppeerde ouders van het kinderopvang-toeslagschandaal snakken naar een einde van hun hersteltraject, dat al vele jaren voortduurt. De ChristenUnie wil daadkrachtige uitvoering van een uniform schadekader, snellere schikkingen op basis van onafhankelijke schade-expertise en harmonisering van de brede ondersteuning voor ouders bij de gemeenten.

Eenvoudige en eerlijke sociale zekerheid

Ons sociale zekerheidsstelsel is bedoeld als vangnet voor momenten waarop het leven tegenzit: bij werkloosheid, ziekte, arbeidsongeschiktheid of ouderdom. In theorie is dat vangnet stevig, met voor elke situatie een passende regeling. Maar in de praktijk blijkt het systeem vaak complex en bureaucratisch. Het veronderstelt dat mensen in kwetsbare situaties de regels volledig kunnen overzien en doorgronden. De koerswijziging die is ingezet om het systeem menselijker en eenvoudiger te maken, moet worden doorgezet. Naar een sociale zekerheid gebaseerd op een realistisch mensbeeld, waarin niet wantrouwen, maar vertrouwen centraal staat.

Een eerlijk vangnet

De Participatiewet is het vangnet zodat iedereen volwaardig mee moet kunnen doen in de samenleving. Nu de wijzigingen van de Participatiewet op korte termijn in gang zijn gezet, is het tijd voor een hervorming van de Participatiewet op lange termijn. Vereenvoudiging van inkomensondersteuning en versteviging van inkomenszekerheid (ook bij de overgang tussen dagbesteding, bijstand en betaald werk) moet daarbij de kern zijn. Onderdeel daarvan ook is perspectief voor chronisch zieken en mensen met een medische urenbeperking in de bijstand, de afschaffing van de 4-wekenzoektermijn bij jongeren en meer ruimte voor initiatieven zoals het bouwdepot dat kwetsbare jongeren financiële stabiliteit biedt.

Afschaffen kostendelersnorm

We schaffen de kostendelersnorm in de Participatiewet af voor mensen die tijdelijk of structureel onderdak bieden aan iemand in nood of bereid zijn om hun woning te delen met iemand anders. [Lees hierover meer in paragraaf 2.2 onder het kopje ‘Afschaffen kostendelersnorm’.](#)

Dienstverlening UWV

Er zijn veel problemen bij het UWV, met name bij de uitvoering van de WIA. Er moet volledige duidelijkheid komen. Het UWV zal de situatie op passende wijze moeten oplossen waarbij burgers financieel niet benadeeld worden.

Naar een beter stelsel bij arbeidsongeschiktheid

Het stelsel voor verzekering van arbeidsongeschiktheid is nodeloos ingewikkeld en soms regelrecht onrechtvaardig. We uniformeren de verschillende regelingen in de WIA en introduceren een maatwerkregeling voor mensen die terminaal ziek zijn. Ook zoeken we een oplossing voor mensen die minder dan 35% arbeidsongeschikt zijn. Zij krijgen nu geen WIA-

uitkering en eindigen vaak ziek in de bijstand. Dit vraagt om een oplossing in de WIA of een verlicht bijstandsregime. Ook actualiseren we het functiebestand van het UWV, zodat deeltijdfuncties beter meegenomen kunnen worden.

Terugdraaien verkorting WW

Het huidige kabinet heeft aangekondigd de duur van de WW met 6 maanden te verlagen. Dit raakt met name werklozen die ook in de huidige arbeidsmarkt moeilijk een nieuwe baan kunnen vinden, zoals sommige ouderen of mensen met ene beperking. De ChristenUnie draait deze bezuiniging terug en handhaaft de duur van de WW op twee jaar.

De WW wordt vereenvoudigd

Er zijn bedrijven die met gebruik van de WW een bedrijfsmodel voeren van laagbetaalde seizoensarbeid door veelal arbeidsmigranten. Dat vindt de ChristenUnie onwenselijk. Daarom voeren we een vereenvoudigingslag door waarin we de WW meer uniformeren en ten aanzien van de referte-eis versoberen.

Een solidair pensioen

Ons collectieve pensioenstelsel is het waard om te behouden. Mede door het stelsel van AOW als eerste pijler en aanvullend pensioen als tweede pijler, zijn ouderen in Nederland goed beschermd tegen armoede. Met de Wet toekomst pensioenen is het besluit genomen om het pensioenstelsel te hervormen waarbij solidariteit en collectiviteit de fundamenten blijven van het pensioenstelsel. Voor het behoud van draagvlak tijdens de transitie is het belangrijk om transparant te communiceren en onduidelijkheden zo snel mogelijk weg te nemen. Pensioenfondsen hebben hier een belangrijke rol in. Waar mogelijk wordt de uitvoering van de AOW vereenvoudigd, bijvoorbeeld door het adres als uitgangspunt te nemen.

Uit de schulden

Voor veel mensen is de grens tussen rondkomen en in armoede belanden akelig dun. Een kapotte wasmachine of een onverwachte rekening kan al genoeg zijn om in de problemen te raken. Wie eenmaal schulden heeft, komt vaak terecht in een wirwar van aanmaningen, boetes en deurwaarders. Gelukkig staan er, aanvullend op de professionele hulpverlening, veel vrijwilligers klaar om mensen in nood bij te staan, bijvoorbeeld via de Voedselbank of SchuldHulpMaatje. Het betalen van een openstaande schuld is in principe een zaak tussen koper en verkoper, mensen zijn primair zelf verantwoordelijk. De overheid moet er wel voor zorgen dat de regels rond het nakomen van schulden rechtvaardig zijn en dat er adequate hulpverlening is voor wie de schulden niet zelfstandig kan aflossen.

Een einde aan Buy Now, Pay Later (BNPL) diensten

In Europees verband pleiten we voor een verbod op BNPL-diensten, zoals Klarna en flitskredieten. Het gemakkelijk op de pof kopen van allerlei producten, van kleding tot vakanties, is financieel vaak onverantwoord en leidt tot schuldgewenning. Totdat het verbod op BNPL-diensten van kracht is, nemen we forse maatregelen om de schade te verminderen. De strenge voorwaarden van de Richtlijn Consumentenkrediet (zoals krediettoets) gaan ook gelden voor BNPL-diensten. De bedrijven moeten consumenten beter gaan waarschuwen

over de kosten van te laat betalen, boven een openstaand bedrag van € 100 mogen zij geen nieuwe aankoop accepteren. In fysieke winkels mag BNPL helemaal niet meer worden aangeboden als betaalbaarheid en de bedrijven moeten de leeftijdscontrole écht gaan handhaven.

Om schuldgewenning tegen te gaan, pleiten we in Europa daarnaast voor een aanscherping van de Richtlijn Consumentenkrediet door een verbod op het op afbetaling kopen van consumptiegoederen voor aankopen tot € 1000. Tot slot willen we dat kredietverstrekkers een klein deel van het verleende bedrag afgedragen aan een preventie-/schuldenfonds. Dit fonds kan worden ingezet voor preventie, maar ook bijdragen aan het oplossen van schulden ('de vervuiler betaalt').

Een hervorming van de incasso-industrie

Rond het innen van schulden is een volledige industrie ontstaan van incassobureaus, deurwaarders en schuldopkopers. Perverse prikkels in huidige wetgeving rond schulden en incassodienstverlening leiden tot een verdienmodel ten koste van kwetsbare mensen. De gestarte aanpak om hier verandering in aan te brengen wordt met prioriteit voortgezet. Deurwaarders krijgen (met een zorg- en meldplicht) een andere rol die niet enkel gericht is op executie van het vonnis, maar gericht is op een duurzame oplossing. Het verdienmodel van deurwaarders wordt daarom geïnspireerd op het model uit België. De rente- en incassokosten worden voor consumenten gemaximeerd op een maximaal percentage van de oorspronkelijke vordering. Het

doorverkopen van schulden wordt aan banden gelegd. Vorderingen mogen maximaal één keer worden doorverkocht, en de oorspronkelijke eigenaar houdt een zorgplicht.

De overheid geeft het goede voorbeeld

De overheid geeft nu té vaak een slecht voorbeeld met harde incassopraktijken. Sociaal incasseren wordt de norm. Alle overheidsvorderingen worden centraal geïnd met altijd de mogelijkheid tot een betalingsregeling. Overheidsorganisaties, waaronder de Belastingdienst, zijn vaak de grootste schuldeisers en een sta-in-de-weg bij het oplossen van schulden. Door een einde te maken aan hun preferente positie is een schuldenregeling eerder mogelijk.

Betere schuldhelpverlening

De kwaliteitsverschillen van de schuldhelpverlening tussen gemeenten zijn groot, in sommige gevallen te groot. Er komt daarom een uitbreiding van het kwaliteitskader waarin minimeisen worden vastgelegd. Dit wordt verankerd in de Wet Gemeentelijke schuldhelpverlening. Mensen met schulden moeten sneller (en in een eerder stadium) geholpen worden met een duidelijk plan met perspectief op een schuldenvrije toekomst. Het sociaal minimum wordt de absolute ondergrens voor beslagleggingen. Samen met de schuldhelpverlener wordt het beste instrument (bijvoorbeeld een saneringskrediet) gezocht dat mensen met schulden zo snel mogelijk rust en perspectief biedt.

Om te voorkomen dat iemand opnieuw terugvalt in een problematische financiële situatie is nazorg van belang. Nazorg krijgt daarom een betere wettelijke verankering in de Wet gemeentelijke schuldhelpverlening, bijvoorbeeld door het betrekken van werkgevers. Gemeentelijke en commerciële kredietverleners mogen niet bovenmatig verdienen aan het verstrekken van kredieten. De maximale kredietrente moet omlaag. De kredietpercentages mogen voortaan maximaal 3% meer dan de kapitaalmarktrente bedragen.

Schuldhelpmaatjes zijn cruciaal

Schuldhelpmaatjes worden vaker ingezet om naast iemand met schulden te staan en deze persoon gedurende het hele traject te begeleiden. Samenwerken is goed, maar het mag geen afschuiven worden naar de vrijwilliger. De rolverdeling moet duidelijk zijn zodat iedereen weet wat hij kan verwachten en de professional verantwoordelijk blijft.

Betere financiële educatie

Voorkomen is beter dan genezen. Met goede financiële educatie en programma's gericht op zelfstandigheid en financiële verantwoordelijkheid, worden jongeren getraind om verstandig met geld om te gaan om schulden te voorkomen.

Hoofdstuk 9

Grenzen stellen, vrijheid winnen

Dat de mens zelf het beste weet wat goed voor hem is, zichzelf altijd in de hand heeft en in vrijheid de juiste keuzes maakt, is een mythe. Dat geldt ook voor de illusie dat de markt zichzelf altijd zo ordent dat kwetsbare mensen worden beschermd. Als gevolg van die mythe zijn in Nederland het gedoogbeleid voor drugs, de legalisatie van online gokken en een uitgebreide 'markt' voor betaalde seks ontstaan. Achter deze vrijheidsfaçade gaat echter een wereld van eenzame verslaving, uitbuiting en criminaliteit schuil. De ChristenUnie staat voor een werkelijk vrij leven en strijdt daarom tegen deze schaduwkanten van ongebreidelde vrijheid. De overheid moet duidelijke normen stellen omdat het bijdraagt aan een veilig land en gezonde jongeren.

Een drugsvrije samenleving

Nog altijd gaan in ons land mensenlevens, relaties en gezinnen kapot vanwege drugsgebruik. Bovendien gaat achter het gebruik van pillen, poeders, joints en andere verdovende middelen een wereld schuil van niets ontziende criminaliteit en ondermijning. De gevolgen daarvan beperken zich niet tot de onderwereld, maar zijn zichtbaar en voelbaar in het dagelijks leven, bijvoorbeeld verslaafde studenten die uitvallen of een gezin dat uit elkaar valt door drugscriminaliteit. Een belangrijke oorzaak ligt in de normalisatie van drugs in onze samenleving. Dat moet zo snel mogelijk stoppen.

Harde aanpak van drugscriminaliteit

Als we niet willen dat Nederland afglijdt tot een narcostaat, moeten we drugs zonder uitzondering verbieden en zorgen voor een stevige strafrechtelijke aanpak van productie en handel. Daarvoor is het ook nodig dat we adequaat kunnen inspelen op het verbieden van nieuwe vormen van (synthetische) drugs. Ondermijnende drugscriminaliteit en criminele uitbuiting zijn nauw met elkaar verweven. We willen voorkomen dat jongeren afglijden in de criminaliteit en verslaving. Bewustwordingscampagnes op scholen, persoonlijke begeleiding, een passend zorgaanbod en steun bij het vinden en behouden van opleiding en werk zijn daarbij van groot belang. Hogere (maximum)straffen

zijn gerechtvaardigd, met name voor zware en georganiseerde drugscriminaliteit. We vergroten de capaciteit bij politie en justitie voor de bestrijding van drugscriminaliteit, ook in internationale samenwerking. Ook moet duidelijk zijn dat (drugs) criminaliteit niet loont. Panden, boten, auto's, sieraden en wat er verder met misdadageld is gekocht, wordt afgepakt en geveild.

Alle coffeeshops dicht

Er komt een einde aan het gedoogbeleid van soft-drugs. Ook het heilloze wiet-experiment wordt per direct stopgezet. Vooruitlopend op het stoppen met gedogen komt er op korte termijn een blowverbod in de openbare ruimte. Daarnaast wordt blowen onder de 21 jaar verboden. Ook wordt wiettoerisme beperkt: coffeeshops mogen voortaan alleen verkopen aan inwoners van de gemeente (ingezetenen criterium).

Zonder vraag geen aanbod

De maatschappelijke norm moet weer worden dat drugsgebruik slecht en onwenselijk is. Dat vraagt om grootschalige en confronterende campagnes waarin de desastreuze gevolgen van drugs voor gezondheid, psyche en samenleving worden benadrukt. Goede en voldoende beschikbare verslavingszorg is noodzakelijk om mensen te helpen om te leven zonder drugs.

mogen komen, is er geen plaats voor een seksindustrie waarin mensen en hun lichamen koopwaar zijn. We hebben daarbij oog voor de vaak kwetsbare positie van prostituees, en richten ons daarom met name op klanten. Mensenhandel en andere vormen van uitbuiting worden aangepakt door de samenwerking tussen politie en hulporganisaties te verbeteren.

Hulp en uitstapprogramma's

Vrouwen en mannen die werken in de prostitutie moeten altijd de mogelijkheid hebben voor hulp en uitstap. Organisaties die deze hulp en ondersteuning bieden, worden ruimschoots ondersteund.

Landelijk verbod op prostitutie

De beste manier om een verbod vorm te geven is niet de prostituee maar de klant strafbaar stellen, zoals ook in Zweden, Noorwegen en Frankrijk het geval is. Voorafgaand aan dit prostitutieverbod is al een heel aantal maatregelen mogelijk, zoals een vergunningsplicht en taal-eis voor prostituees, het hanteren van een ingezetenen criterium, het verhogen van de minimumleeftijd van klant en prostituee naar 24 jaar, het instellen van een pooiervverbod, en het aan banden leggen van thuisprostitutie en escortdiensten.

Alle pornosites op zwart

De alomtegenwoordigheid van pornografie heeft desastreuze effecten op jongeren én volwassenen. Het verlaagt mensen tot gebruiksvoorwerpen, leidt tot verslaving en ongezonde verwachtingen van seksualiteit.

Pornovrij opgroeien

Zolang er geen algeheel pornoverbod is, maken we werk van leeftijdsverificatie bij pornosites, in navolging van het voorbeeld in Frankrijk. Ouders zijn uiteraard verantwoordelijk voor het weerbaar maken van hun kinderen. Toch is het de taak van de overheid om maatregelen te nemen die slechte invloeden aan banden leggen.

Keihard aanpakken (online) kindermisbruik

Kinderen zijn het kostbaarste dat we hebben. Dat zij misbruikt worden is onverteerbaar. Transnationaal seksueel kindermisbruik is een groot probleem, met volgens het WODC jaarlijks maar liefst 20.000 daders uit Nederland. Een harde strafrechtelijke aanpak is noodzakelijk, inclusief laagdrempelige multinationale uitwisseling van gegevens en samenwerking in

opsporing en vervolging. Niet alleen daders, ook (rechts)personen die seksueel kindermisbruik faciliteren worden daarom strafrechtelijk en zo mogelijk ook civielrechtelijk aansprakelijk gesteld. Nergens ter wereld wordt er meer kinderporno gehost dan in Nederland. Dat is een schande. Datacenters, hostingbedrijven en providers verdienen geld aan het hosten van kinderporno. Het direct verantwoordelijk stellen van hostingbedrijven is nodig om dit onrecht een halt toe te roepen.

Sterke strafrechtelijke aanpak mensenhandel

Het aantal veroordelingen van mensenhandelaren en hun klanten ligt te laag. Nu worden vooral de 'kleinere criminelen' gepakt, terwijl de grote daders de dans ontspringen. We investeren in meer gespecialiseerde politiemensen, officieren van justitie en rechters en vergroten de aangiftebereidheid van slachtoffers door mensenhandelprocessen slachtoffervriendelijker te maken. De opvang van slachtoffers wordt landelijk geregeld. Dit om beschikbaarheid van plaatsen, kennis en expertise van hulp te vergroten. Wetgeving ter bestrijding van mensenhandel en uitbuiting wordt – om te beginnen binnen de EU – beter op elkaar afgestemd en grensoverschrijdende opsporing wordt versterkt. Landsgrenzen mogen de opsporing en vervolging niet belemmeren.

Meer hulpverlening minderjarige slachtoffers

Het is onacceptabel dat minderjarige slachtoffers van seksuele uitbuiting de laatste jaren vrijwel volledig buiten beeld raken. Hierdoor blijven deze kinderen verstoken van hulp, terwijl mensenhandelaren en klanten vrij spel hebben. We investeren daarom structureel in (anonieme) online hulpverlening.

Een samenleving zonder prostitutie, porno en uitbuiting

In tegenstelling tot wat het doorgeslagen vrijheidsdenken ons wijsmaakt, zijn sommige dingen niet bedoeld om te kopen of te verkopen. Dat geldt ook voor seksualiteit. In een samenleving waarin mensen tot bloei

Een einde aan de gokindustrie

De legalisatie van online gokken heeft geleid tot een vloedgolf aan nieuwe gokkers, inclusief verslaving en bijbehorende problematiek. Gokken sloopt levens. We willen dit niet langer toestaan en maken een einde aan de immens negatieve invloed van gokbedrijven op onze samenleving.

Uitbannen van de gokindustrie

Gokken leidt tot verslavingen en financiële problemen en maakt zo levens kapot. Dat moet stoppen. Daarom wordt het aanbieden van gokken in Nederland illegaal. Dat geldt voor online gokken, gokautomaten, sportwedenschappen en casino's, maar ook voor andere vormen van gokken zoals commerciële (kras)loterijen. Zolang gokken nog niet is uitgebannen, gaat een minimumleeftijd van 24 jaar gelden. Gokelementen in online games worden verboden. Het wordt makkelijker om mensen onvrijwillig op de zwarte lijst te plaatsen (Cruks).

Hulp voor gokverslaafden

Gokspellen zijn op zo'n manier ontworpen dat het moeilijk is om er niet verslaafd aan te raken, met alle gevolgen van dien. Mensen krijgen laagdrempelig hulp en ondersteuning om grip te krijgen op hun gokverslaving.

Totaalverbod gokreclames

Zolang het definitieve einde van de gokindustrie nog niet is ingeluid, komt er een totaalverbod voor alle vormen van gokreclame. Er komt, net zoals nu voor de tabaksindustrie al geldt, een lobbyverbod voor de gokindustrie.

Opheffen staatsgokbedrijven

De Nederlandse staat hoort geen geld te verdienen aan verslaving en gebroken levens. Toch is zij eigenaar van gokbedrijven als Holland Casino, Toto en Eurojackpot. Deze bedrijven worden gesloten. Voorafgaand aan het totaalverbod op gokken verhogen we de kansspelbelasting voor de overgebleven gokbedrijven fors.

Versterken Kansspelautoriteit

De Kansspelautoriteit wordt versterkt, krijgt meer middelen om te handhaven en een bredere grondslag om hogere boetes uit te schrijven en illegale goksites op zwart te zetten.

Hoofdstuk 10

Rechtvaardigheid wereldwijd

We verlangen naar een wereld waarin vrede, eerlijkheid, rechtvaardigheid en trouw centraal staan. Helaas zien we wereldwijd dat leugen, onrecht en uitbuiting de boventoon voeren. Dat willen we bestrijden. Het bevorderen van mensenrechten, het beschermen van de menselijke waardigheid en het bestrijden van straffeloosheid bij internationale misdaden vormen daarom de kern van ons buitenlandbeleid. Deze waarden gelden niet alleen als we hulp verlenen, maar ook als we handel drijven of diplomatieke banden met landen onderhouden. Om gerechtigheid wereldwijd te bevorderen.

Hulp voor mensen in nood

Nederland is gezegend met een enorme welvaart. Van deze rijkdom mogen wij delen met onze naasten dichtbij en ver weg. Het is een grove schande dat het laatste kabinet miljarden bezuinigde op hulp aan de allerarmsten. Deze bezuiniging draaien we terug.

Herstel de Nederlandse ontwikkelingssamenwerking

De bezuiniging op de allerarmsten wereldwijd wordt teruggedraaid. Nederland groeit weer toe naar de internationale norm om 0,7% van het bruto nationaal inkomen (bni) uit te geven aan ontwikkelingssamenwerking en handhaaft de aloude bni-koppeling. We willen een maximering van de toerekening van asielkosten aan het ODA-budget. We besteden minstens 50% van het ontwikkelingsbudget aan verbetering van de leefomstandigheden en het bestrijden van ziekten in landen met de grootste armoede en achterstanden. Dat betekent een duurzame band met die landen en hen ondersteunen bij het opzetten of vormgeven van sociale vangnetten, met speciale aandacht voor de meest gemarginaliseerde groepen, zoals vervolgte christenen of mensen met een beperking.

We zetten in op de verbetering van de eerstelijnsgezondheidszorg, in het bijzonder voor vrouwen, jongeren en kinderen. We stoppen met ontwikkelingsprogramma's die abortus bevorderen. We geven voorlichting over en preventie van ongewenste zwangerschappen en seksueel overdraagbare aandoeningen. We ondersteunen goede, toegankelijke moeder- en kindzorg. Samen met Nederlandse bedrijven exporteren we kennis en aanpakken voor voedselzekerheid.

Eerlijke internationale handel

We willen dat iedereen beter wordt van internationale handel. Internationale handel wordt in toenemende mate ingezet als een geopolitiek instrument. Nederland moet daarin niet naïef zijn en bij (dreigende)

importheffingen met gelijke munt terugslaan middels gerichte, proportionele en effectieve tegenmaatregelen zonder verdere escalatie uit te lokken. Diplomatieke kanalen moeten hierbij zoveel mogelijk worden opengehouden. Ongewenste strategische afhankelijkheden worden in kaart gebracht en zo snel mogelijk afgebouwd. Alle internationale handel moet voldoen aan (internationale) gedragsregels, zoals de Wvedio (Wet verantwoord en duurzaam internationaal ondernemen). Voor deze wet blijven we strijden omdat we willen dat iedereen beter wordt van internationale handel.

Bestrijd christenvervolging

Christenen zijn wereldwijd de meest vervolgte religieuze groep. 380 miljoen gelovigen worden vervolgd omdat zij Jezus Christus volgen. Christenvervolging moet op alle mogelijke manieren aan de kaak worden gesteld en bestreden. Bij diplomatieke missies in landen met hevige christenvervolging is dit een vast onderwerp van gesprek. Christenvervolging wordt een speciaal aandachtsveld in de Nederlandse diplomatie. We doen niet mee aan en vaardigen geen kabinetsleden af naar sport- en cultuurevenementen in landen waar vrijheid van religie en levensovertuiging ernstig onder druk staat. Er vinden in beginsel geen staatsbezoeken plaats aan landen met christenvervolging. Er komt een permanent mandaat voor de speciaal gezant voor godsdienstvrijheid in Nederland en de EU. Nederland zet zich actief in via diplomatieke kanalen om de doodstraf op blasfemie en afvalligheid te veroordelen en af te schaffen.

Klimaatadaptatie

Nederland zet zich ook in op internationale klimaatadaptatie. Specifieke kennis van Nederlandse bedrijven kan voor sommige landen cruciaal zijn om zich voor te bereiden op het veranderende klimaat.

Behoud giftenaftrek

Om mensen te stimuleren zelf geld te geven aan goede doelen, behouden we de giftenaftrek.

Internationale vrede en rechtvaardigheid

Het zoeken naar en bouwen aan vrede en recht stopt niet aan de landsgrenzen. Het is de hoop van de ChristenUnie dat de aarde een plek is waar gerechtigheid en vrede is. De werkelijkheid is helaas anders. Oorlog en geweld nemen in de wereld om ons heen alleen maar toe. We zien daarom met verlangen uit naar het moment waarop recht en vrede elkaar definitief zullen begroeten. Tot die tijd zijn wij geroepen tot het stichten van vrede, wereldwijd.

Internationaal recht bevorderen

Niet macht en eigenbelang, maar recht en rechtvaardigheid vormen de kern van ons buitenlands beleid. Internationale rechtsbeginselen, zoals nakoming van verdragen en bescherming van burgers conform het humanitair oorlogsrecht, staan daarbij voorop. Nederland is en blijft een actieve en betrouwbare partner in de internationale gemeenschap en van internationale gerechtshoven. Onze inzet is dan ook gericht op versterking en bescherming van de multilaterale rechtsorde, waaronder de VN, die onder grote druk staat. Nederland neemt – idealiter in Europees verband – een leidende rol in het aankaarten van mensenrechtenschendingen en het tegengaan van straffeloosheid. We bestrijden autocratische regimes met sancties. Mensenrechtenschendingen worden bestreden en daders berecht.

Steun in oorlogstijd

Wereldwijd neemt het aantal gewelddadige conflicten toe. In Europa leek oorlog iets van het verleden, maar niets is minder waar. We blijven Oekraïne financieel en militair steunen in de strijd tegen de wrede Russische agressie. Ook in andere gewelddadige conflicten zoals tussen Rwanda en Congo, en in Soedan, Syrië of Myanmar, steunen wij de bevolking die lijdt onder de burgeroorlog met directe humanitaire hulp. Nederland zet zich in voor humanitaire hulp, ondersteuning bij vredesprocessen en opsporing en vervolging van oorlogsmisdaden.

Erken de Armeense genocide

De ChristenUnie wil dat het nieuwe kabinet de Armeense genocide erkent. Nederland zet zich, ook in Europees verband, in voor een einde aan het conflict tussen Armenië en Azerbeidzjan.

Verbonden met Suriname

Nederland heeft historisch gezien een bijzondere band met Suriname en zet zich daarom actief in om deze betrekkingen te onderhouden en te versterken. We verbeteren de samenwerking door kennisuitwisseling en ondersteuning op het gebied van de rechtsstaat, gezondheidszorg, energievraagstukken, bestrijding van grensoverschrijdende criminaliteit, duurzaamheid en landbouwinnovatie. We vergroten de wederzijdse economische kansen voor het mkb. We zetten in op een vergaande samenwerking tussen Nederland en Suriname, bijvoorbeeld door Surinamers visumvrij te laten reizen naar Nederland.

Molukkers en Papoea's

Nederland heeft een bijzondere verplichting ten opzichte van de Molukkers en Papoea's in Nederland en de bevolking van West-Papoea. Nederland zet zich in voor onafhankelijk toezicht op mensenrechten in West-Papoea.

Eerlijk Afrikabeleid

De ChristenUnie pleit voor een omslag in het Afrikabeleid: weg van afhankelijkheid, op naar samenwerking gebaseerd op recht, verantwoordelijkheid en wederzijds respect. We zetten in op eerlijke grondstoffendeals waarbij internationale bedrijven lokaal belasting betalen en bijdragen aan onderwijs, zorg en infrastructuur. Ook stimuleren we lokale productie en verwerking van grondstoffen, zodat werkgelegenheid en kennis in Afrika zelf groeien. Daarnaast willen we dat Europese vredesmiddelen onder stevig democratisch toezicht staan en uitsluitend worden ingezet voor het bevorderen van vrede en gerechtigheid, en niet voor regimes die conflicten aanwakkeren, zoals in het oostelijk deel van Congo.

Zorgen over China

De manier waarop China haar macht wereldwijd zichtbaar en onzichtbaar vergroot is zorgelijk. Op economisch vlak zijn we nu te veel afhankelijk van China. Daarom moet Nederland in Europa afspraken maken om zeggenschap of eigendom te behouden van cruciale bedrijven, kennis, of infrastructuur. Nederland blijft zich inzetten tegen de onderdrukking van Oeigoeren en christenen en voor het beëindigen van de bezetting van Tibet. Ook de schending van vrijheid en rechtsstaat in Hongkong, de dreiging richting Taiwan en de spanningen in de Zuid-Chinese Zee baren ons grote zorgen. Nederland steunt Taiwan.

Syrië

De situatie in Syrië is voor veel minderheden extreem onveilig en onrustig. Wij pleiten voor bescherming van alle minderheden, waaronder Alawieten, Druzen, Assyriërs en Koerden. Normalisatie van de betrekking met de huidige machthebbers kan alleen onder veiligheids-garanties voor minderheden plaatsvinden. In Syrië en de hele regio spannen wij ons bijzonder in voor de positie van christenen.

Aanpakken van Iran

Het Iraans regime is de aanjager van geopolitieke instabiliteit in het Midden-Oosten en geweld wereldwijd. Iran voert via de proxy's Hamas, Hezbollah en de Houthi's een oorlog met Israël, steunt verschillende milities in Irak

en Syrië en steunt Rusland in de strijd tegen Oekraïne. Het Iraans regime moet daarom zoveel mogelijk worden geïsoleerd. Hiervoor dient de revolutionaire garde op de Europese terreurlijst te komen. Het nucleair programma dient ontmanteld te worden.

Vrede in het Midden-Oosten

is een diepgevoelde wens van velen. Christenen weten zich op Bijbelse gronden met het Joodse volk verbonden. De staat Israël is voor veel Joden de ultieme hoop op een veilige plek in een wereld waarin het giftige antisemitisme onuitroeibaar blijkt. Daarom staat de ChristenUnie pal voor het bestaansrecht van de staat Israël.

Vrede en veiligheid zijn sinds de gruwelijke terroristische aanslagen door Hamas op onschuldige Israëli's op 7 oktober 2023 en de daaropvolgende oorlog in Gaza verder weg dan ooit. Het lijden van onschuldige burgers en gijzelaars gaat ons aan het hart. We snakken naar het einde van deze oorlog. Israëlsche gijzelaars moeten direct vrijgelaten worden. Terreurorganisatie Hamas moet ontwapend en ontmanteld worden. We willen dat het leed van de Gazanen zo spoedig mogelijk tot een einde komt, met een onmiddellijk staakt-het-vuren en voldoende en veilige humanitaire hulp. De Gazaanse bevolking moet verzekerd zijn van voldoende water, voedsel, medische hulpmiddelen en elektriciteit. Hiervoor dienen Israël en Egypte in te staan.

We moeten ook nadenken over de fase na een wapenstilstand. Er moet een economisch plan en pakket komen voor Gaza. Het gebied moet sociaaleconomisch perspectief krijgen. We moeten investeren in een toekomst, zodat het zaad voor een volgende oorlog niet in vruchtbare bodem valt. En extremistische organisaties mogen geen rol hebben in de uitvoering van dit plan.

De ChristenUnie komt vanouds op voor internationale gerechtigheid en het handhaven van de internationale rechtsorde. Israëls recht op zelfverdediging staat overeind, maar mag niet inhouden dat het humanitair oorlogsrecht wordt geschonden. Daar waar dat gebeurt spreekt Nederland zich in Europees verband krachtig uit en treft passende maatregelen, waarbij (persoons)gerichte sancties en heroverweging van het EU-associatieakkoord niet worden uitgesloten.

Duurzame vrede tussen Israël en de Palestijnen lijkt ondenkbaar. Toch houden we het idee van een vredesplan levend. Daarom zet Nederland zich ervoor in om, zowel bij Israël als binnen de internationale gemeenschap, draagvlak te creëren voor het nastreven van zo'n plan. Daarbij moeten naast de VS en de EU in het bijzonder ook landen uit de regio betrokken worden . Vrede vloeit voort uit een 'heel' idee van gerechtigheid. Dat betekent dat de ChristenUnie in het bijzonder vrede van onderop bevordert. We investeren in

verzoeningsprojecten, humanitaire samenwerking en een duurzame water- en energievoorziening. We blijven pleiten voor een vredesregeling met veilige en erkende grenzen voor Israël en de erkenning door Israël van de Palestijnse aspiraties om tot een eigen staat te komen. De verhuizing van de ambassade naar Jeruzalem, de hoofdstad van Israël, valt binnen de condities van dit vredesproces.

Er moet een einde komen aan gewelddadige confrontaties tussen Israëlsche en Palestijnse burgers op de Westelijk Jordaanoever. Het nederzettingenbeleid van de huidige regering frustreert een duurzame vrede en is in strijd met het internationaal recht. De ChristenUnie steunt persoonsgerichte sancties tegen kolonisten die veroordeeld zijn voor terreurdaden. Ieder mensenleven is waardevol en we spannen ons in het bijzonder in voor de situatie van (Palestijnse) christenen in Gaza, de Oude stad van Jeruzalem en de Westbank.

Menswaardig en toekomstbestendig migratie- en integratiebeleid

De bevolkingsgroei in Nederland wordt de laatste jaren uitsluitend veroorzaakt door migratie (studie-, arbeids-, en asielmigratie). De overheid heeft hier nauwelijks sturing aan gegeven. Waar er al beleid was, betrof dat vaak stimulerende maatregelen, zoals verengelsing van het onderwijs of het aantrekken van goedkope arbeidskrachten. Het politieke debat over migratie blijft ondertussen steken in patstellingen, oneliners en verkiezingsretoriek, zonder echte oplossingen. Migranten zijn in dat debat een economische factor, een bedreiging of een object van mededogen. De ChristenUnie ziet hen als een schepsel van God. Een mens op zoek naar een betere toekomst, werk of studie willen we recht doen. Dat kan betekenen dat iemand zich hier — al dan niet tijdelijk — mag vestigen. Maar wie geen blijvende plek heeft in de Nederlandse samenleving en ook terug kan, moet terugkeren.

Onze samenleving ondervindt de gevolgen van het falende (migratie)beleid: druk op sociale voorzieningen, woningtekorten en gebrekkige integratie. Arbeidsmigranten worden vaak ondergebracht in te kleine woningen. Vluchtelingen wachten te lang op een beslissing en worden met hun kinderen van de ene tijdelijke plek naar de andere verplaatst, met hoge kosten tot gevolg. Kwetsbare wijken in grote steden kampen met zware integratieproblemen en in Ter Apel en Budel is overlast van een kleine groep, vaak kansloze, asielzoekers. Ondertussen komt de regering niet met werkende en werkbare wetsvoorstellen, die recht doen aan migrant en samenleving. Terwijl deze er wel zijn.

Integratie van nieuwkomers is alleen een succes wanneer overheid, samenleving en nieuwkomers gezamenlijk hun verantwoordelijkheid nemen. De overheid moet de voorwaarden scheppen voor succesvolle participatie, de samenleving heeft een taak

om nieuwkomers open en gastvrij ontvangen, en zich niet af te sluiten. Tegelijk rust er op de nieuwkomers een morele plicht om in te burgeren. Dit geldt voor inburgeringsplichtigen, maar ook voor iedereen die Nederland als (tijdelijk) thuis kiest. Integratie draait niet alleen om economische bijdrage, maar vooral om het aanvaarden van de Nederlandse samenleving, inclusief onze taal, grondwettelijke bepalingen (o.a. vrijheid van meningsuiting, godsdienstvrijheid, respect voor minderheden), geschiedenis, en christelijke wortels van ons land. Het beheersen van de Nederlandse taal, ook door arbeidsmigranten, is daarbij essentieel.

Staatscommissie Demografische Ontwikkelingen 2050

Op basis van het advies van de Staatscommissie kiest de ChristenUnie voor gematigde groei door gecontroleerde migratie, inclusief de nodige keuzes voor de economie en de ruimtelijke inrichting van Nederland. In het verlengde van dit advies wil de ChristenUnie (over een tijdsperiode van tien jaar gezien) streven naar een maximaal migratiesaldo binnen de bandbreedte zoals geschetst door de staatscommissie. De ChristenUnie streeft naar een menswaardig en toekomstbestendig migratiebeleid, zoals uitgewerkt in haar migratievisie.

Scan de QR-code →

Arbeidsmigratie

De grootste groep migranten komt naar Nederland vanwege werk. Het gaat hier niet alleen om arbeid in sectoren als de logistiek of agrarische sector, maar ook om kennismigranten voor de Zuidas of Brainport Eindhoven. De ChristenUnie staat voor een 'economie van genoeg' waar welvaart hand in hand gaat met welzijn en de kwaliteit van leven. Lasten worden niet afgewenteld op de samenleving, terwijl de lusten alleen bij bedrijven liggen. Bedrijven kunnen floreren mits dit gepaard gaat met de bloei van werknemers. Dit is nu vaak nog niet het geval. Er moet een einde komen aan schrijnende leefomstandigheden en uitbuiting van

arbeidsmigranten, zoals inhoudingen op het loon of dakloosheid bij verlies van baan.

Het toezicht op de naleving van wetgeving (zoals de Wet goed verhuurderschap of de Arbowetgeving) wordt aangescherpt. Sommige sectoren bestaan in Nederland dankzij het grote aanbod van goedkope arbeidskrachten van andere EU-lidstaten of daarbuiten. In die sectoren is Nederland verslaafd aan goedkope arbeidsmigranten. Dit is niet houdbaar. De groei van laagbetaalde arbeid en het aanbod van arbeidsmigranten remt innovatie en robotisering en legt een te grote druk op voorzieningen die schaars zijn. Om meer grip te krijgen op arbeidsmigratie moet er allereerst een einde komen aan de slechte arbeidsvoorwaarden. Daarnaast zijn er aparte Schengen-afspraken en een arbeidsmigratiepact in de Europese Unie nodig. Binnen de Europese Unie pleiten we voor de invoering van tewerkstellingsvergunningen, in eerste instantie voor bepaalde sectoren zoals de bouw of uitzendsector. In Europees verband zetten we ons in om belastingvoordelen voor expats gezamenlijk af te schaffen. Werkgevers dragen bij aan integratie door te investeren in taallessen.

Studiemigratie

Studiemigratie draagt door uitwisseling van kennis en culturen bij aan de (economische) groei van Nederland en wederzijds begrip tussen culturen. Het aantal internationale studenten is echter enorm toegenomen en legt in sommige steden een te grote druk op beschikbare voorzieningen. Het opleiden van Nederlandse studenten vormt de kerntaak van Nederlandse universiteiten; we zetten daarom in op vermindering van het aantal studiemigranten. We stimuleren integratie van studenten via verplichte taallessen en meer studentenkamers in traditionele studentenhuizen, georganiseerd door de ontvangende onderwijsinstellingen. [Zie ook 'Internationalisering van het hoger onderwijs' in paragraaf 3.3.](#)

Asielmigratie

Asielmigratie confronteert ons met de gebrokenheid in de wereld. Zolang oorlog,

geweld of vervolging zich voordoen, en in ons land en in Europa vrede en veiligheid te vinden zijn, komen mensen naar ons continent en land op zoek naar bescherming en toekomst. Nederland neemt in Europa haar verantwoordelijkheid om een blijvend veilig heenkomen te bieden voor hen die vluchten voor vervolging, oorlog of geweld. De ChristenUnie heeft in het bijzonder aandacht voor vervolgte christenen. We willen een einde aan de levensgevaarlijke oversteek over de Middellandse zee, die mensensmokkel in de hand werkt. We pleiten voor een systeem waarbij asielzoekers zich buiten Europa kunnen aanmelden. We committeren ons aan snelle en rechtvaardige invoering van het EU migratiepact. Het pact biedt de mogelijkheid tot snelle procedures en een strikter toezicht op mensen die elders in de EU zijn aangekomen. We zien tegelijkertijd ook dat in de uitvoering het pact de kans op mensenrechtenschendingen vergroot, vooral in landen aan de Europese buitengrenzen. Er moet op worden toegezien dat lidstaten hun verantwoordelijkheid nemen, detentie alleen beperkt wordt toegepast en kinderen nooit in detentie terechtkomen.

Effectieve asielketen

We zorgen voor voldoende, kwalitatieve opvangcapaciteit die kan meebewegen met pieken en dalen in aantallen asielzoekers. Dit voorkomt geldverspilling aan dure noodlocaties, zoals in hotels of op cruiseschepen. IND en COA worden voldoende en stabiel gefinancierd voor hun taak en ondersteund bij de inrichting van een efficiëntere asielprocedure. Asielzoekers krijgen snel duidelijkheid of zij mogen blijven, zodat mensen kunnen starten met hun leven in Nederland, of terugkeren. Dit voorkomt ook dat (potentieel) afgewezenen zich hier wortelen en het daarna onmenselijk is om hen, of hun kinderen, uit te zetten. In Nederland gewortelde kinderen zetten we niet uit en krijgen recht op verblijf in Nederland. De spreidingswet blijft van kracht om te kunnen voorzien in voldoende kleinschalige opvanglocaties, passend bij de omvang van de gemeente of buurt. Ook blijven alle gemeenten verplicht om statushouders te huisvesten. Voorrang van huisvesting van statushouders kan

De Europese waardengemeenschap

Vanuit hun christelijk geloof hebben de grondleggers de Europese Unie gebaseerd op menselijke waardigheid, vrijheid, democratie, gelijkheid voor de wet, de rechtsstaat en mensenrechten. Deze samenwerking heeft de afgelopen decennia geleid tot vrede en welvaart op ons continent en daarmee ook in Nederland. De ChristenUnie koestert deze Europese waardengemeenschap. In deze woelige tijden wil de ChristenUnie zich inzetten voor een geloofwaardige Europese Unie die vrede en recht centraal stelt, de waarde van leven, gezinnen en gemeenschappen beschermt, zorg draagt voor de schepping en streeft naar publieke en sociale gerechtigheid.

Versterken van Europese samenwerking op kerntaken

Voor grote grensoverschrijdende uitdagingen is Europese samenwerking noodzakelijk: (arbeids)migratiebeleid, klimaatverandering, belastingontwijking en een eerlijke (digitale) economie. In deze tijd met geopolitiek schuivende panelen is strategische autonomie op Europees niveau cruciaal. We willen dat Nederland (en Europa) minder afhankelijk wordt van anderen waar het gaat om essentiële producten zoals grondstoffen, basisproducten, digitale diensten (incl. onafhankelijkheid van Amerikaanse techreuzen), voedsel en energie. Het Europees Parlement vergadert voortaan alleen nog in Brussel. Reizen tussen Brussel en Straatsburg is kostbaar en inefficiënt.

Oog voor nationale soevereiniteit

Europese samenwerking begint met duidelijkheid over bevoegdheden. Het moet helder zijn waar lidstaten zelf verantwoordelijk voor zijn en waar de Europese Unie wel of niet over gaat. Voor de ChristenUnie is subsidiariteit het uitgangspunt: besluiten worden genomen op het laagst mogelijke niveau, zo dicht mogelijk bij mensen. Wij verzetten ons tegen Europese bemoeizucht op terreinen waar de EU geen mandaat heeft, zoals gezondheidszorg, medische ethiek,

onderwijs of woningbouw. Zelfs wanneer Europese besluitvorming wenselijk of noodzakelijk is, blijft ruimte voor eigenheid en verschillen tussen lidstaten en regio's essentieel. Bij wijzigingen in de EU-verdragen besluit de Tweede Kamer met tweederdemeerderheid.

Geen exorbitante vergroting EU-begroting

De voorgenomen uitbreiding van de EU-begroting is niet acceptabel. De ChristenUnie is voorstander van Europese samenwerking die dienstbaar is aan lidstaten, niet andersom.

Bescherming van de rechtsstaat in Europa

De EU heeft politieke, juridische en financiële instrumenten nodig om de rechtsstaat in Europa te beschermen. Nederland trekt hierin op met gelijkgestemde landen en steunt voorwaardelijkheid van financiële fondsen om de rechtsstaat te beschermen. Bij ernstige bedreiging van de rechtsstaat of ernstige corruptie moet de Europese Raad niet slechts unaniem maar ook met een vier vijfde meerderheid beslissen dat een land in aanmerking komt voor stevige sancties. We streven naar een versnelde procedure voor inbreukprocedures wanneer het de rechtsstaat betreft.

Sterker Europees leiderschap

Geopolitieke ontwikkelingen dichtbij en ver weg eisen een Unie die daadkrachtig optreedt. Het vetorecht van een enkele lidstaat op Europees buitenlands beleid verzwakt die daadkracht. Daarom is de ChristenUnie voorstander van het invoeren van besluitvorming met een gekwalificeerde meerderheid voor het Europese buitenlandbeleid.

Een transparantere Unie

Een transparante Unie is een voorwaarde voor draagvlak en duurzame acceptatie van Europese besluiten. Dit vraagt een beter lobbyregister en meer transparantie over de onderhandelingen tussen Europees Parlement en de Raad, bijvoorbeeld over agenda's en deelnemers van onderhandelingen.

alleen vervallen als een realistisch alternatief wordt geboden, waardoor de asielketen niet laat vastloopt. Overlast bij AZC's wordt bestreden, samen met gemeenten en politie. Afgewezen asielzoekers vertrekken zo snel mogelijk naar het land van herkomst. We verbeteren daarom de vertrekprocedure en de communicatie daarover met afgewezen asielzoekers. Hierover maken we afspraken met landen van herkomst. Wanneer deze landen niet in redelijkheid meewerken aan het terugnemen van hun afgewezen onderdanen, worden sancties (nationaal of in Europees verband) overwogen. We staan in voor menswaardige opvang en begeleiding van afgewezen asielmigranten, waarbij gewerkt wordt aan terugkeer. Waar dat niet mogelijk is werken we aan een duurzaam perspectief: doormigratie of legalisering van verblijf. We zijn tegen strafbaarstelling van illegaliteit en hulp aan ongedocumenteerden wordt nooit strafbaar.

Gezinsmigratie

Een goed leven is een leven in verbondenheid en dat begint in het gezin. Gezinnen horen bij elkaar en moeten herenigd worden, wanneer duidelijk is dat een status wordt verleend of als arbeidsmigranten zich hier langjarig vestigen. Uitgangspunt is het kerngezin, met voldoende oog voor schrijnende gevallen, zoals pleegkinderen of meerderjarige kinderen met een zorgvraag. Gezinshereniging komt niet zonder plichten. De herenigde gezinsleden moeten zich inpassen in de Nederlandse samenleving en Nederland mag hier eisen aan stellen. Dit geldt voor zowel vluchtelingen en arbeidsmigranten als expats.

Deel worden van de gemeenschap

Statushouders en arbeidsmigranten zijn onderdeel van de samenleving. Voor succesvolle integratie is beheersing van de Nederlandse taal en het onderschrijven van de participatieverklaring essentieel. Integratie vraagt van mensen dat ze niet alleen fysiek, maar ook mentaal verhuizen. Niet alleen onze taal leren, maar ook onze waarden leren kennen en respecteren. Taal- en inburgeringstrajecten worden gecombineerd met een betaalde baan of vrijwilligerswerk en

kunnen zo snel mogelijk starten na aankomst in Nederland (bijvoorbeeld via de Meedoenbalies op COA locaties). Dit zorgt voor een nuttige daginvulling, versnelt de integratie en zorgt voor binding met de lokale gemeenschap. Iedereen die mee wil doen, hoort erbij. De stelling laat zich echter ook omkeren: wie erbij wil horen, moet meedoen. Wie de keuze maakt om in Nederland te wonen en te blijven, wie burger wil zijn van dit land, draagt zijn of haar steentje bij om aan dit land te bouwen. De overheid schept hiervoor de juiste randvoorwaarden: door gemakkelijke en begeleide toetreding tot de arbeidsmarkt, onderwijs of taallessen). Zo kunnen nieuwkomers actief bijdragen aan de samenleving waarvan zij deel worden. Dit is ook in het voordeel van de migrant: participatie is de voornaamste manier van integratie.

Inburgering voor arbeidsmigranten

Arbeidsmigranten zijn nu niet verplicht Nederlands te leren en in te burgeren. In Europees verband gaan we hier het gesprek over aan en aan verblijfsvergunningen voor niet EU-arbeidsmigranten verbinden we voorwaarden aan integratie, zoals het leren van de Nederlandse taal. Het gevaar dreigt dat EU-arbeidsmigranten in een parallel circuit blijven leven, met kans op herhaling van de migratiegolven uit de jaren '70 en '80 van de vorige eeuw. Via werkgevers en gemeenten zetten we in op taalonderwijs voor deze groep vanuit de overtuiging dat een goede taalbeheersing noodzakelijk is voor een succesvolle integratie.

Rechtvaardige naturalisatie

We verwachten van alle Nederlanders een actieve bijdrage aan de maatschappij. Het spreken van het Nederlands en het onderschrijven van de waarden zoals vastgelegd in de grondwet is daarvoor randvoorwaarde. Daar schort het nog weleens aan. Daarom kijken we kritisch naar de bestaande eisen en scherpen we deze waar nodig aan. Het recht op bescherming leidt niet automatisch na een aantal jaar tot het recht op Nederlanderschap. Daarbij zijn we mild voor hen die wel willen, maar niet kunnen.

Grenzen aan de Unie

Nieuwe landen die toetreden tot de Europese Unie voldoen aan de eisen die bij onze waardengemeenschap horen. Daarbij heeft de ChristenUnie in het bijzonder oog voor de criteria voor de rechtsstaat, democratie en het borgen van mensenrechten. Ook moet een land op economisch niveau geloofwaardig kunnen aansluiten. Als op basis van die criteria toetreding in de nabije toekomst niet in de rede ligt, is de Europese Unie daar helder over en zoekt ze naar andere betekenisvolle vormen van samenwerking. De toetredingsonderhandelingen met Turkije worden gestaakt. Nederland en de EU blijven werk maken van goede relaties met het Verenigd Koninkrijk, Noorwegen, IJsland en Zwitserland, bijvoorbeeld op het gebied van defensie en energie. Voor toegang tot de EU-markt moeten deze landen blijven voldoen aan de hoge standaarden die ook gelden voor de lidstaten van de EU. De EU kan meer doen om kandidaat-lidstaten te helpen bij de versterking van hun democratie en bestrijding van corruptie. Steun (al dan niet financieel) kan de Westelijke Balkan minder vatbaar maken voor invloeden van bijvoorbeeld China en Rusland.

Sta op
voor het goede

Samenstelling verkiezingsprogrammacommissie:

Maarten van Ooijen (voorzitter)
Vincent Bos
Bert van Dorp
Dirk Vreugdenhil
Hendrik-Jan Talsma
Joëlle Gooijer-Medema
Jurian van der Bijl
Lydia Stoop
Mart Keuning
Jorik Groenendijk

